

Szucsák Elemér

A tanító visszánéz

Pályám emlékezete

Szucsák Elemér

A tanító visszanez

Pályám emlékezete

Alkalmassági vizsga – orgonánál

Éppen nyári cserkész táborban voltam friss tanítói oklevelem birtokában Tiszatarjánban, amikor távirat érkezett édesapámtól, menjek haza, mivel lakóhelyünk közelében az abaúji Tornanádaskán tanítói állást hirdettek meg.

1928 nyara volt. Megválasztottak. Felekezeti iskoláknál abban az időben ez volt az állások betöltésének elfogadott módja. Hogy éppen engem választottak meg kettőnk közül – akik ugyanabban az évben együtt végeztünk a miskolci evangélikus tanítóképzőben –, azt talán az döntötte el, hogy én vidéken laktam, kollégám pedig Miskolcra jött. Az iskola római katolikus felekezeti, egy tanerős, egy tantermes, 6 osztályos osztatlan elemi volt. A képzőben ilyenről nem esett szó, gyakorló tanításainkat is mindig egy osztályban, osztott iskolában végeztük.

A választás előtt a templomban, az orgonánál be kellett bemutatnunk zenei tudományunkat is. Sikerült valamit produkálnunk a teljesen laikus iskolaszéki tagoknak. Oklevelünket csak a választáson elnöklő öreg esperes olvasta el. A pap mindenkinek tudtára adta, így nekem is, hogy nem vagyok az ő választottja, mivel ő miskolci származású kollégám édesapjának tett előzőleg ígéretet, de a többség „a szendrőit” akarta.

Díjlevélben rögzítettük tennivalóimat és járandóságomat. Az esperes már annak megszerkesztésénél kiszúrt velem, mivel az ő kötelességét jelentő vallásoktatást az én feladataim közé sorolta. Ugyancsak nekem jutottak vásár- és ünnepnapokon a templomi litániák, és májustól októberig nekem kellett kísérni az esti ájtatosságokat. A díjlevélben az akkor létezett XI. fizetési osztály 3. fokozata szerepelt, ami nem foglalta magában az egyházi funkciók ellenértékét. Azokat ingyen végeztem – 20 éven át.

Persze, ha megriadok ettől a nagyon terhelő munkától, nincs állásom. Később kiderült, hogy az ingyen munka rendkívüli próbatétel, nem a nehézsége, hanem az állandó lekötöttség miatt. Mivel például vasárnap délután a templomban orgonálni kellett – ami fél óránál alig tartott tovább –, nem volt lehetőségem még szüleimhez, a közeli Szendrőre sem elutazni.

A tornanádaskai római katolikus elemi népiskola tehát hat osztályos

volt, egyetlen iskolateremben és egyetlen tanító közreműködésével. Maga az iskolaterem mintegy 50 m² alapterületű, a helyben található mészkőből van felfalazva, a plafonja gerendás, padlós az alja, amelyet időnként olajozni kellett, hogy ne poroljon. A padok legalább fél évszázadosak. Valami helyi asztalos készítette őket, mert egyáltalán nem szabványosak, nem nagyon használhatók. Öt-hat személy ül egy-egy padban. Két sor van, az egyikben a lányok ülnek, a másikban a fiúk. A padok olyan rozogák, a csapjaik annyira meglazultak, hogy már vaspánttal erősítették meg, de már a pántok is kilazultak. Felállni nagyon nehéz, mert az ülő rész mélyen benyúlik a pad felső része alá. Hát itt kínlódnak az én gyerekeim és én is a gyerekekkel együtt.

Az iskolaterem berendezése egy öntöttvas kályha, melynek az oldala meg van repedve, régimódi kályhacső jön ki belőle. A fűtés azzal a fával történik, amit a gyerekek reggelente a hónuk alatt hoznak. Persze az öntöttvas kályha egy földémmel ellátott termet és egy téglából készült épületet jól át tudna fűteni, de a kőfalak olyan hidegek, hogy a fűtés után a gyerekekből felszálló pára a falakon lecsapódik és itt-ott néha ereken folyik lefelé. Kívül jéghideg, a kő nem szigetel, a plafon pedig átengedi a meleget. Az ablakok elég nagyok volnának, de az a nagy baj, hogy mindegyik a hegy felé nyílik, ahonnan fényt nehezen kap annak magassága miatt. Ugyancsak azon az oldalon van a gróf Hadik-féle kastély parkja, magas fenyőivel szintén eléggé sötétíti az iskolatermet. A sarokban egy háromlábú fekete tábla, amelyiknek az egyik oldala piros vonalakkal van becsíkozva, a másik pedig kockás, számolás céljából. Egy dobogó, rajta egy asztal egy nagy fiókkal, aztán egy falba épített faliszekrény, amiben a legszükségesebb apró eszközöket lehet tartani. Más szekrény nincs az iskolában. A falon néhány betűtábla, egy-két térkép, amit használunk, de bizony azok is alaposan kopottak. A gyerekek az ujjakkal végigdörzsölik, ahogy mutogatnak, a vászonról a festék már nagy része lejött, így használjuk őket. A tanteremnek egy nagy előszobája van, amiből – a tantermen kívül – nyílik a tanítói lakás egyik szobája. Szerencsés megoldás a bejárás szempontjából, de szerencsétlen a lakás szempontjából. A gyerekek ott tartják a kabátjukat, oda jönnek be, vastag, döngő ajtó nyílik ki az udvarra, abban a szobában pihenni nem lehet, amikor tanítás van.

Hát ez az építkezés még akkor történhetett, réges-régen, amikor nem

is gondolták, hogy milyen primitív dolgot létesítenek. Az egybeépített, két szoba-konyhás lakás, amit részemre kijelöltek, ugyanúgy terméskőből épült, és gerendás, nincs plafonja. Ott is megszökik a meleg. Bár bőségesen kapok tüzelőt a járandóságomban, felértékelve természetesen, a fizetésemből levonva az árát, azt jórészt el is tüzelem télen. A vaskályha addig melegít, amíg rakják rá a fát. Mihelyt a tűz lehamvad, abban a pillanatban a lakásban hideg van. Tulajdonképpen csak pocskolok. Az ablakok mind kifelé és befelé nyíló, régi nyílászárók, egy-egy akasztóval. Egyik rosszabbul csuk, mint a másik. A konyhában egy nagy rakott kemence és egy ráépített rakott tűzhely, amelyiknek egy platnija van és egy sütője. Az egész konyha betonnal van kiöntve, úgyhogy azon tartózkodni bizony meggondolandó dolog. A konyhából nyílik egy kamraszerű tünemény, amelyben élelmiszert lehet tartani. Ott van a padlásnak a feljárója is, egy falépcső. A konyhából kilépve, rögtön az épület előtt van egy kerek kút. Innen nyerek a vizet. Naponta sokszor fel kell húzni, sok vederrel, hogyha mosakszom, tisztálkodom. Iható a vize, bár aránylag kevés fogy belőle, pedig nem jó a kútvíznek, ha nem fogyasztják. Ideális lenne, ha az úgynevezett felsőkút vizét a faluba vízvezetéken bevezetnék. A helységen átfutó, elég bővizű kis pataknak a forrása ez. A mészkőszikla repedéséből bugyog fel, és télen-nyáron hét fokos a hőmérséklete. Persze csatorna és ilyesféle nincs a faluban. A használt vizet az udvarra öntözzük ki, a vécék pedig emésztőgödörben végződnek.

Sok falusi lakásnál a vécé a trágyadomb szélére van építve, hogy az emberi ürülék is a trágyát szaporítsa. Villany nincs a faluban, petróleumlámpával világítunk a lakásban is.

A tanteremben csak olyankor használjuk a lámpát, ha karácsonyi vagy más műkedvelő előadást tartunk, és este is szükség van a világításra, egyébként a tanterem sötét. Az a két tizenegyes lámpa, amit ilyenkor meg szoktunk gyújtani, bizony csak épp' annyi világosságot ad, hogy az ember le tudjon ülni egy székre, és ne üljön mellé. A tanterem és a tanítói lakás úgynevezett „vinkelyes”, azaz derékszögben megtörik. A terem az egyik utcára néz, a lakás a másikra.

Szemben a templom. Az udvar elég nagy volna a gyerekek részére. Egy-két orgonafa is van benne, meg egy nagy hársfa és egy almafa; a „vinkely” harmadik oldalát egy istállóépület foglalja el. Két tehenet biztosan el lehetne benne kényelmesen helyezni. Jászol és ilyenféle berendezés van. A másik pedig sertés tartására alkalmas helyiség. Ezek végében van a „három bejáratú” vécé. Egy a fiúké, egy a lányoké, egy pedig a tanítói lakáshoz tartozik, ugyanahhoz az ürgödörhöz. A lakáshoz csatlakozik még egy jókora kert, amelyik az utcától kerítéssel van elválasztva, benne néhány jó diófa, amelyik bőségesen terem szép nagy diókat, s ribizlibokrok az elődöm vagy elődjeim jóvoltából. A földje jó, a háztartáshoz való zöldséget, borsót, babot ki lehetne termelni benne. Én nem használok, mert nem vezetek háztartást. Felesben van kiadva, a feles műveli, és nekem is ad belőle.

Valahogy az az érzésem volt mindig, hogy a tanító ebben a kis faluban amolyan falusi alkalmazott félének tekinthető: a csordásnak vagy a kanásznak is építenek egy-egy pásztorházat, amiben süthet-főzhet, alhat. Ugyanígy a tanítónak az iskolája mellé építettek egy szolgálati lakást.

Kívülről nem mutat rosszul az épület, de belül minden kényelmetlen és célszerűtlen. Nem panaszkodom azonban, mert nem vagyok egyedül. A szomszédos, a Bódva túlsó partján lévő úgynevezett csereháti országrész az apró falvaival ugyanilyen iskolákkal rendelkezik. Alig tudok két-tanerős, vagy nagyobb iskolát. Még Bódvaszilason, a járási székhelyen is egy tanerős katolikus iskola van, igaz, létezik egy református iskola is, ugyancsak egy tanerős. A két felekezet a saját gyerekeit csak a saját iskolájába íratja. A környéken, akár Hídvégardóra, akár Bódvalenkére, Tornaszentandrásra, Mislóra vagy akár Perkupára mentem, mindenütt ilyen egy tanerős felekezeti iskolák voltak, főleg katolikusok.

Az iskolák fenntartása az egyházközségek gondja. Ami a járandóságot illeti, a kezdő tanító az állami fizetési fokozatoknak megfelelő 11. fizetési osztály harmadik fokozatával kezd. Onnan három-, kettő- ill.

A tanító visszanez

egyévenként a következő fokozatba lehet lépni. Meghatározott összeg jár minden fokozathoz. Nincs nagy differencia a fokozatok közt, de mégiscsak előbbre lép valamivel az ember.

Ami a helyi járandóságokat illeti, a tornanádaskai iskolához három és fél hold földnek a használata jár. Ezek mellett helyből kapok nyolc köbméter tűzifát az udvarra beszállítva, s még évente megillet „egy rázás a falu almafájáról”.

Továbbá kapok még 12 pengőt havonta, szintén az egyházközségtől. Ezek a járandóságok fel vannak értékelve, hogy például mennyi hasznot hoz a föld, meg a rét, mennyit ér a tűzifa, és ezeknek az értéke az állami fizetési rendszer megfelelő kockájának a részéből levonásra kerül. Úgyhogy a mintegy 120 pengő havi jövedelem helyett csak 82 pengő 50 fillért kapok „államsegély” címen. Ezt az állam adja az iskola fenntartásához.

Így volt a többi kolléga is. Mindenki hasonló nehézséggel küszködött. Amúgy ha minden az államtól jött volna, akkor minden hónapban megkapjuk a rendes fizetést, és azt vásárolunk rajta, amit akarunk, de így bizony döcögve jött a havi 12 pengő is az egyházközségtől. Nehéz volt megkapni, mert nem volt önálló a gazdálkodása, az adót mindig alkalmanként szedték be az adófizető polgároktól. Előfordult, hogy kellett egy kályhacső, mert kiégett már, ekkor az iskolaszéki gyűlést össze kellett hívni, megszavaztatni, hogy a kályhacsövet megvehesse a gondnok. Belekerült néhány pengőbe, de az összeget valami másnak az árával együtt szét kellett vetni vagy ötvenfelé. Persze ez is az én dolgom volt. A kétfilléreket, az adóalap arányában szétosztva, a kurátor szedegette be, sorra járva a családokat a faluban. Nem szívesen fizettek, és mindig morogtak, hogy már megint az iskolára kell a pénz. Hát ez nagyon kellemetlen volt, de én nem tehettem arról, hogy ez így lett megállapítva.

A munkámat becsületesen végeztem, s a lelkem, szívem mindig arra vágyott, hogy az volna jó, ha egyszer én is állami tanító lehetnék. Nem tudok arról, hogy ott a közelben lett volna olyan iskola, amit teljesen az állam tart fenn. Az állami iskoláknál rendszeren megkap-

ták a tanítók a fizetésüket, éppen úgy, mint akármelyik tisztviselő. Voltak ezeken kívül úgynevezett társulati iskolák; nagy iparvidékeken létesültek, ahol az üzemek sok alkalmazottat foglalkoztattak, és ezeknek szüksége volt természetesen iskolákra. Vagyis: miután a felekezet nem bírta volna fenntartani, az állam pedig nem épített, maga a társaság működtette az iskolát. Ez rendesen fel volt szerelve, kényelmes, jól felszerelt, jól fűthető volt, szóval, amit egy iskolától el lehet várni, ott minden megvolt, és a tanítót bányatiszt rangban kezelték, egyenrangú embernek tekintették a bányatársulatnál. Ilyen iskola kevés volt, erre már vágyani sem mertem, de állami tanító nagyon szerettem volna lenni. Ez később, mintegy húsz év múlva bekövetkezett, 1947-ben én is megkaptam az értesítést, hogy állami alkalmazott lettem, a fizetésemet minden elsején rendesen pénzben meg is kaptam, így egy kicsit fellelegeztem. Ezután a munkám nagyon megkönnyebbült, maradt csak az iskola és az iskolán kívüli népművelés.

Az osztatlan, egy tanerős tanítói munka azt jelentette, hogy az egyetlen teremben kellett oktatnom a hat osztályt; mindegyik átlagban tíz gyereket jelentett. Az iskola felszerelése – mint már említettem – nagyon hitvány volt, a padló porzott, olajra ritkán jutott pénz.

Időmmel úgy kellett gazdálkodni, hogy minden osztállyal tudjak foglalkozni, a felsőbb osztályokban már több tárgyból is. Órarendem félórákra volt beosztva, ami délelőtt nyolc, délután négy félórát jelentett. Szerdán és szombaton nem volt az elemi iskolások részére oktatás, akkor az „ismétlősök” jöttek, akik az előző években fejezték be a 6.osztályt, és az ott szerzett olvasási, számolási tudásukat kellett fenntartani.

Elemi iskolás koromban – 1920 körül – még palatáblát használtunk az ugyancsak 6 osztályos, egy tanerős falusi iskolában, de tanulmányaim során ez megszűnt, füzeteket kaptunk. Tornanádaskán azonban még 1928-ban is palatáblára írtunk.

Nagyon nehéz volt megértetni a szülőkkel a füzetek szükségességét, mivel egy palatábla egy család minden gyerekét kiszolgált, olcsó is volt, és még megmaradt az unokák részére is.

A füzet darabja 2 fillérbe került, ami nem minden családnak állt rendelkezésére. Nagy volt a faluban a szegénység.

Mint egyik idős ember elmondta, 1900 előtt Nádaskán nem volt a faluban semmiféle oktatás. Ők a 3 km-re eső Komjáti községbe jártak iskolába. Ott egy amerikás ácsot választottak meg tanítónak, mert ő legalább a betűket ismerte. Az abc-t versben tanulták. Még emlékezett rá, hogy egyik versszak így szólt: „*Á-bé-cé-dé-kú – talpas-kis-hajdú.*” Hogy ez milyen betűt jelentett, nehéz volt megérteni. De az öreg egészen jól tudott olvasni. Az ács egy csűrben oktatta őket, ahol sámlikon ültek, télen pedig nem volt iskola. Hát, ehhez képest sokat fejlődött Nádaska, mire én odakerültem.

No, vissza a kezdetekhez! Eljött a nyári szünet vége, s a szülők egyre érdeklődtek, hogy mikor lesz a beírás. Egy augusztus végi napot jelöltem meg, de valójában nem tudtam, miből is áll az.

Előszedtem elődöm naplóit (sok éven át tanított ott). Kitűnt, hogy van felvételi (anyakönyvi) és haladási napló. Szükséges tananyagbeosztás, mulasztók nyilvántartása és hasonlók. Persze ezeket a nyomtatványokat már előbb be kellett volna szereznem, de a képzőben sem nagyon foglalkoztak ilyenekkel, így a régi anyakönyvi napló üres lapjaira vezettem be az első osztályosok adatait. Az előző éveket csak át kellett másolnom. Így ez a része rendben lett volna a dolgoknak.

Általában az édesanyák hozták el elsőosztályos gyerekeiket. Amikor az első tanulót beírtam, az anyja a hóna alól egy kis kakast húzott elő és nekem adta. Ilyenre nem számítottam, nem is hallottam. Nem akartam elfogadni. Az anya elutasításomat nagy sértésnek vette. Jött a másik szülő, szintén egy idei kakassal. Elfogadtam. Mint később kiderült, itt ez volt a szokás. Első osztályossal járt egy kakas a tanítónak.

Végül nagy szégyenkezve jött egy mama és elnézést kért, hogy most ő nem tudott kakast hozni, nem sikerült a tyúkültetés, de hozott egy szakajtó tojást. A többi osztály gyerekei maguk hozták tavalyi bizonyítványaikat a beíratáshoz. A nagyobbak jelentkezése jó volt beszélgetésre, ismerkedésre.

Az én falum

A gyerekek származását és szüleit, no meg a vagyoni viszonyokat tekintve, két csoportba voltak oszthatók. Közel fele a gróf Hadik uradalom alkalmazottja, *cselédje*, évi „kommencióval”. Értelmes, közvetlen szimpatikus gyerekek voltak.

A másik fél a falusi szegényparasztok gyermekei. Szüleik 2–3 holdon vagy még kisebb földecskén gazdálkodtak, amelyen nem számíthatnak nagyobb haszonra. Egy tehenet, néhány baromfit tartottak, disznót hizlaltak. Ezekből éltek. Gazdag ember csak kettő volt, 20–30 hold körüli birtokkal, s több tehenet is tartottak. A tejet jórészt a községben állomásozó határőr laktanyában értékesítették. Állataikat vásárokon adták el. Az egyik nagyon fukar volt, nemcsak idegenekkel szemben, hanem magával is. A férfi például kukoricatöréskor a hazaszállító szekér után ballagva felszedte a szekérről lehullt pár szem kukoricát is. A felesége még fukarabb. A petróleumlámpát sem használta, mert az pénzbe került, hanem holdvilágos estéken kiült a gangra és ott font. De amikor a templomot renoválták, egy festőművésztől képet rendeltek a falra, *Hajdu György és neje készíttette* felírással. 600 pengőt fizettek érte, ami egy állami alkalmazott félévi fizetésének felelt meg. Nagy pénznek számított.

A faluban szolgáló katonáknak, vámosoknak, vasutasoknak is voltak iskoláskorú gyerekei. Ezek is odajártak.

Akkor a faluban mintegy 50-60 cigány élt a legnagyobb szegénységben, kunyhókban, a hegyoldalon. Köztük sok volt iskolaköteles, de alig párat lehetett beiskoláztatni. Akadt néhány, aki nyáron eljárt az iskolába – nagyon hiányos öltözetben – több éven át is. Megtanult legalább szótagolva olvasni, de télen ruha, cipő hiánya miatt nem jöttek. Hatóságilag sem lehetett semmit tenni. A cigányok életritmusa az évszakokhoz igazodott.

A tavasz, illetve a nyár eleje volt az Eldorádó. A falu szélén vezető országút mellett hatalmas eperfák sora, korán meghozták a fekete, szürke és fehér termést. Hatalmas szemek, mézédések.

Ilyenkor szinte az egész cigánysor a fákon lakmározott. Vedrekben haza is vitték a gyümölcsöt. Egészen kigömbölyödtek a téli sanyarúság után.

Az eperszezont követően jött az aratás. El-elhívogatták a felnőtt férfiakat markot szedni, cséplőgépnél segíteni és hasonlókra, amiért természetben kaptak búzát, kukoricát. De karácsonyra a készletek elfogytak. Nagy bajok lettek volna télen, ha a falu nem rendelkezik befűtésre. Senki sem tüzelt szénnel, csak fával. Egy vasutas volt, aki munkahelyén szenet kapott, de szidták is, hogy „elbűdösíti” a falut. A fatüzelés jól jött a cigányoknak. A hegyen - igaz egy órai mászás kellett hozzá sziklák közt – az uradalom 1800 holdas erdejében mindig volt annyi száraz fa, hogy meg tudtak rakodni. Minden családnak megvolt a maga szállítója, aki egy kis lisztet, netán szalonnát vagy egy-két kanál zsírt kapott, így nem halt éhen. A falu levegőjét jellegzetes illat határozta meg. Enyhe fafüst járta be a települést, nekem a meleg családi tűzhelyet juttatta eszembe.

A cigányság három társadalmi rétegre volt tagolható.

A Csikó család tagjai közül került ki a cigányzenekar. No, nem valami országos szintű, de falusi lakodalmakra elhívták őket. Ott jól is lakhattak. Ők voltak a legszorgalmasabbak, akik aratni jártak és kisebb munkákat vállaltak. Iskolába is került belőlük.

Másik a Toldi család, akik szép nevet viseltek, de nagyon alacsony szellemi képességük miatt főleg fahordással keresték kenyerüket. Lakott még egy szegkovács cigány is, de szakmája termékeinek nem nagyon volt keresete.

Az elitet egy *iparos* képviselte, „vállalkozó” volt, már ami a jövedelmét illeti. Kapott egy írást a községi előljáróságtól, hogy pócegdörztisztítást vállalhat. Ez volt az „iparja”. A papírt mindig magával hordta, és ahol valami kétkedés merült fel személyével kapcsolatban, elővette és büszkén mutogatta. Ő maga nem tudott olvasni.

Az engedélyre a vállalkozónak gyakran szüksége volt, mert az ipari munka megkezdése előtt üzemanyaggal, azaz rummal fel kellett tölteni a „gépet”. Ehhez azonban előlegre volt szükség, s az „ipar” felmutatására általában mindig kapott is. Egy vödörből készített, rúdra erősített eszközzel végezte a munkát, jó italos állapotban. Keresetének többi részét a munka befejezése után itta meg, az „üzemanyagot” nem változtatta. Munkából jövet ő elől, utána a felesége, majd a lánya libasorban húztak végig a falun, hegyoldali bódéjukba.

Általában volt mindig munka, vagy a faluban vagy a szomszédos községekben. A mi iskolánknak is ő volt a vállalkozója. A normát és a fi-

zetést az ülőhelyek száma szabta meg. Legnagyobb bevételét a határőrség laktanyája hatalmas gyűjtőmedencéjének jó pár napig tartó szakszerű rendbe tétele jelentette. Ilyenkor több száz pengőhöz jutott. Ennyi értékű rum a falu kicsi korcsmájában nem is volt, de ez nem jelentett akadályt. Ilyenkor családjával Miskolcra utazott. Amíg a pénzből tartott, Dögös Józsi (mert ez volt a gúnyneve) nem tért haza. Volt olyan eset, hogy a város főutcáján cigányzenekarral kísértette magát. Végül is az ital ölte meg. Azt mondták: „kigyúlt benne a pálinka”. (A cigányok sorsa akkor vett nagy fordulatot, amikor 1945 után nagy szükség lett a szénre. Edelényből busz járt értük, és a bányamunkát akkor jól meg is fizették. A falunak egy belső – még beépítetlen területét – osztották ki nekik, és többen szép kis házat emeltek. Ez a jólét azonban egyszer csak véget ért, viszont kiemelkedtek a kunyhók mélységéből.)

Grófi kastély a hegyoldalon

A kis község nagyon szép helyen fekszik: a Bódva folyó völgyében. Egyik oldalon a Cserehát nevű vidék dombjaival, erdeivel, köztük megbúvó kis falucskákkal. A völgy másik oldalán – közvetlen a község határában – a Tornai Hegység, mintegy 400 méter magas vonulattal. Oldala sziklás mészkő, kevés bokorral, fával – kopárnak mondható. Viszont a hegy tetején nagy erdő vert tanyát. Ott vezet a község, egyben a trianoni ország határa.

A hegy tövében négy forrás fakad: Rongyos kút, Felső kút, a Pasnyak és a Vecsem. Kristálytisztá, igen jó vizük páratlan. Nyáron is csak 7 Celsius fokos. A Felső kút vize a falun folyik keresztül, az iskola közvetlen közelében. Szép színt kölcsönöz a településnek.

A falu fölötti hegylábban áll Hadik András gróf kastélya. Hatalmas épület. Látványa uralja az egész környéket. Új szárnyát 1896-ban építették, akkor, amikor a Bódva-völgyi vicinális vasútvonalat megnyitották. A vonal Miskolcot kötötte össze Kassával – a Hernáddal párhuzamosan, Sajóecsegen, Edelényen, Szendrőn, Tornanádaskán és Tornán keresztül.

A kastélyt hétholdas park díszíti, amit francia tervek alapján a még ott élő Karl Lücke nevű német kertész telepített.

Lücke nem tanult meg évtizedeken át sem magyarul. Csak törte, de meg lehetett érteni. Engem sokszor megkért hivatalos iratok, beadványok készítésére. 1937-ben hazatért Németországba. Nagyszerű szakember volt. A fenyőknek és az egyéb dísfáknak rengeteg fajtáját ültette. Olyan tujákat, amilyeneket azóta sem láttam sehol. Jómagam 1928-ban kerültem oda, akkor a már 30-40 éves park a teljes pompájával várt. Szabadidőm jó részét töltöttem benne. Remek levegő, fenyőillat, kényelmes padok, ápolt sétányok és egy kis nyírfa filagoria. Ideális. A grófi család csak nyáron jött le rövid időre üdülni, pihenni.

Hadikné a padokat festegette, férje, a gróf nagyokat szivarozott és vendégeket – környékbelieket is – fogadott. Így múlatta napjait.

A grófot megválasztották képviselőnek is, aktív tagja volt az Országgyűlésnek, de ő volt a Kisiparosok Országos Szövetségének elnöke is – több más tevékenysége mellett. Mindketten fogadtak engem is, barátságosan, közvetlenül. A vidéken nagyon becsülték, szerették a családot. Képviselővé választásakor – mint ellenzéki – messze megelőzte kormányparti ellenfelét.

Itt nem volt nagy birtokuk, csak mintegy 400 hold föld, rét, és a hegytetőn 1800 hold erdő. Seregélyesen volt az igazi grófi birtok, 5000 hold. A tornanádaskai park a feleség, Zichy Alexandra grófnő 2000 holdas bácskai birtokának árából települt. Az egész park a sziklás hegyoldalra messziről hordott vastag földrétegen kapott helyet.

Egy-két tagú személyzet télen is tartózkodott ott, őriztek, takarítottak, szellőztettek. A fenyőtobozok magján rengeteg mókus csemegézett. Élmeny volt nyáron is látni hancúrozásukat, játékukat a földön. Senki sem zavarta őket. A parkban álló, ritkaságnak számító hatalmas két mamut fenyő is játszóhelyükül szolgált. Az egyik kiszáradását Hadikné nagyon megsiratta. A park folytatásában Karl Lücke különösen finom almákat telepített. Amire még emlékszem: bőralma, kanadai renett, cáseli renett. Utóbbi annyira elálló fajta volt, hogy a pincében az új termést is megérte. A termést külföldre szállították, de én is el voltam látva azokkal a finom almákkal egész évben. Lücke a később annyira elterjedt és kedvelt jonatánt nem tartotta almának, nem telepített.

A karsztos hegyoldal általában kietlennek látszik. De tavasszal, amikor a rengeteg sombokor sárga színbe borítja – gyönyörű látvány. A hegyvonulat feltehetőleg összefügg az aggteleki barlangrendszerrel. Ugyan én nem vagyok ebben szakember, de erre lehet következtetni a hegy tövében fakadó bővizű forrásokból. A hegytető nem sima, hanem nagy horpadások – töbrök – teszik változatossá. A szakirodalom szerint nagy barlangok beomlása folytán keletkeznek. Ennek is van bizonyítéka: a hegyen található a Vecsembükki Nagy Zsomboly, ami a barlangászok szerint kútszerűen 102 méter mély. Hatalmas nyílása a felszínen tátong. Az ország legmélyebb barlangja. A faluban fakadó Felső kút vize is egy nagy sziklahasadékból ered. Valami nagy barlangrendszer lehet a föld alatt, a mészkőben.

A felszín is rejt különlegességeket. Én vezettem a hegyre Soó Rezső botanikust és tanítványait, akik már útközben megtalálták azt, amiért jöttek: egy, az ország területén sehol máshol nem található növényt, a *Onosma Torniensis*-t (a név a tornai hegyekre utal).

Nem mindennapi látvány volt telenként a hegy déli oldalán sütkérező és vonuló hatalmas szavas rudli. Nyáron aligha tűntek volna fel, de télen, a fehér havon szinte meg lehetett számolni őket. A szeles, hideg tetőről nappal lehúzódtak a napsütéses oldalra. Nagyon nagy csapatok voltak. Így képzelhető el, hogy miért éppen ezen a hegyvonulaton létesült Horthy Miklós vadászterülete, Szelce-pusztán. A völgyben folyó Ménes patakban rengeteg sebespístráng tette változatossá a vadban (őz, szarvas, vaddisznó, nyúl és róka, valamint vidra, nyest és vadmacska) gazdag területet.

A falu feletti hegytetőről be lehetett látni a mészkőhegy másik vonulatára, az elcsatolt Szlovákiába, ahol a Szádelői- és az Áji-völgy és Torna várának romjai látszottak. Egyszer, egy nagyon derült időben a Magas Tátra havas csúcsai is jól lehetett látni.

A völgy sem volt egyhangú. A kanyargó és sokat kiöntő Bódva folyót a 30-as években megrendszabályozták, kanyarjait levágták. Sebe-sebb lett, azonban halállománya – ha kevesebb is – megmaradt, kitűnő horgász és rákász lehetőségekkel. Amikor jutott rá egy kevés időm, éltem a vadászat és a halászat, rákászat lehetőségeivel. Ez volt a szórakozásom. Ilyenért ma igen nagy pénzeket kellene fizetni. Akkor nem került semmibe, csak időbe, ami főleg nyáron állt rendelkezésemre.

A Bódva túlsó partján szintén mészkőhegy áll egyedül: Esztramosnak nevezik a helybeliek, ami feltehetőleg az Extra Mons latin elnevezésből származik. Nagyon tiszta mészkőből áll, innen szállították Diósgyőrbe a vasolvasztáshoz szükséges mészkövet. Az egyedül álló hegy jó részét már lebányászták – ez messziről látszik. De közben egy barlangot találtak, amit belül ragyogó fehér mészkristályok borítanak be. Feledhetetlen látvány. Itt ezen a részen a bányászatot beszüntették, hogy a páratlan természeti szépséget megőrizték.

Vadak, halak, madarak

Vadászat közben a hegytetőn eltöltött hajnali vagy esti les különleges élményt jelent, amilyenben sem színházban, sem más szórakozóhelyen nem lehet része az embernek. Itt nem a zajos zene, ivászat vagy hasonlók teszik kellemessé a jelenlétet, hanem éppen a nagy csend. Ahogy a költő írja „a néma csendbe egy madár csak néha füttyentett be”. Ez így van, de ez a füttyentés a hegyen nagyon szabályszerű volt. Az erdő madarai fajonként egy időben ébredtek, táplálkoztak és szóltak meg a nap fényét követően. Bizonyos fajták már hajnalhasadáskor, mások későbbben – szinte egymásra várva. Így mozogtak a vadak is. Tudtuk, hogy mely hangok után várható a róka, az őz vagy a disznó megjelenése a lesen. Annyira pontosak voltak a különféle hangok és megszólalások, hogy egyáltalán nem volt szükség órára. Napkelte után már csend lett, a vadak is elpihentek – további les céltalan volt. Ez volt lényegében részemre a vadászat élménye, nem annyira a vad elejtése. Nyári estéken apró halacskákat fogtam a Bódvában, rá-tűztem őket nagyobb horogra, belógattam éjjelre a vízbe, és hajnalra egy-egy csuka fickándozott rajta. Csirkebéllal balint lehetett fogni, rákászni pedig récsére kötött haldarabbal. Mindezek nőtlen, 20-30 éves koromban történtek. Milyen jól jött volna a zsákmány a konyhára a családnak a háború után! De akkor már nem lehetett a puskát sem használni, csak nagy titokban.

Emlékezetes marad első utam a hegyre. Titokzatosan és ismeretlenül meredt a magasba, éppen az iskolával és lakásommal szemben, de nem ismertem a járást. Csak úgy toronyirányban nem lehetett a sziklás hegyoldalnak nekivágni. Egyik kis tanítványom, a mindössze 3.

osztályos Kovács Laci volt az „idegenvezetőm”. Ilyen néven ugyan nem igen ismerte senki a faluban, édesapja foglalkozása után a Bacsó Laci nevet kapta. Apja a hegyen juhászkodott. Amikor egyik napon a gyerek élelmet vitt fel, hozzá szegődtem. Kicsi fiú ellenére nagyon sok mindenről tájékozott volt. Ismerte, hol van a hegyen az egyetlen kút, tudta hol van a grófi vadászházikó, és könnyen rátaláltunk az édesapjára is. Mivel Kovács bácsi sokkal több időt – egész nyarakat töltött a hegyen –, sokkal tájékozottabb volt az erdő életében, de ebben nőtt fel, s azt természetesnek vette.

Sokat tanultam vadásztudományomat illetően Hornyák Józsi bácsitól, aki a gróf kerülője (mezőőre) volt. Minden bokrot ismert az 1800 holdas birtokon. Az erdőben sétálgatni is lehet, úgy gyönyörködni benne, de a vadász-les egészen más. Józsi bácsi szerint „még a szempillát sem szabad mozgatni”, oly csendesen kell a vadat várni.

Bár az öregnek kellett volna az erdő vadjaira is vigyázni, a falu tanítója nem számított orvvadásznak. Magát sem számította oda, és még azt az egy-két jó ismerősét, akik baltát vettek a vállukra és kötelet, mintha favágásra mennének.

Puskájuk a hegyen faodúban volt rejtve. Elővették, majd visszadugták. Nagy bizalom jele volt, amikor én is ott lehettem ezeknél a műveleteknél. Többször előfordult, hogy láttunk vadat, de nem került puskavégre. Ilyenkor Józsi bácsi mindig megjegyezte, hogy „annak még nem jött el az ideje” – és ezzel minket is megnyugtatott. De azt is jelezte, ha valamelyik vadnak „eljött az ideje”.

A szomszédos területen volt egy személyes, tűzjellel is ellátott vadászkunyhónk. Nem volt bezárva. A gerendáról mindig lógott egy-egy jó darab szalonna, hagyma – ami az őzmáj elkészítéséhez kellett. Az egerek így nem jutottak hozzá. A máj még melegen elkészült, mire az őzet megnyúztuk, feldaraboltuk. Jobb szórakozást el sem tudok képzelni. Utána ittunk egy-két kortyot az ott termett kegyetlen rossz novából.

A vadászat, persze, csak a ritka szórakozást és pihenést jelentette. Nekem a faluban a tanítás mellett még számos teendőm akadt. A körze-

ti orvos például megkért, hogy folyamatos injekciózásra szoruló betegnek adjam be naponta az injekciót, mivel ő körbe jár pár falut, és ezt egyszerűen nem tudja végezni. Jó barátságban voltunk, vállaltam. De volt eset, amikor egyik kislány tanítványom elesett, homlokát lépcsőbe ütötte. A szeme fölött 4-5 cm-re lelógott a homlok lebenye. Az apja kétségbeesetten szaladt hozzám a vérrel elöntött gyerekekkel, hogy segítsék. A körzeti orvos most is körben volt valamelyik községben. A végszükségben egy alkoholba mártott tűvel, cérnával öltöttem vissza a levált részt. Úgy látszik, jól csináltam, mert az orvos gratulált sebész tudományomhoz.

Azok az írásbeli munkák, amiket sokszor végeztem levelek, kérvények stb. terén, nem voltak véresek. A bódvaszilasi körjegyzőség legkisebb faluja voltunk. A községben sem jegyző, sem pap, sőt más tanító sem dolgozott. Egyedül a német Karl Lücke, az uradalom intézője és én képviseltem az értelmiséget.

Nagy gondot jelentett az étkezés. Házvezetőnőre nem is gondolhattam az anyagiak hiánya miatt. Egy vasutasnál kaptam ebédet, havi 50 pengőért. Ez nagyon sok pénz volt az én jövedelmemhez képest, hiszen csak havi 82 pengőt kerestem. Próbálkoztam a határőrségnél is. Ehetetlenül rossz volt az étel. Nem a nyersanyagban volt a hiba, hanem mert nem szakember készítette. Végül is egy falusi vénlány-nál állapodtam meg, aki – bár elég egyhangúan –, jóízűen főzött, maguknak és nekem is. Tej, vaj, túró náluk nem volt probléma, állatokat tartottak. A déli harangszó után mentem ebédelni. Az ebéd a nyári konyha sütőjében volt melegen, ők a mezőn dolgoztak. Nem is találkoztam a családtagokkal. A legolcsóbb megoldást azonban a *dühöngőnek* nevezett saját háztartásom jelentette. Többen is – egyedülállóak – ugyanabban a cipőben jártunk. Volt egy szimpatikus pénzűgyőr a vámhivatalnál. Szintén nem tudott hol étkezni. Ő vetette fel, mint lehetőséget, hogy tegyük ezt együtt, nálam. Neki rengeteg ideje volt, mert a reggeli és az esti tehervonat ércszállítmányának adminisztrációját végezte. Nekem viszont konyha, zöldség, krumpli, liszt állt rendelkezésemre. Kiss Matyi barátom jól tudott főzni. Mire dellet harangoztak, a konyhában fel volt terítve, és az asztalon párolgott a leves. A *dühöngőnek* azonban pár hónap múlva be kellett szüntetni az üzemét, mivel Kiss Matyit áthelyezték a faluból. Ma is sajnálom. Jókat ettünk.

1928-ban mindjárt az első napokban arra kellett gondolom, hogy a legszükségesebb bútorokat beszerezzem. Szüleim nem tudtak segíteni, hiszen édesapám „B”-listázása (létszám-apasztás) után kapott járandósága még kenyérre és tejre is alig volt elég. Nem volt pénzem. Részletfizetésre vettem meg a legszükségesebbeket. A szekrénybe sem került sok ruha. Havi 20 pengő volt a részletem. Ki kellett nyögni, bármily nehéz is volt. Az egész országra jellemző volt a pénztelenség. Rám is.

Egy napszámos 80 fillér-egy pengő napszámot keresett. Nem egyszer fordult elő velem is, hogy nem maradt 60 fillérem a vasúti jegyre, hogy elutazhattam volna a közeli Szendrőre.

A „jobb világ” akkor következett be, amikor a nyári terményeket sikerült eladnom. Persze kereskedőknek, akik a legminimálisabb árat fizették.

A tanítói-nevelői munkát nagyon megterhelte, hogy a határőrségtől megkerestek: esténként tanítsam meg írni, olvasni az analfabéta katonákat. Általában 8-10 fő jelentkezett évente. Este 6-9 óra között állapítottuk meg az oktatás idejét az iskolateremben. Villanyvilágítás nem volt, hanem egy petróleummal működő Phóbus lámpával világítottunk. Ez egy-két óra alatt annyira elrontotta a levegőt, hogy mindig fáradtan, főfájással tértem lakásomra. Nem tudtam, egyek-igyak, vagy lefeküdjek, annyira kimerült voltam a levegőtlen tanteremtől. Ezek az analfabéták nem azért nem tudtak általában írni, olvasni, mert nem volt módjuk iskolába járni, nagy részük járt is már, de olyan tompa agyúak voltak, hogy gyógypedagógiai iskolába kellett volna őket beíratni. Ilyen akkor nem volt. Így a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudtam a célt elérni, amit nagyon sajnáltam. Szegény katonáknak – hazatérésük után – a szolgálatos napos asztalnál éjféllel le kellett írni a feladatokat. Így sem ment.

Nekem nem voltak szórakoztatóak a majdnem minden vasárnapra a népművelés vonalán elrendelt mezőgazdasági, méhészeti stb. előadások sem, amelyekre még készülnöm is kellett. És akkor még több alkalommal vasárnaponként reggel 6-8 óra közti leventeoktatást kellett

tartanom, a szomszéd község leventéivel összevonva, 2 km-re a falutól. Nyáron levente versenyekre kellett felkészíteni a versenyzőket. Igaz, volt benne jó érzés is: mindig a tornanádaskai cigány fiúk nyerték meg a futóversenyeket. A leventeoktatást azonban nem csak hazafiságból végeztem, nagyon rá voltam szorulva a havi 20 pengő oktatási díjra.

(Ilyen körülmények között ajándékként jött számomra jó tíz év múlva a Felvidék visszacsatolása. Behívtak a katonasághoz. Azon felül, hogy lakásról, takarítási díjról, étkezésről és ruházkodásról nem kellett gondoskodnom, kaptam a tanítói fizetést, annak a majd kétszerezését jelentő zászlósi (tishti) illetményt, és napi négy pengő hadipótdíjat. Gazdag embernek éreztem magam. És – amikor egyszer szabadságon bementem a járási levente parancsnokságra – lelkendezve fogadtak, mert nem tudták hova küldjék a felgyűlt havi 20 pengőket. Ezt is kifizették. Hiába mondtam, hogy én ezalatt nem végeztem oktatói munkát. „Annak, aki a hazát védi – minden jár” – mondta a parancsnok. Persze ennek a jólétnek megjött a böjtje is a háborút követően.)

Tanító - harci kiképzésen

1930-ban sorkatonai szolgálatra hívtak be – egy évre. Miskolcra a 13. gyalogezredhez kerültem, ahol némi katonai kiképzés-oktatás is folyt. Bár ezt inkább jókora menetgyakorlatoknak lehetett volna nevezni. A laktanyában az alaki kiképzést gyilkolták belénk, míg a hadi tudományokat részben tanteremben, részben a várostól messze eső hegyek oldalán, szőlőkben igyekeztek belénk oltani.

A hadi ismeretek egy-egy ágát (távbeszélő, árkász, gyalogos stb.) egy-egy téren képzett tiszt oktatta. Hát ezek közt volt mindenféle. Jóindulatú, barátságos, jó oktató, de volt olyan is, aki kitolásra használta fel az idejét. Komlósi százados például az akácfa tetején próbált tűzfészket kialakítani az általa oktatott géppuskás szakon. A géppuskát és az állványt cipeltette kilométereken át velünk anélkül, hogy valamit tanulhattunk volna. Első világháborús idegbeteg ember volt. Ilyenekben talált örömet. Többen is voltak ilyenek.

Én az árkász szakra jelentkeztem, ami változatosabb életet jelentett. Hupka százados reggel a laktanyában kiadta rendelkezését a minket

kivezető szakaszvezetőnek, hogy délelőtt hány lövészteknőt vagy hány méter futóárkot ásasson ki velünk. Mire ő dél felé kijött motor-kerékpárján, az aznapi szakoktatás be is lett fejezve.

Volt olyan szakoktatónk is, aki a szőlőhegyen rejtett el minket, míg a délelőtt el nem telt. Semmit sem csináltunk. Így érvényesült az az elv, hogy a katonaságnál az az idő az enyém, amit el tudok lopni.

Boldogan heverésztünk a hűvösben. Persze ő sem tett mást – talán az előző nap fáradalmait pihente ki. Nem volt ilyen egyszerű és kényelmes a tokaji vízi kiképzés. Egy kisebb laktanya állt az út másik oldalán a Kopasszal szemben. Ott laktunk. Egészen közel a Bodrog. Ladik, ponton, evezés, bürü, kisebb hidak építése – szabvány és szükség anyagból –, drótakadályok, aknamezők telepítése és hasonló irányú kiképzés folyt. Én nagyszerű sportnak és tanulságosnak tartottam a dolgot, csak az volt a baj, mint aztán a Donnál kitűnt, hogy a használt anyagok, létesítmények még mind az első világháború jegyeit viselték. Az aknák (botlódrótos aknák) egészen primitívek voltak, a drótakadályok idejétmúltak már. Kaptunk német, modern anyagot is, de használati utasítás nélkül. Ezeket titkosan kezelték, még a magyar tányéraknát is. Csak a fronton kerültem kapcsolatba belük.

Kitűnő volt viszont a vízi kiképzés, aminek a háborúban hasznát vet-tük. Sok idő ment el a pontonokkal való evezéssel, mozgással. De hol használtak már evezéshez pontonokat? Legfeljebb hídverésnél. Persze a katonai tudományokat nemcsak nekünk kellett gyakorolni, hanem a vezérkari tiszteknek, magasabb parancsnokságoknak is. Ezt a célt szolgálták a „nagy” gyakorlatok, ahol akár az egész ezredet is bevezették. Egyik ilyen esemény nekem egy életre emlékezetes maradt. A karácsonyi szabadság előtti napra egy nagy gyakorlatot terveztek, reggel 8 órai kezdettel. Kezdes azt jelentette, hogy fél nyolckor az altisztek a laktanya udvarán már az öltözeteket vizsgálták. Hideg volt, ónos eső kezdett esni. Közben azon tanakodtak az irodákban a vezető törzstisztek, hogy legyen vagy nem. Így eljött a 9 óra, amire eldöntötték, hogy mégis megtartják a gyakorlatot. Mi addig pacalra áztunk a havas esőben. Elindították karpaszományos századunkat is Diós-

győr fölé, a Szarka hegyre. Jó másfél órai gyalogtúra volt. Az eső havasabbra fordult. Nagyon fáztunk vizes ruháinkban. Sokan vacogtak a hidegtől. A századokat a hegynek más-más helyére küldték. Mi ott szobroztunk a szőlőhegyen anélkül, hogy bármit is kellett volna csinálnunk. Végre egyszer egy másik helyrészt küldtek át, de semmi más. Fogalmam sem volt, hogy tulajdonképpen miről is van szó. Más századokat is láttunk, ide-oda küldözgetve. De harckiképzés vagy hasonló, sehol. Nagyon terepasztal szaga volt az egésznek, amelyen a magasabb rangúak azt gyakorolták, hogy a csapatokat jelző bábukat hova tegyék. Ezzel naphosszat elszórakoztak. Itt mi voltunk a bábuk. Melegedési hely sehol, csak a fagyos eső. A száraz venyigét sem mertük meggyújtani, nehogy a gyakorlatot elrontsuk. Tiszt nem volt a közelünkben. Délutánra úgy átfáztam és átnedvesedtem, hogy minden tagom reszketett. Estefelé értünk a laktanyába, agyonfagyva. Másnap kezdődött a karácsonyi szabadság.

Páran már előzőleg összebeszéltünk, hogy annak öröme már este elmegyünk a színházba. Egy páholyt vettünk ki. Engem még ott is a hideg rázott. Miskolcon élő nagyszüleimhez mentem. Reggelre 40 fős lázzal ébredtem. Nyilván az előző napi átfázástól.

Szájzárát kaptam. Nagybátyám bevitt a katonai kórházba, ahol napok múlva állapították meg, hogy az alsó állkapcsom csontvelő-gyulladását kapott, az éppen kibújó és agyonfázott bölcsességfogam miatt.

A rendkívül magas lázat részben az állkapcsomra helyezett alkoholos dunsztkötéssel, részben kinin-rezorcín injekciókkal próbálták leszállítani. Már attól is rettegettem, amikor egy Kígyós nevű fakezű katonar orvos megjelent a szivattyú nagyságú tűjével és ötször-hatszor belebőkött a karom érébe, míg végül beletalált. Rostává szurkálta a karomat. Magas lázzal, az erős alkohol gőzöktől kábán, nagy fájdalommal feküdtem. Egyszer édesanyámék, húgom látogatott meg. Mint utólag kiderült, a kórház értesítette őket, mert közeli halálomat sejtették. Mintegy tíz napig tartó kínok után egy tojásnyi daganat keletkezett az állkapcsom alatt. Úgy látszik, ezt várták, mert azonnal felnyitották. Rengeteg genny ürült ki, de vele együtt a fájdalom meg-

szűnt. Nagyon könnyűnek éreztem magam. A szájjáram is felengedett. Csak egy gumicső és a kötés mutatták az előzményeket. Nagyon lassan tisztult a seb. Május lett, mire hazakerültem, némi egészségügyi szabadsággal. Utána még Tokajba kerültem vízi kiképzésre és nyáron leszereltem. De aztán jött 1938.

Szerelem „angyalbőrben”

A bécsi döntés következtében visszakerült a megcsonkított országhoz a Felvidék egy jó része. Addig Tornanádaskánál húzódott a határ, most régi-új határ keletkezett. Magyar katonaság vonult be a visszacsatolt területre. Engem is behívtak a Tornanádaskán felállított 400 fős határbiztosító századba. Segédtisztje lettem az addig is jó ismeretségben levő Sárosdy Rezső őrnagynak. Bódvavendéginél vonultunk be. Első éjjel Tornán aludtunk, majd másnap Szepsiig szálltuk meg a kijelölt sávot.

Később a századot őrsökre – 40 fő körül – osztották. Az őrsök egy-egy határszakaszt biztosítottak. Én is őrsre kerültem – a Torna- Ajfalucska-Szádelő-Krasznahorka vonalban. Több útellenőrző ponton és járőrökkel ellenőriztünk. A szakasz állomáshelyét fenn, magasan a hegyek között megbúvó kis faluban jelölték ki. Az egyetlen elszállásolási hely az iskola és az elhagyott tanítói lakás volt. Ott laktam én is, ott étkeztünk, főztek. Ajfalucska (most Hacava a neve) nem szlovák, hanem ruszin település. Valamikor Kárpátaljáról telepedtek ide – favágóként. Orosz templom, orosz pap. Meglehetősen jó viszonyt tartottak fenn velünk. Nem volt semmi probléma. Bevonulásunk a faluba a bécsi döntést követő határkiigazítás során történt. Ugyanis a falunak a völgyből nem volt kijárata, a mi bevonulásunk, vagyis a falu Magyarországhoz való csatolása igen kedvező helyzetet teremtett számukra. Ezért hálásak voltak. Nagy eszem-iszommal fogadták a szakaszt. És ez a közelség meg is maradt.

Egyik útellenőrző őrségünk a mi völgyünkkel párhuzamosan futó Szádelői-völgyben volt elhelyezve. Naponta váltottunk, én pedig a nap bármely szakában ellenőriztem ott is. A két völgyet egy meglehetősen magas és széles sziklás fennsík választotta el egymástól. Mindkét völgy természeti szépség. Nagyobb forgalom a Szádelői-völgyben

volt. A tetőn át csak gyalog lehetett egyik völgyből a másikba átmenni. Kocsival legalább tízszeres utat jelentett volna a nagy kerülő. Így a gyalog ellenőrzést választottam. Naponként a nap különféle időszakában mentem-jöttem. Ilyen kiszámíthatatlan volt a pihenésem, alvásom is.

Egyik délfelé felzavar a legényem, hogy keres egy kisasszony. A pokolba kívántam. De a legény megjegyezte, hogy „rendesnek” látszik. Erre már felkeltem és fogadtam.

A kisasszony egy éve szerzett tanítónői diplomát, Kassán az apácánál tanított, mint polgári alkalmazott, de a várost előzőnlő magyar hatóság az egész visszacsatolt környéki pedagógusok ügyét „rendezte”. Úgy, hogy a nőtleneket, hajadonokat szétzavarták a vidék külső periferiáira, helyüket a városban az „anyaországiak” foglalták el. Így került a lány a világ végére, Ájfalucskára.

Állását szerette volna elfoglalni, de az iskolában, a lakásban katonák tartózkodtak. Tanítás nem volt. Én nem tudtam pillanatnyilag segíteni, azt hittem, görögkeleti iskolához küldték, én is a görög paphoz tanácsoltam. Ott sem járt szerencsével. A pap éppen Kassán volt a feleségeért, aki akkor szülte harmadik kisgyermekét. Estefelé hazaérkezve a szomszédjában lakó egyik parasztház „első szobájában” tudta beszállásolni. Vacsorára ott ette meg a magával hozott második zsemlejét. Ez volt a napi kosztja.

A községben csak egy folyton hangos korcsma volt, semmi étkezési lehetőség. Másnap aztán ez is rendeződött. Tornáról a kisasszony ott hagyott bőröndjét a kocsinkkal kihoztam, és étkezést az őrön biztosítottunk számára.

Mivel tanítani nem lehetett, egész nap munka nélkül lézengett, sétálgatott. Nagyon megsajnálta. Amikor a Szádelői-völgybe mentem ellenőrzésre napközben, hívtam magammal. Szívesen jött. Egész úton beszélgettünk. Sokszor a völgyben levő turistaházban vacsoráztunk és hasonlók. Ebből a sétából egész rendszer lett. Szinte mindig együtt mentünk ellenőrizni. A Szádelői-völgyben meglehetősen nagy volt a turista forgalom. Nemcsak felvidékiek, hanem „anyaországiak”

is felfedezték rendkívüli szépségét. Az akkor még elég ritkának számító autók is jöttek az ország minden részéből. Így – néha – némi társaság is akadt.

Egy idő után – ha nem voltunk együtt – hiányozni kezdtünk egymásnak. Ez nálam akkor még komolyabb szándékot egyáltalán nem jelentett. De nagyon összeszoktunk. Sok időt töltöttünk egymás társaságában, még étkezéseknél is, egyre jobban kezdtem életem egy részének érezni jelenlétét. Hanem a legszebb napoknak is vége szakad egyszer. Így a mieinknek is. Engem áthelyeztek Kassa mellé egy másik őrhöz, Izdobarba. Katona voltam, menni kellett. Ez a kisasszonyt arra indította, hogy bemenjen Kassára a tankerületi igazgatósághoz s elpanaszolja keserveit. Valaki meghallgatta, és Kassa mellé egy szlovák faluba helyezték, ahol több tanerős iskolánál tudott már tanítani is. Kassa csak mintegy 3 km-re volt, egy nagy katonai gyakorlótéren át gyalog egy óra alatt ki lehetett érni az új állomáshelyre, Mislókára.

Áthelyezésünk után nem szakadt meg a kapcsolatunk, csak az volt a baj, hogy Kassa éppen ellenkező irányában feküdt, mint az én állomáshelyem, és messzebb is voltam. De az őrsnek ott is volt kocsija. Egy óra alatt – Kassát elkerülve – kijutottam Mislókára. Örültünk mindketten az új megoldásnak. Nekem reszkírozni kellett: nem kértem engedélyt az állomáshelyem elhagyására. Vagy ellenőriznek, vagy nem. Ha igen, akkor lebukom. Most már nem a régi nádaskai ismerős őrnagy volt a parancsnokom, hanem egy idegen, meglehetősen nyers százados. Szerencsére nem sikerült elkapnia, noha az őrsöt magára hagytam. És nem is egyszer. Évának – most már nevezzük nevén – Kassán volt rokonsága, barátai, kollégái. Nekem is akadt egy-kettő. Később, mivel leszereltem és hazakerültem Torna-nádaskára, már büntetlenül utazhattam, és a munkaszüneti napokat az Éva rokonainál, Till Dénes bácsiéknál töltöttük, ahol négy hasonló korú fiú volt a családban. Kedves, jó fiúk. Szépen zongorázott az egyik, a másik hegedült. Mivel Dénes bácsi is jól tudta a vonót húzogatni, Éva pedig magas szinten kísérni játékát zongorán, nagyon szép együttlét alakult ki. Mint afféle fiatalok el-eljártunk az ismerősökkel, rokon fiúkkal egy-két pohár italra, de nem az volt a lényeg, hanem hogy együtt lehettünk. Megszerettük egymást. Nem tüzes, lángoló szerelemmel, hanem kiegyensúlyozott szeretettel voltunk

egymás iránt. Dénes bácsi felesége, az olasz származású Santi néni egyszer feltette a kérdést: „No és mikor akarjátok az esküvőt tartatni?” Hát erről mi ugyan nem beszéltünk, de a levegőben lógott. És a kérdésre válaszolni kellett.

Így jutottunk arra, hogy nekünk – valóban – házasságot kellene kötni, hiszen megérett az idő rá. Hamarosan meg is egyeztünk: a polgárit Mislókán, Éva munkahelyének községében, az egyházit pedig a kassai dómban tartjuk meg, 1943 tavaszán. Addig azonban sok minden történt. Hogy csak a leglényegesebből szóljak: kikerültem a frontra, megjártam a Don-kanyart. Háborús naplómban részletesen megírtam katonai élményeimet, most ebből idézek.

Elemi iskola a lövészárokból

Nagyon sokat írtak a 2. magyar hadsereg szerepléséről és visszavonulásáról. Így azt is olvastam, hogy a hadsereg 7. hadosztálya 1943 január 12-én Urivnál órák alatt „megfutott”. Hát, egy hadseregnek megfutni szégyen, de ismernünk kell a megfutás kényszerűségét kiváltó okokat. Én csak egy egyszerű árkász szakasz parancsnoka voltam a magyar hadsereg 51. gyalogezredének egyik zászlóaljához beosztva. Közvetlen a Don partján, Belogori nevű községben. A szerzett tapasztalataimat úgy írom le, ahogy történtek. Valamennyi saját élményem, ahogy én láttam.

Kezdjük talán a békeidők kiképzésénél! A történelmi tanulmányok, a különféle emlékiratok gyakran emlegetik, hogy milyen felkészületlen, felszerületlen volt a hadsereg. Ez valóban így volt. Egy árkász szakaszparancsnok szemével nézve is. Ahol az éleslövészeten – ami elég ritkán történt – egy töltényhüvely elvesztéséért laktanyafoogság jár –, ott nem a lövészetre figyel a katona, hanem, hogy a hüvely meglegyen, s a végén be tudja szolgáltatni. Kézigránát „bemutatót” csak egyszer láttam az egyéves kiképzésem alatt, amikor is három darab Vécsey féle kézigránátot dobott ki az oktató, nagyon messzire a kiképzendőktől. Ezek közül kettő nem robbant, így az altisztek jó messziről puskával lövöldöztek rájuk, míg nagy nehezen fel tudták robbantani. A gránátok a kezünkbe sem kerültek, no meg a bemutató után nem is tekintettünk rájuk valami nagy bizalommal. Lénye-

gében csak a szinte hatástalan érintő aknákkal volt dolgunk. Igaz, említették, hogy nagy hatású tányéraknája is van a hadseregnek, de azt nem láttuk.

A kiképzés nem a támadásra, hanem a védelemre szorítkozott. Így nagyon sok földmunkát végeztünk, lövészárkok, géppuskafészek, futóárkok kiépítésével, spanyolbakok, drótaskadályok készítésével telt el tényleges esztendőnk.

Még leginkább a vízi kiképzés volt az, amivel intenzívebben foglalkoztunk. Sávoly őrmester ugyancsak megtanította a ladikban való evezést, pontosan a vízen járást, valamint a szükséganyagból való pallok, szükséghidak építését a tokaji, illetve a sárospataki kiképző táborokban.

Talán, hogy ezeken a kiképzési hiányosságokon segítsenek, a 2. hadsereg elvonulása előtt pár hónappal a volt felvidéki cseh kiserődök felhasználásával egy hathetes rohamutász tanfolyamot szerveztek Csízfürdő közelében. Erre én is behívást kaptam. Szerencsémre – mert annak kell neveznem – nagyon nagy gyakorlatot szereztem társaimmal együtt az éles hadianyag használatában. A gyakorlatban szerzett ismeretek és készségek három alkalommal mentették meg az életemet a háború folytán. A rohamutász tanfolyamon tanultam meg, hogy kell a mélységi övet kiépíteni, azt támadni, a rést kiszélesíteni, hogy mi a felgöngyölítés, a mélységbe; ugyancsak itt került sor az akkor újnak tetsző harcmódnak az elsajátítására, mely beton kiserődök leküzdését jelentette, tüzérségi előkészítés utáni támadást kézigránátokkal, lángszórókkal.

Bár a hadsereg minden tagja legalább ilyen kiképzésben vehetett volna részt a hosszú békekiképzésben vagy az időszakos fegyvergyakorlatok alatt, és valami fogalma lett volna arról, milyen is egy komoly háború! Csízfürdön – meglepő módon – nem kímélték sem a löszert, sem a kézigránátot, sem másféle harceszközt. A meglevő kiserődöket berajzoltuk katonai térképeinkbe, és meglehetősen nagy mélységbe tagozódó védelmi vonalat építettünk ki körük. Az építés valóságosan megtörtént, mély, szabályszerű futóárkokkal, tűzgépek fészkeivel,

óvóhelyekkel stb. Tulajdonképpen az ellenség védelmi vonalát készítettük el azért, hogy legyen hol gyakorolni a támadást. A rendszerek kiépítése után a részletek gyakorlása következett: álló, fekvő, ülő alakokra éles kézigránáttal célba dobás, távdobás, dobások a futóárkok meghatározott pontjaira. Mindezt egyesével, kettesével, majd rajkötésekben. Ugyanígy betörés a futóárkokba, felgöngyölítés, leküzdés, az ellentámadásra való felkészülés, mindig éles kézigránátokkal.

Annyi kézigránátot használhattunk fel, amennyit csak akartunk. Teherautó számra hordták a gyakorlóléhelyre. Én naponta mintegy 150 db-ot bírtam kidobni, ennyire volt képes a karom. Az erősebbek ennél sokkal többet is kidobtak. Igen hasznos, igen hatásos fegyvernek bizonyult a közelharcban. Megtanultunk vele pontosan célozni, biztosra dobni, és úgy, hogy az minden esetben fel is robbanjon. Ezt csak nagy gyakorlattal lehetett elsajátítani. Bizalmat nyertünk iránta és nagy jártasságot használatában. Amilyen fanyalogva nyúltam az első darabokhoz a kellemetlen emlékek után, olyan kedvvel – szinte sportszerűen – használtam őket. Így minden résztvevő nemcsak a nagyon látványos bemutatón működött közre, hanem megérezte, mi a szerepe a közelharcban.

Impozáns látvány volt a befejező egész napos harcszerű gyakorlat, a sok részletmunka együttes alkalmazása. A tüzéség a szomszéd falu határából, éles gránáttal lőtte a kiserődöket és környéküket, majd hátra helyezte tüzét, hogy átengedje helyét a gépfegyvereknek, aknavetőknak. Fejünk fölött vijjogott a nehéz fegyverek tüze, melynek fedezete alatt – harcszerűen – megkezdődött a rohamutászok ténykedése: az ellenséges futóárkok megközelítése, betörés, annak kiszélesítése, mélységbe való hatolás, majd az erődök leküzdése. Lángszórók, erődrobbantás, harckocsi árkok berobbanása. Minden úgy, mint az a háborúban feltételezhető. Csak egyetlen elem hiányzott: az ellenség tüze és védelme. Így is értékes volt. A tanfolyam sokkal jobban felkészített mindnyájunkat, mint a hosszadalmas hiányos, békebeli – jórészt laktanyai – kiképzés.

Ha ilyenben részesülhetett volna a hadra kelt sereg minden tagja, bizonyára eredményt is hozott volna. Sajnos, nagyon elenyésző volt a résztvevők száma. És egyáltalán nem bizonyos, hogy a résztvevők minden tagja a Don mellett olyan beosztásba került, hogy az elsajátított ismereteket hasznosítani tudta volna.

Az volt az elv a Horthy hadseregben, hogy a ló, a fegyver, a lőszer és a hivatásos állomány (tisztok és al-tisztek) – nagyon drága holmi. Ellenben a tartalékos katonát csak be kell hívni, kéznél van.

A későbbiekben szerzett tapasztalataim is azt mutatták, hogy a hivatásos tisztok rövid, 1-2 hónapos hadiszolgálat után már – állítólag – megfelelő haditapasztalatokra tettek szert, és hogy ismereteiket a hátszágban kamatoztatni tudják –, leváltották őket. Ennyi haditapasztalat után természetesen megfelelő medáliát is kaptak, az ellenség előtti *hősies* magtartásukért. Hogy milyen versenyfutás volt egy-egy német vaskeresztért, az kimondhatatlan. A magyar érmek nem álltak valami nagy becsben.

A csízfürdői rohamképzés után Sátoraljaújhelyre tértünk vissza, illetve mindenki a saját csapattestéhez. A további rövid idő már az elvonulás, illetve a hadba vonulás teendőivel telt el. Sátoraljaújhelyen akkor egy utász századot szereltek fel, azzal a céllal, hogy a VIII. hadtest gyalogezredeinek egy-egy zászlóaljához osztanak be majd egy-egy utász szakaszt a területén előforduló utázmunkák végzésére, illetve irányítására. Mint hadba vonuló csapat, már nem a laktanyában voltunk elszállásolva sem, hanem a város különféle kiürített raktáraiban, helyiségeiben. A felszerelés békebeli és nagyon súlyos. Karabélyon kívül minden utász felszereléséhez 40 db töltény, pár kézigránát, a *borjú* – a hátizsák, s rajta még a beosztásnak megfelelő felszerelés: vagy egy csomó fűzőzsinór, vagy pár csomag szeg vagy keresztvágó fűrész, vagy ácsbárd, és mindenkinél még egy szekerce. Rövid szárú utászcsizma és posztóruha, köpenykoszorú és 2 pokróc. Minden raj kapott egy utász-taligát és hozzá az egy lóerőnyi lovacskát. A szakaszparancsnok kerékpárt, a századparancsnok hátszlovat.

Elindulunk a frontra

1942 nyár elején vagoníroztunk be Sátoraljaújhelyen egy katonai szerelvénybe, mely a mozdony után kapcsolt III. o. kis személykocsiból, néhány fedett és jó pár nyitott vagonból állt. A nyitott kocsikra kerül-

tek az országos járműveknek nevezett ponyvás szekerek a hajtó honvédekkel. A fedett kocsikba a legénység, a lovak, a gazdasági részleg anyaga, míg a személykocsiba a tisztek.

A formások nagyon közömbösen érintettek és nagyon üreseknek tűntek. Szinte olyan volt, mintha valami nagyobb gyakorlatra, vagy kirándulásra mennénk.

Dél felé már Kassán álldogáltunk. Itt találkoztam – rövid időre – Tisza János tüzér tizedes, volt elemi iskolai tanítványommal, aki éppen tényleges katonai szolgálatát teljesítette, s szintén az elvonuló 2. hadseregbe osztották be. Ő sem tartozott a lakosság elitjéhez, mert édesapja a mi falunkban, Tornanádaskán, gróf Hadik János uradalmának a cselédje volt. Az egész családot nagyon becsültem, János a sanyarú körülmények között is el tudta tartani családját, Krisztina nevű lánykáját, feleségét. Míg az apja a grófot, fia most a hazát szolgálja – a grófi birtok védelmében. Gondoltam, hogy ha már együtt indulunk, akkor majd kinn is egymás közelébe fogunk kerülni. Jó lesz a nagy távolban ismerőssel, különösen falubelivel együtt lenni. Sajnos többé nem találkoztunk. A katonaságnál szép szál legénnyé fejlődött a fiú. Igaz, édesapja és anyja is szép, magas emberek voltak. Mint a háború után hallottam, szerencsésen haza került ő is, és az edelényi tanácsnál kapott beosztást. Amilyen eleven eszű, szorgalmas és élelmes fiú volt, bizonyára tovább tanult, amire a felszabadulás előtt nem igen lett volna lehetősége, annak ellenére, hogy jó eszével akár egyetemmet is végezhetett volna.

A katonai szállításokat a németek intézték, hiszen „nekik dolgoztunk”. A mozdonyokon innen már mindig német mozdonyvezető ült. Szlovákián keresztül – Poprádon át – Oderberget érintve hagytuk el a régi Magyarországot. Lengyelországba érve kezdtem komolyra venni a dolgot.

A gyakran lassító vonatok után – s bizonyára nem az első és nem az utolsó katonavonat mellett –, toprongyos, kiéhezett gyerekhad rohangu – *kinyer* (kenyér) szót kiabálva és karját nyújtogatva.

Eddig otthon nem volt élelemhiány, legalább is nem volt feltűnő. S a magunkkal hozott kenyérből és élelmiszerből bőven dobáltunk le a gyerekeknek, ami főleg városok közelében gyakran ismétlődött.

Bizonyára sok vonat elment már előttünk, hogy a gyereksereg szinte a vasút mellett tanyázott. De az élelmiszerdobálást lassan meg kellett szüntetni: elfogyott a fölösleg. Egyébként mit vigyen magával az ember a frontra? Mindenekelőtt meleg alsóruházatot, kesztyűt, szvettet, gyapjú harisnyát. Ezen kívül némi élelmet, cigarettát. Utóbbi rendkívül értékesnek bizonyult. A megszokott Symphonia, de a járandóságként időnkint kapott méregerős és bűdös Honvéd is értéket jelentett. Nemcsak egymás közt. (Egyszer a Don mögött a front mögé kellett valami hivatalos ügyben mennem. Ott a lakosság bent lakott. Tíz cigarettáért 1 sapkányi tojást adott az egyik asszony. Majd egy varrótűt kért el a sapkám mellől. Azért pedig egy csajkányi mézzel tért vissza.)

Lembergben piszok és a háború nyomait mutató rendetlenség, romok is, rengeteg katonavonat és szállítmány. Ha vonatunk útjában nem állt technikai akadály – más szerelvény –, akkor szinte gyorsvonati sebességgel haladtunk. A rendelkezések szerint csak háromszor álltunk meg naponta, reggel, délben és estefelé. Ezek a megállások nem az állomásoktól, illetve a városoktól függtek, hanem az előre elkészített és kiépített katonai megállókból történtek. Itt vizet lehetett vételezni, kiosztották az elkészült élelmet, a vonatok között rengeteg tábori latrina. E helyeken 10-12 sínpárra volt kiszélesítve a megálló, és egymás után futottak be a katonavonatok. Mintegy jó félórai állás után aztán sorban indították tovább a német vasutasok. Előfordult, hogy egy-egy ilyen állomáson 5-6 vonat is tartózkodott, de az állomás folyamatosan ki is ürült. Az egyetlen sínpáron szembejövő forgalom nem volt, az üres szerelvények más úton – Lavocne felé – tértek vissza az így kialakított körforgalomból. Mindenesetre nagyon célszerű megoldás volt. Úgy látszott, hogy nagyon kötött a menetrend, mert ha valamelyik vonat nem tudott kiindulni késés vagy valamilyen más akadály miatt, azt kihúzták mellékvágányra, hogy helyet adjon a menetrendnek. A kilökött vonat aztán állt és várt, míg valami hézag be nem következett. Ekkor hirtelen megindították. Egyszer mi is kirekedtünk és csak majdnem egy napi várakozás után mehettünk tovább. Addig bizony nagyon sok vonat elhúzott mellettünk. A vonat környékéről eltávozni nem volt tanácsos, mert bármely pillanatban indulhatott.

A negyedik napon nagyon megállapíthatóan kelet felé kezdtünk haladni Lengyelországban, a Pripjaty (rokitnói) mocsárvilág irányába. Már rendszeressé kezdett válni, hogy a nagyobb kanyarok környékén kirobbantott vasúti szerelvények fekszenek. Jól működnek a partizánok. De vajon hogyan közelítik meg a beláthatatlan ingoványon át a vasutat? Bizonyára jól ismerik a terepet. Községnek, lakott helynek nyoma sincs.

Másfél napi szorongás után ritkulni kezdett az égerfás mocsárvilág, feltűntek az első házak, és jobbról-balról szántóföldek kezdtek mutatkozni.

Eljutottunk Kurszkgig. A szerelvényt kitolták a városon és állomáson kívül a nyílt pályára, ahol tábori rakodóhely volt kiépítve. A napokig tartó utazás után lábaim alig akartak engedelmeskedni. Furcsán esett a föld és a gyaloglás.

Kurszk város kisebb dombokon épült, csak messziről láttuk, s a légi veszély miatt el kellett távolodnunk tőle. Az első orosz város, amit közelebbről láthattam, szépnek, de valahogy idegenszerűnek hatott. Sajnáltam, hogy nem mentünk rajta keresztül.

Mint később értesültem róla, itt rendezkedett be hadseregünk ellátó oszlopa, s közelében volt a hadsereg reptere is. Itt égették el a visszavonuláskor az ellátó oszlopnál felhalmozott rengeteg hadianyagot, ruházatot, hogy az ellenség kezébe ne kerülhessen. Gondosan gazdálkodtak az anyaggal, raktározták, kímélték annyira, hogy a téli ruházatot még januárban sem vitték előre a csapatokhoz. Így került megsemmisítésre 150.000 pár téli filcsizma, aminek a tél beállta előtt már a csapatoknál kellett volna lennie. (Valami kikerült azért: szakaszunk 50 emberére 7 pár jutott.)

Igaza volt zászlóalj-parancsnokunknak, aki kiérkezésünk után már nyáron gyűjtötte katonái részére a kiürített községekből a lakosság által visszahagyott ruházatot, kabátokat, pokrócokat, mondván: ő tudja az 1. világháború gyakorlatából, hogy mire kiért a frontokra a téli ruházat – nyár lett, és fordítva. A hátul levő alakulatok bőségesen el voltak látva téli felszereléssel, közelebb voltak a húsosfazékhoz.

Tűzkeresztség menet közben

Katonavonatusunknak egy százados volt a parancsnoka, ugyancsak ő vezette tovább a kirakott csapatot. Kurszktól keletre haladtunk. Nem főútvonalon, hanem földutakon. Egy hét alatt mintegy 300 kilométert tettünk meg, napi 50-60 kilométert nyári hőségben, porban, teljes felszereléssel.

Az első napi cél: egy távolabb látszó dombos, erdős rész. Esteledett, mire odaértünk. Már a csapat első részei kezdtek berendezkedni éjszakára a ritkás erdőben, a domb aljában. Mi is elfértünk volna ott bőségesen, de – szerencsére – jócskán felhaladtunk a dombra is. Az alkonyatban még feljebb mentem (utász) szakaszommal. Sötét lett, mire elrendezkedtünk. Illetőleg rendezkedtünk volna, ha figyelmünket le nem köti a minden tűzijátéknál látványosabb légelhárítási tűz. Néhány szovjet repülő jelent meg a közeli Kurszk fölött. A földről roppant erejű fényszórók tucatjai kezdték pásztázni az eget. Sugárkévéikben a molylepke nagyságú repülőgép láthatólag nem jól érzi magát, igyekszik onnan kikerülni, közben bombákat vet úgy a városra, mint a környékére. Nem szőnyegbombázás, hanem csak egyes bombák. Itt-ott egy hatalmas detonáció, a dombok közt még felerősödve. Egyszerre indul meg az addig láthatatlan légvédelmi tüzéség ugatászerű tüze a fénykévéikben tévelygő repülők felé. De hány helyről! Nem hittem volna, hogy a magyar hadseregnek ennyi légvédelmi ágyúja legyen. Bizonyára németek is vannak közöttük. Szinte elgyönyörködve, bámulva álltunk az erdő tisztásán és nem tudtunk betelni az égre szálló, színes gyöngyöknek látszó világító lövedékektől. A nagy dörgés miatt repülőzúgást is alig lehetett hallani.

Egyszer csak különös suhanás, majd süvöltés és robbanások, melyek egyre közelebb hangzanak. Ezeket nyilván nekünk szánták! S a domb aljában, ahonnan alig félórása feljebb jöttünk – több hatalmas robbanás! Por, füst.

Az egyik bomba oly közel esett már, hogy közénk vetett egy jókora fagat. Hanyatt-homlok vetettük magunkat egy közeli árokba, ami tele

volt csalánnal, bodzával; ugyancsak összemarta kezünket, arcunkat. Más baj nem történt. Nemsokára vége lett a színjátéknak. Kimerészkedtünk. Ez volt a tűzkeresztségünk, már közvetlen kapcsolatunk az ellenséggel és a háborúval.

Ha visszagondolok a Don mellett töltött hónapokra, talán a legkellemetlenebb részként az az út jelentkezik, amit a kirakástól az állások elfoglalásáig megtettünk Ukrajna völgyes-dombos területén gyalogmenetben (300 km).

Már az első napon jelentkezett a súlyos felszerelés célszerűtlensége, a járművek hiánya. A kis raj-taliga teljesen meg volt terhelve, az apró lovackával már nem lehetett több terhet húzatni. Egy-két óra alatt így is habosra izzadt. De legénység is a zárt posztóruhában, a nehéz felszerelés súlya alatt.

A legkellemetlenebb az volt, hogy az új utászcsizmák már az út elején feltörték a lábukat. A gyalogosnak legfőbb kincse a lába, ha az megsérül, használhatatlanná válik a gazdája. A feltörések napok alatt nyílt sebökké váltak, amin útközben nem lehetett segíteni, így kellett az utat folytatni.

A velünk együtt gyalogló puskás század lovai szükség málhanyereg-gel voltak ellátva. Ilyet még nem hallottam. Nem volt a hadifelszerelésben málhanyereg, hát készítettek szükségnyerget. Ez pedig egy kecskelábhoz volt hasonló készítmény. Egyszerű deszkából fűrészelve. Egyetlen pokróc a ló hátán, azon a kecskeláb, rajta pedig a súlyos málha. Második napon már a ló nemcsak, hogy fel volt törve, hanem némelyiknek az elkopott oldalbordák között a tüdeje is kilátszott! Elképesztő dolog volt. A mi századparancsnokunk lóháton poroszkált, mi, szakaszparancsnokok (pk-k) pedig kerékpárral voltunk ellátva. Nehezen haladtunk az arasznyi porban. Kegyetlenül kellemetlen volt a rengeteg ember gyaloglása folytán felvert sűrű por, melyet akarva-akaratlan szívnunk kellett. Sokszor lélegzetet is alig lehetett venni. Este, ha vízhez jutottunk, fekete lé jött le rólunk. Az úton csak nagyon ritkán volt árnyék. Hogy miért éppen nappali menetekre rendezkedtünk be az óriási nappali hőségben? Ez nyilván a vezetés „böl-

csességén múlt.” Ellentmondott a legegyszerűbb katonai tudománynak az, hogy nappal, zárt rendben, hosszú sorban, már messziről célt mutathatunk a repülőknél. Alapvető dolgok ezek. Szerencsére az úton egyetlen légitámadást sem kaptunk. Mennyivel könnyebb lett volna éjjel és hajnalonként megtenni ezt az utat?!

Kelet felé haladva, állandóan szembe sütött a nap. Pokolian égetett. A posztóruhák tajtékossága, keverve az óriási porral, az arcokon állandóan folyó izzadság – ördögökké varázsolt mindnyájunkat. Sokan úgy védekeztek a szembe sütő nap ellen, hogy az ellenző nélküli sapkák homlokrészébe egy-egy darab papírt, újságlapot tettek, így kínjaik egy részétől megszabadultak. Én is. De ennek a nagy kényelemnek megjött a börtje is. Ha valahol némi árnyék mutatkozott, az oszlopparancsnok rövid pihenőt rendelt el, ami ugyan a fáradtság kipihenésére kevés volt, de jó volt kapcát igazítani, letörölni az izzadságot. Sokan elvetették magukat a földön, mások szerelvényükön igazítottak. Rájöttünk, hogy a lefekvés után sokkal kellemetlenebb tovább menni. Így csak neki dőlünk valami fának, és utána tovább. Elképzeltem, hogy milyen kínjai lehetnek egy sivatagi karavánnak a forróságban, hogy vágyakozik egy kis árnyék után. Különösen a dombok után következő mélyedések voltak rekkenően melegek. Ukrajna jellegzetessége a hullámos talaj. Két kilométert fel a dombra, két kilométert le, és így végtelenségig. A negyedik napon végre egy oázist látunk magunk előtt a túlsó dombon. No, egy órányi út, és ott bizonyára pihenő is lesz. Meglehetősen az oszlop elején haladt kis csapatom, így első kézből kaptam az ordítást, ami az erdőcske tisztásáról az agyongyötört csapat felé hangzott: „Micsoda népség ez? Civil népség! Kurvák!” és hasonlók.

„Parancsnok hozzám! Hogy lehet így lezülleszteni a katonákat? Szétgombolt zubbony, rendetlen öltözet!... és a sapkákon mindenütt papírdarab!...” Az ezredparancsnok volt, a mi ezredünk parancsnoka, Zendy ezredes, kivel itt találkoztunk először és a fronton utoljára.

Bizonyára jól kipihente magát valami törzstiszti szálláson, és nem fáradt el sem ma, sem a megelőző napokon az autóban, mely az erdőcske hűvösébe volt beállítva. Még egy találkozásom volt vele, Miskolcon, talán

1950-ben, de már nem egyenruhában. Az aszfaltozó gép mellett a szurkot öntögette a kövek közé. Ujjal mutogattak rá. Nekem is így tűnt fel. Timnél, ahol a Vörös Hadsereg legutolsó erősebb ellenállását fejtette ki ebben a hadműveleti szakaszban, friss harcok nyomai. Temetetlen, felpuffadt lótetemek, bombatölcsérek, émelyítő szag, harcokcsi roncsok mindenfelé, mindkét fél részéről. Csak 1-2 nappal előbb fejeződött be itt a harc, a jelek azt mutatták. A mi csapatunk útközben sehol sem bocsátkozott harcba. Előttünk a németek készítették visszavonulásra az orosz csapatokat, amelyek mint természetes védelmi vonalba, a Donig vonultak vissza. Timnél dombos vidéken kellett a szovjet csapatoknak védőállást kiépíteniük, ami ugyancsak hevenyészett állásnak látszott, de a németeket mindenesetre egy időre feltartóztatta az előnyomulásban.

Védvonal a Don partján

A nyolcadik napon – estefelé – egy nagyobb községbe értünk. Nagyságát a sötétben már nem lehetett felismerni. Célhoz érkezünk. Bár a Dont még nem láttuk, itt végre német felülnyomású, 75.000 léptékű orosz térképet kaptam, amiből kitűnt, hogy Belogori (a térkép szerint Belogory) nevű községben vagyunk, közvetlen a Don közelében. Az 51. gyalogezred első zászlóalja részére jelöltek ki itt 7 km széles védősávot. Én a szakaszommal ehhez a zászlóaljhoz voltam beosztva. A község, nagyságát tekintve, a házak számából következtetve, mintegy 8000 lakosúnak látszott. Szélen hatalmas gépállomás, benne javítás alatt álló traktorok, közelében még mintegy 40 traktor és egyéb mezőgazdasági gép. Volt a községben szülőotthon, bölcsőde, iskola és egyetlen téglapépület: tanítóképző. Kis erecske folydogált a dombok közt. A lakóházak valamennyien fából készültek, belül vakolva. Előttük, körülöttük gazdasági épületek, istállókkal, fészerekkel. Egyetlen ház sem volt kerítéssel bekerítve.

A lakosságot a németek – akik előző napon értek ide – kitelepítették, helyesebben kizavarták, mivel csak két órai időt hagytak a község elhagyására. Ez a község beleesett a front vonalába. Ebből arra következtettünk, hogy hosszabb időre – védelemre – kell berendezked-

nünk. A támadás innen nem folytatódott tovább. A község a menekülésszerű, gyors kiürítés képét mutatta. Az állatokon és talán némi élelmiszeren kívül nem igen tudtak magukkal vinni semmit.

A házak úgy néztek ki, mintha éppen csak a szomszédba ment volna lakójuk. Az ajtók nyitva. A tűzhelyeken ételek félig megfőve, a kemencékben több helyen megsült kenyér.

A fogasokon ruhák, az ágyakról néhány takaró összekapkodva, egyébként minden érintetlen. Az asztalon gramfon, lemezekkel. Itt-ott egy kecske megeg. A méhek nem vettek tudomást a háborúról, éppen olyan békésen gyűjtögettek, mint máskor. Ember sehol.

Megtörtént a zászlóalj 7 km széles védősávjának átvétele a németekről. Elnémultunk. Nagy csapatokat vártunk, s csak mintegy 50-60 kerékpáros német katona gyülekezett a téren, akik géppisztolyokkal, puskákkal, páncélöklőkkel voltak felszerelve. Ezek voltak a támadók a 7 km-es sávban. Ezek helyét vette át a mi zászlóaljunk, mely meg volt erősítve egy aknavető, távbeszélő, utász, géppuskás szakasszal. A németek rendbe hozták magukat és elkarikáztak hátra. Tank vagy más nehezebb harceszköz sehol. Bizonyára igen erős légi fedezettel hajtották végre támadásukat, és valószínűleg hátravonták már harckocsijaikat is. A község keleti része egy - mintegy 50 m magas dombvonulat alatt ért véget, mely a Dont eltakarta előlünk. Így a község bizonyos részeiben nappal is lehetett mozogni, de légvonalban csak mintegy 3-400 m-re voltunk a folyótól, mely a domb túlsó oldalán folyt.

A falu egyébként nem mutatja nagy harcok képét, inkább a fejelesztett visszavonulását.

Végre tisztálkodási lehetőséghez is hozzá jutottunk. Mindenki kimos-ta agyonizzadt ruházatát, megtisztogatta fegyverét, felszerelését. Csak a hosszú gyaloglástól kimarjult lábak nem jöttek rendbe az első napokban. De inkább az ellenség közelsége, mint a kegyetlen gyaloglás.

Szemes kávé kondérban főzve

Élelmezés tekintetében a hosszú úton nem volt fennakadás. Részben magyar, részben német élelemmel voltunk ellátva. Egész nap füstölgött a gulyáságyú, ebből napközben kaptuk az élelmet, este pedig az előre felállított pihenőhelyeken vételeztek a német felvételező helyen: dán vajat 10 kg-os lezárt dobozokban, véres hurka konzervet, kenyeret, kenőszajtot, valami mogyoróhéj teát, vitaminos cukorkát, földieper dzsemet. Míg a zsíros gulyás nem esett jól, addig a könnyebb német étel annál jobban. Később teljesen magyar élelmezést kaptunk. Az étkezésről írva meg kell említenem a későbbieket. Valaki itthon kitalálta a szárított kelkáposztát és a szárított krumplit. Ezeket főzték leggyakrabban. A kelkáposzta undorító szagot árasztott, és a levelekben drótkeménységűre száradt erek a hosszas főzés után sem duzzadtak fel. A szárított krumpli karikákra vágva és megszáritva, szőrzsákokban – minősíthetetlenül poros és piszkos, elfogyasztása gyomorégést okozott. Viszont reggelire elég nagy darab szalonna és fekete kenyér járt. Hússal, öreg marhahússal eléggé el voltunk látva. Egyszer szemes kávé is vételeztek a szakácsok. A mintegy két kilónyi adagot egész délelőtt főzték és panaszkodtak, hogy nem akar megpuhulni. Mivel nagy kincs volt a valódi kávé, kiszedtettem, megmosattam. Szárítás után a szekerce fokával törögették a beton lépcsőn. Egészen jó „fekete” lett belőle – némi gulyás ízzel.

Szakaszom állománya nagyrészt falusi nincstelenekből, kisparasztokból állt, de volt pár mesterember: ács, kovács, gépész, sőt pesti borbély. A szakaszparancsnok-helyettes: Balázs Ferenc, jutasi hivatásos fiatal őrmester, kitűnően képzett, nagyon fegyelmezett katona. (A gazdasági teendőket szintén egy hivatásos őrmester látta el.) A rajparancsnokok tényleges szolgálati idejüket töltő, másodéves kiskatonák vagy karpaszományosok voltak. Ezek közül az egyik: Ilku Pál karp. tizedes, kárpátaljai tanító, (később a felszabadulás után vezérőrnagy, majd művelődési miniszter.) Egyébként páran Kárpátaljáról, páran a visszacsatolt Felvidékről származtak.

Általában a szakasz jól megvolt, elég fegyelmezett, rendes fiúk. Életkorukat tekintve 20-40 év között. Én a 34 évemmel az idősebb korosztályhoz tartoztam. Sokan már nők voltak, otthon gyerekekkel. A hazától való nagy távolság valahogy nagyon összehozta a szakaszt.

Összetartottunk. Sokan egy kicsit büszkék is voltak utászmesterségükre. Az étkezés mennyiségileg elég volt, de minőségileg nem. A körülményekhez képest folyton a változatosságot kerestük. Itt-ott találunk éppen érő gyümölcsöt vagy krumplit a kertekben.

A fiatalok folyton éhségre panaszkodtak. Minden szabad idejükben élelmet kerestek az üres szomszédos házakban. Hol egy elvadult tyúkot, hol egy kecskét találtak, amit azonnal meg is főztek. Csak úgy, vödörökben.

Más alkalommal – éppen éjjeli aknatelepítésről tértünk a szálláshelyünkre, – hárman engedélyt kértek egy kis élelemszerzésre. Délfelé egy nagy sátorlapot hoznak jókora mennyiségű lépes mézzel, körülöttük méhek tömege zsong, fejük vörösre dagadva a szúrásoktól. A mézet a ház mögött kézzel kinyomkodták, a sonkoly gombócokat félredobálták. Az egész község méhe itt adott egymásnak találkozt, a házat meg sem lehetett közelíteni, annyira vadultak. Én is gondoskodtam magamnak egy kis télire valóról, Herceg Jóska nevű legényem jóvoltából. Egyik kertben sok meggy termett. Egy itató vedret minden nap teleszedett. Jutott mindenkinek, annyira, hogy a napra téve még aszalt is belőle. Télen aztán jól esett egy-egy marék savanyú „kompót” a zsíros, faggyús gulyás után. Vitaminokat is adott. S ha már itt tartok, leírom, hogy gondolkodott a zászlóalj-parancsnok a téli ellátásról. Jó előre, öntevékenyen. Ő már az 1.világháborúban is részt vett. Arra ösztönzött, hogy gondoskodjunk megfelelő téli holmiról az elhagyott házakból: gyűjtünk kabátokat, takarókat, mivel a nagy télben szükségünk lesz rájuk. Ugyancsak összegyűjtette a minden házban található szamovárokat – mondván, hogy a katona szívesebben fog a nagy hidegben a figyelőhelyén állni, ha valami melegíti. Faszenet is égettetett hozzá minden egységgel.

A zlj. parancsnok gyakorlati ember volt. Bár a rendet és fegyelmet megkövetelte, de az ésszerűség határán belül. Megengedte, hogy mindenki, tiszt és legénység öltözzék a lehetőségek szerint. Így lehetett látni félig orosz civil ruhában vagy vegyes ruházatban tevékenykedő katonákat.

„Mére jár a golyó?”

Amikor tényleges katonai szolgálatom ideje alatt 1931-ben biztonsági őrségen álltam a Miskolc melletti kisgyőri lőtérén, egy helybeli gazda, aki fáért ment kocsival az erdőbe a lövészet ideje alatt, tiltó felszólításomra azt felelte: „Tudom én, mére jár a golyó!” Hát én ezt még nem tudtam itt a fronton, így történt meg velem mindjárt az első napokban az alábbi eset. Parancsot kaptam, hogy vegyem fel az összeköttetést a szomszédos zászlóalj jobb szárnyán levő Varga századdal – az esetleges műszaki záruk telepítése ügyében. Nagyjából megmutatták, merre lesz található.

Balázs őrmesterrel és Kuna tizedessel átvágtunk a község egy fedett részén. Majd a falu megszűnt, a terep emelkedni kezdett. Mögötte a Don. Kora hajnal volt. Az éppen felkelőben levő nap sugarai erőlködtek áttörni a folyót borító vastag páratakarót. A domb belső oldalán az ellenségtől fedve haladtunk beszélgetve. Az emelkedés élére értünk ki, melynek folytatásaként jelezték a kérdéses Varga század valószínű helyét. A domb innenső aljában aknavető szakaszunk építgette fészkeket, máshol távbeszélők bajmólódtak drótjaikkal, itt-ott egy-két magyar katona cipkedett valamivel, szóval folyt a berendezkedés. Felkelőben volt a nap is, az első sugarak már áttörték a hajnali sűrű ködöt, amikor éles dörrenés és nagy visszhang hallatszott, majd mindez gyors egymásutánban megismétlődött. Hirtelen arra gondoltunk, hogy a mieink lőnek. Téves gondolatainkat azonban helyes irányba terelték a körülöttünk becsapódó lövedékek. Némelyik egészen közel. Repeszek vijjogtak. Az asztal simaságú terepen csak a levágódás, a futás segített. Ezt többször megtettük. Újra lövések, levágódás, futás! Mi, kezdők nem számítottunk arra, hogy a felkelő nap a domtetőn haladókat szépen kirajzolja a horizontra. Még nem tudtuk, hogy „mére jár a golyó”. Úgy látszott, hogy nem is érjük be a Varga századot, céltalannak látszott tovább előre igyekeznünk. Balázs Feri futott elől, utána én, majd Kuna tizedes. Egyik felugrásnál a földre támasztott kezemet kegyetlenül megégette egy mellém becsapódott szilánk, ami, ha kissé közelebbre kerül, éppen a hátamba vágódik. – Vissza! – adtam ki a parancsot. Az oroszok, egy kis kaliberű – talán 7 cm-es – ágyúval lőttek ránk vagy húszat. Ez az ágyú a magyarok közt a csinn-bumm nevet kapta. Gyakran használták. Aki minket oda-vissza látott rohangálni a tűzben, a látványt nyugodtan nevezhette volna csinn-bumm cirkusznak. Ez volt a második tűzkeresztség.

Szigorúan titkos aknák

Szakaszunknak az volt a feladata, hogy a zlj. 7 km-es védő körletében ellássa azokat az egyszerűbb műszaki feladatokat, melyeket a gyalogság műszaki kiképzés és ismeretek hiányában nem tudott volna elvégezni. Hogy melyek voltak ezek? Sorrendben: legelőször a zlj. parancsnokság részére a föld alá kellett építenünk egy 3 helyiségből álló harcálláspontot. Benne telefonközpont, valami irodaféle, a zlj. pk. szállása, stb. Jókora föld- és ácsmunka volt, de hamarosan elkészült. bejárata előtt a futóárkokat vesszővel fontuk be, hogy ne legyen feltűnő. Mintegy 1–1/2 m vastag föld fedte a tetejét. Közben irányítanunk kellett a század és szakaszparancsnokok óvóhelyeinek kiépítését, futóárkok, tűzgépek fészkeinek telepítését. A gyalogság elég öntevékeny volt, csak irányításra volt szükség.

Mintegy 10 nap múlva megérkeztek az aknák. Magyar gyártmányú, egyszerű botlódrótos érintőaknák, majd hasábaknák, végül tányéraknák. Az aknamezőket saját védővonalaink elé kellett telepítenünk. Ez már a mi szakaszunk kizárólagos feladata volt. Csak éjjelenként lehetett dolgozni, hiszen a vonalak előtt tevékenykedtünk. A telepítéshez csak egészen egészséges, nyugodt, bátor és vállalkozó szellemű katonákat lehetett használni, a gyorsaság, a feltűnésmentesség és a célszerűség érdekében. Elképzelhetetlen volt, hogy egy köhögő vagy ügyetlen, kétbalkezeset használjunk erre a célra. Így a szakasznak csak mintegy fele jöhetett számításba, a többiek anyagot szállítottak, vagy készítettek elő.

A mező elkészülte után élesítettük az aknákat. Mire egy mező elkészült, rendszerint pirkadni kezdett, a munkát abba kellett hagyni, visszavonultunk a vonalak mögé, vagy a futóárkokba.

A botlódrótos és a hasábaknák a horhosokba és a gázos területekre kerültek, míg a tányéraknák oda, ahol harcokosi támadással lehetett számolni. Később német anyag is érkezett. A német „S” (ugró) akna kettős acél fazék, földbe kellett telepítenünk, gyalogság ellen – az egészből csak egy 3 ágú tüske állt ki a földből. A tüske, mintegy 4-5

kg-os nyomásra begyűjtja az aknát, ami a fazék belső részét, a tulajdonképpeni aknát feldobja 3-4 méter magasba, az ott felrobban, és mintegy 80-100 acélgolyócskájával beteríti a környéket.

A V.B.M.I.-es jelű német aknák – harckocsik ellen – teljesen fából készültek, fém alkatrészek nélkül, mintegy 3 kg robbanóanyaggal. Az aknakutató készülékek nem érzékelték ezeket. Később érkeztek magyar, impregnált katonadobozokba zárt, kúp alakú aknák, melyeket úgy kellett telepíteni, hogy a kúp szájával felfelé álljon. Így nagyobb hatást fejtett ki. Ezek is harckocsik ellen védtek. Volt aknában bő választék. Kaptunk zsákmányolt, alig egérfogó nagyságú 10 dekányi robbanóanyaggal töltött orosz aknákat, melyeket az orosz gyalogság a saját tűzgépek fészkeinek meglepetése ellen rakott le. Egy kúszó-mászó katona megsemmisítésére elég volt, amellet felhívta a figyelmet.

Egyébként a mi katonáink sem voltak ügyetlenek. Végtelen sokaságát láttam azoknak az egyszerű eszközöknek, amikkel a saját gyalogságunk igyekezett védekezni a meglepetések ellen. Így jó volt például csendes időben a figyelő körül szétszórt száraz gally, ugyancsak a drótra, zsinórra függesztett páros, üres konzerves dobozok. Egyik sem nyújtott azonban teljes biztonságot, mivel a szél kegyetlenül zörgette a konzerves dobozokat stb. Nagyobb biztonságot reméltünk az aknamezőktől. De az aknák jó része alkalmatlan volt erre a célra, és az oroszoknak rendkívüli érzékük volt az aknák iránt. Előfordult, hogy a korszerűtlen botlódrótos aknáinkat vállalkozásaik előtt a vonalaink előtt (éjjel) felszedték. A drótokat szépen összegöngyölítették, az aknákat hatástalanították, halomba rakták, anélkül, hogy saját gyalogságunk azt észre vette volna.

A mieink viszont nagyon féltek az aknáktól. Ismeretlen, titokzatos volt előttük. A saját oldal felől feltűnően megjelölt kapukon sem volt hajlandó átmenni a gyalogság.

Nyelvfogásra vállalkozunk

Állásharcban is nagyon lényeges az ellenség erejéről, beosztásáról – egyáltalán róla – hírt kapni. Bizony, ez itt elég sok nehézségbe ütközött. Nem tudtuk, hogy mennyien, milyen tüzérővel állnak velünk szemben. A nehézséget főleg az okozta, hogy a két ellenfelet elválasz-

totta a meglehetősen széles Don. Mivel azonban hírt mindenképpen kellett szerezni, valahol a felsőbb parancsnokságon eldöntötték, hogy a mi zlj-unk területéről nagyszabású vállalkozást kell végrehajtani a Don túlsó partjára.

Egy ilyen vállalkozás nemcsak a hírszerzést, hanem az elg. (ellenség) nyugtalanítását is célozza. Bizonyára a magasabb pk-ok számára is meghozza az áhított német vaskeresztet. Mindenesetre a zlj-nak a vállalkozást végre kell hajtani. A zlj pk. kijelölte a vállalkozás pk-át: Sziklai nevű, tovább szolgáló főhadnagy személyében, aki egyben a 3. szd. pk-a is volt. Nem volt a legszerencsésebb választás. Inkább az jött számításba a kijelölésnél, hogy – mint hírlett – a zlj. pk. nem nagyon szívelte. Ha elesik, nyert a zlj. pk, ha sikeres lesz a vállalkozás, akkor derék munkát végzett. Sziklai mintegy 150(!) emberrel tervezte a vállalkozást, az átkelést és visszavonulást – nem sok időre, csak mintegy éjfél-től hajnalig. Ezen a vállalkozáson kellene foglyot (nyelvet) ejteni, zsákmányt hozni, az ellenséget nyugtalanítani, rombolni. Az elvek jók, de a végrehajtás már nem olyan egyszerű. 150 emberrel ezt meglepetésszerűen megcsinálni aligha sikerül.

A terep: Belogori alatt a Don egy nagy hurkot vet, melynek sugara mintegy 1 km. A hurok külső része mifelénk mutatott. Az volt a feladat, hogy a vállalkozó csoport a hurok nyakán keljen át, a hurkot fésülje át és a legkiállóbb részen térjenek vissza. Az innenső parton levő állásaink ezen a részen – a dombvonulatot követve – mintegy 1 km-re vannak a folyótól. A dombvonulat és a víz között vizes, gazos senki földje. A túlsó part a víz szintjénél alig fekszik magasabban, de teljesen zárt, széles, sűrű égerfa erdő borítja, hosszú kilométereken át nem lehet belátni a területre, itt vannak valahol az oroszok. Hogy ott vannak, az bizonyos.

A fák koronájában elbújt mesterlövészek nem egy magyar katona életét oltották ki. Időnkint erős aknatüzet kaptak állásaink. Itt-ott kisebb vállalkozásokat hajtottak végre nem egy ízben a mi partunkra. A senki földjén lövészgödröket lehetett találni, ami arra mutatott, hogy éjjelenként át-átjönnek, ha más célból nem, akkor figyelnek, vagy ők is nyelvet akartak ejteni.

Az átkeléshez a németektől igényeltek mintegy 13 db. 8-10 személyes gumicsónakot és kormányos német katonákat, míg az evező légénységet a mi szakaszunk adta.

A mi utászaink azt a feladatot is kapták, hogy vigyenek magukkal robbanó tölteteket és esetleg romboljanak. Az akcióhoz a puskás (gyalogos) századokból válogatták ki a legénységet, tiszteket.

A vállalkozás napja előtt beszéltem Sziklaival, aki – elmondása szerint – ismeri a lejárást, az átkelés helyét, nincs semmi problémája. (Mi a gyalogságnál sokkal jobban ismertük a vonal előtti helyeket, mivel szinte minden éjjel ott dolgoztunk valahol, de Sziklai e téren elég önfejlőnek látszott.) Ilyenkor (mi már megszoktuk) a meglepetés, a csend és a nyugalom a döntő tényező. Ilyen irányban – sajnos – nem volt felkészítve a Sziklai csoportja. Sziklai maga is hangoskodott, szinte vezényelt, mint a laktanyában, ahol a nagy hang békeidőben igen dicséretes dolog volt, különösen egy továbbszolgálónál.

A csoportok lökdösődve, csörömpölve vonultak lefelé a víz irányába, nem kevés beszéddel. Minderre feltette a koronát az az esemény, hogy valamelyik katonának egész közel a vízparthoz elsült a puskája. Hát, ha eddig semmi, de akkor ez a visszhangzó lövés bizonyára felkeltette az ellenség figyelmét. Bár a túloldalról semmi nesz, semmi válasz. Sziklainak többen mondtuk, hogy a kellemetlen áruló puska lövés miatt jó lenne egy pár nappal későbbre halasztani a szinte elárult vállalkozási tervet, de ő hallani sem akart róla. Talán ő volt a leghangosabb. Így értünk a vízpartra.

Utászaink a csónakokat percekben belül felfűjtették, vízre bocsátották. Sziklai sorakozót (!) rendelt el, mint a laktanyában. Ott kezdte elosztani, hogy ki melyik csónakba szálljon. Hát ez már mindennek a teteje volt. A csónakokat összezárkóztatta(!), és beszállította a népet. Így csak egyesével lehetett ellökni a parttól a csónakokat. Szikla it elkapta a parancsnoki láz, a vállalkozás izgalma. A keltett zajt nemhogy az orosz, hanem a mi messzebb fekvő állásainkban is lehetett hallani.

Mire az utolsó ladik is el tudott indulni, az első már a túlsó parthoz közeledtek. Én a középső ladikok valamelyikében voltam, egy másikon a német utász őrmester. Amikor kb. a folyó közepére értünk, a túlsó part meredek fala már áttetszett a ködön. Hová vezetett minket Sziklai? Hiszen a tervezett átkelés helyén a túlsó oldal egészen ala-

csony, szinte nincs is partja a folyónak. Most már mindegy, itt kell partra szállnunk. Kissé pitymallik is, már oszladozni kezd a sötét. E pillanatban kegyetlen detonációk, egyik a másik után. Az oroszok meglátták és bevárták az első ladikok parthoz érését, és egymás után vetették kézigránátjaikat a feltűnő ladikok közé. Akár az egész vállalkozást teljesen meg lehetett volna semmisítenie pár embernek a magas partról, ha a mieink tüze ellen nem kellett volna védekezniük. Így gránátjaikat nem tudták célzottan ránk dobni. Volt olyan ladik, amelyet eltaláltak, volt, amelyiknek csak a közelébe esett gránát, de így is erősen felszakította.

Sokan mindjárt megsebesültek, vagy meghaltak, a sebesültek a ladikokba kapaszkodtak. Legtöbbjük azonban szerencsésen átért a túlsó partra.

És itt következett be a vállalkozás másik tragikus része a helytelen szemrevételezés következtében Sziklai mintegy 300 méterrel lejjebb vezette a vállalkozást, mint ahol kellett volna. Itt, ezzel a résszel már nem lehetett átjutni a hurkon és a tervezett átfésülést végrehajtani. Itt már nem volt félsziget. Még ez talán a kisebb hiba lett volna, hanem a part egészen meredek, alámosott, ahová csak a kiálló gyökereken, omladékon lehet feljutni. Szerencsére valami vízmossásféle szakította meg a meredekséget, és mintegy 30-40 ember felkapaszkodott az erdőbe. Fenn igen heves tűzharc fejlődött ki. Az utolsó ladikok is kikötöttek a most már valamivel szerencsésebb helyen, és fel a partra!

De hol fognak ezek az erdőből kikerülni a helytelen átkelés miatt? Az ép és megsérült ladikokkal egészen a part alá húzódtunk, így elkerültük a kézigránátozó ellenség figyelmét. Igaz, azok akkor már fenn voltak lekötve. A harc nagyon heves volt fenn, egyre távolabb a parttól, de mégis nagyon közel. Mi a feladatunk szerint feljebb húzódtunk a tervezett visszatérés irányába, az alacsonyabb partrészek felé. Sajnos, az elképzelt helytől jó száz méterre voltunk. Talán szerencsére is, mert a vállalkozó csoport feljutott tagjainak jó része egy idő után visszarohant arra a helyre, ahol feljutott. Legénység, altisztek, tisztek vegyesen. Keresték, majd odakiabálták a ladikokat. Így a ter-

vezett átfésülés nem sikerült. Közben egészen kivilágosodott már. A megmaradt ép és sérült ladikokkal visszavergődtünk a csoporthoz. A vállalkozóknál szinte minden rend felbomlott és meneküléssé vált a visszavonulás. Ismét a korábbi jelenet: kézigránátok hullnak a ladikok közé, bár gyérebben, mint előbb. Víztlöcsérek, robbanások, jajgatás, ordítózás és kevés lövés részünkről. Eltalálták azt a ladikot is, amiben a német őrmester tartózkodott. Ő is súlyosan megsebesült, egyik kezefejét roncsolta szét a gránát. Roppant sebesen igyekeztek a ladikok a saját part elé, bár ebben a sérülések gátolták őket. Én még vártam két ladikkal a part alatt, bár nem tudtam, hogy hány ember visszatérésével számolhatok, de mintha Sziklait nem láttam volna az eddig visszatértek közt.

Közben az egyik ladik találatot kapott, a benne levők a vízbe fordultak. Volt, aki sebesülten azonnal elmerült, volt, aki a roncsba kapaszkodva tartotta fenn magát. Gyorsan odaaveztünk, hogy mentsük őket. Egyik ilyen vízbe eső elsüllyedt, de ismét felbukott a vízből. Odaaveztünk, ismét elsüllyedt, még kétszer így járt, de többé nem láttuk felbukkanni. A zászlóalj legfiatalabb, kis lányos képű zászlósa volt: Kádár nevű.

Az idő sürgetett. Néhány visszaérkezett még a ladikjainkba szállt. Akik Sziklait látták, elmondták, hogy hívták vissza, de nem akart visszafordulni, hanem bevetette magát pár emberével az erdőbe. Ne várjuk, nem fog visszajönni. Indulást parancsoltam hát, és sebesen visszaaveztünk saját partunkra.

Bár bozótos, gazos a terep, de már teljesen belátni. Heves aknatűz kezdődött orosz részről, éppen a visszavonulás területére, ezért azt nem lehetett folytatni. Én és a mellettem levő két társam egy mélyedésbe húzódtunk, ami valamiféle régebbi lövészgödör lehetett.

Forrón sütött a nap, étlen, és főleg szomjan, kicserepesedett szájjal, a vesztes vállalkozás érzésével majdnem mozdulatlanul, kitéve a szúnyogok, legyek inváziójának, nagyon emlékezetessé vált minden.

Vége aztán sötétedni kezdett. Csakhamar állásainkba értünk. Rövid, izgalmas kiértékelése a vállalkozásnak, az árkász szakasznál. Már engem is elveszettnek hittek, mivel az utolsó visszatérők között voltam.

Néhányan a mieink közül is szenvedtek könnyebb sérüléseket, de komolyabb baj szerencsére nem volt. Hanem egy kiskatonánk, Totin Gyurka, kárpátaljai kis ruszin, tényleges idejét töltő tizedesünk hiányzott.

Nagyon szerettük Gyurkát, azért úgy határozott a szakasz, hogy még az este megkeressük, érte megyünk. Valóban újra visszamentünk a senki földjére és a lehetőségekhez mérten újra átfésültük a kérdéses területet, de sehol nem leltük. Viszont még találtunk a gyalogosoktól vállalkozók közül sebesültet, őt kihoztuk.

Következett a vállalkozó csoport veszteségeinek a megállapítása. A csoport zömében visszajött, de mintegy 30 fő hiányzott. Ezek egy részéről megállapítható volt, hogy elesett, vagy sebesülten a túlsó parton maradt, vagy vízbe fúlt. Néhányan – akik ezen felül hiányoztak – a túlsó parton maradtak, köztük a parancsnok, Sziklai is. A vállalkozást az innenső partról távcsővel figyelők észlelték az alábbiakat: Sziklai egy-másfél óra múlva a visszavonulás után, már fényes reggel, megjelent a félszigetnek azon a részén, ahol valóban vissza kellett volna vonulnunk, ha a partraszállás a megfelelő részen történik. Az erdőszelelen egy magyar katona volt vele. Együtt a vízbe ugrottak, pár méter után azonban visszafordultak. A Sziklaival levő katona gyorsan levetkőzött és visszaúszott a mi oldalunkra, majd este visszatért saját-jainkhoz. Ő mondta el – aki egyébként Sziklai századának írnoka volt, sportember -, hogy mindvégig együtt voltak. Eltévedtek, s csak véletlenül jutottak a jelzett partszakaszhoz. Keresték a visszatérés lehetőségét. Amikor kiértek a partra, ő Sziklait, aki nem tudott úszni, vállára vette, csak hogy a ruházatuk és a géppisztoly akadályozta az úszást, azért visszaúsztak. Ő levetkezett, eldobott mindent és kérte Sziklait is, hogy ugyanezt tegye, mert csak így tudja áthozni. Sziklai azonban úgy nyilatkozott, hogy fegyverét nem dobja el, le sem vetkezett. Így az írnok egyedül úszott vissza. A saját oldalról mindezt látták. Sziklai a parton, a fák alatt maradt állva, nemsokára kutya futott feléje, hátrahívták az oroszok, így fogságba esett.

Pár nap múlva orosz repülőkről fényképes röplapokat szórtak vonalainkra, melyen Sziklai pár társával le volt fényképezve és le volt írva a fogságba esés. Még egy utórezgése is volt a vállalkozásnak. Mintegy 4-5 nap múlva, este, értesülést kaptam a zászlóaljtól, hogy menjek ki a 4. század területére, mert ott az aknamezők előtt valaki kia-

bál fel a vonalba, segítséget kér, nem mer átjönni az aknamezőn. Meg is van sebesülve. Kimentünk, áthoztuk. Király nevű fiatal őrzető volt, aki a vállalkozáskor (5. napja) comblövést kapott. Meghúzódott ő is a gázosan, eszméletét is vesztette, tájékozódási képességével együtt. Ugyanis a nagy lövöldözésből, aknázásból arra a következtetésre jutott, hogy a mi vonalainkat az oroszok elfoglalták, nem mert mutatkozni, amikor visszanyerte eszméletét. Végül magyar hangokat hallott a mi vonalainkból. Ekkor mert kiabálni. Rengeteget szenvedett étlen-szomjan, sebláztól, szúnyogoktól. Comblövését a legyek beköpték. Állandóan vízárt esengett. Az orvos elsősegély után kórházba küldte, meggyógyult; csontot nem ért a lövés.

Feltaláltam a csodafegyvert

Az állásharcban – lényegében – nyugodt volt a front. Úgy látszott, hogy egyik fél sem készül nagyobb támadásra. A csendet azonban éjjelenként gyakran harci zaj váltotta fel. Ilyenkor indultak vállalkozásra mindkét oldalról, általában kisebb csoportok. A vállalkozások kényszerjelleggel viseltek magukon. Hol az egyik, hogy a másik századot jelölje ki a zlj. pk a vállalkozásra. Eleinte gyakran előfordult, hogy a leleményes csoport lecsúszott csendesen állásaik elé a folyó árterületét képező „senki földjére”. Ott meghúzódott. Eközben éktelen lövöldözésbe kezdett, pár gránátot is kidobott – cél nélkül, mert ellenséggel nem is találkozott, nem is látott. Majd hajnal felé visszaszívargott saját vonalainkba. Beszámolt hősi harcáról, de fogoly, egyéb – semmi.

Idővel az ilyen vállalkozások gyanúsak kezdtek lenni a zászlóaljnál és elrendelték, hogy a vállalkozóknak ilyen vagy olyan bizonyítékot kell hozniuk, fegyvert, vagy más, ha foglyot nem is sikerül ejteni.

Egyszer egy tízlövetű félautomata puskát zsákmányolt egyik csoport. Megcsodáltuk, próbálgattuk, lőttünk vele. Ez a puska, – hol beroszadásodva, hol kitisztítva – többször is megjárta a parancsnokságot,

mindig az előkelő „bizonyíték” nevet viselte, hol egy távcsőtok, hol egy orosz sisak, vagy egy kenyérzsák kíséretében. Már-már úgy látszott, hogy az ellenség csupa ilyen automata fegyverrel van felszerelve. Csak fogoly nem akart sehogy sem az innenső partra kerülni. Hát egyszer csak került, szeptember 10-én – két nappal Kisasszony Napja után.

Három, 45-50 éves „öreget” hozott át egészségesen az egyik csoport. Elaludtak vagy elszundítottak, így akadtak rájuk a mieink. Kettő nagyon meg volt rémülve, viszont a harmadik közlékeny, barátságos volt. Ő az 1. világháborúban is harcolt és Dibricint nagyon emlegette. Ott volt valahol hadifogoly. Debrecenben. Jó volt az oroszok titoktartása. Mindössze saját kis szakaszuk helyzetéről beszéltek. A hadosztálytól kiküldöttek lekókadtan indulni készültek, amikor a *dibricini* külön kérés nélkül beszédbe kezdett. Hogy tegnap az állásaik körzetében sok tisztjük jött-ment, őket kérdezték a szept. 8-i bombáról. Elmondták, hogy 8-án a Belogori községből a Donhoz vezető elrombolt hídra egy nagy bomba esett. Óriási lehetett, mert hatalmas volt a robbanás. Parancsnokaik nagyon titokzatosnak látták az esetet, mivel nem hallották a bombát hozó repülő zúgását, csak a robbanást. A Donról igen magas vízoszlop és vörös fény látszott, onnan, ahol a híd állt. Nagy pánik keletkezett, egész éjjel talpon voltak, merőn figyeltek, de nem történt semmi több, s csak reggel látták, hogy a környező fák, az erdő, és a föld mindkét oldalon vörös lett a robbanás után. Ezt a vöröset nem értették, és vizsgálták a tisztek. Mi is történt tulajdonképpen? Milyen bomba csapódott be az éjjel, melynek eredetét nem tudták megfejtetni? A környező fákról leveleket gyűjtöttek. Moszkvából repülővel szakértők érkeztek, azok is vizsgáldtak. Beszéltek valami új fegyverről is. Ezeket mondták még el, egymást folyton kiegészítve a foglyok. Hát ennek a titokzatos bombának én voltam a fabrikálója.

Szeptember elején műszaki vezérkari tisztek jöttek zászlóaljunkhoz, és engem, mint az árkász szakasz parancsnokát is bevontak abba a tanácskozásba, melyen közölték, hogy saját légi felderítésünk szerint a Belogori községből a Donhoz vezető út folytatásaként állt, de már a németek által elrombolt fahidat az oroszok újjáépítették. Az újjáépítés azonban úgy készült, hogy az új híd mezője nem emelkedik a víz szinte fölé, pár centiméteres víz átfolyik rajta. Így ezen a „hídon” az

oroszoknak összeköttetésük van az innenső partra.

Első pillanattól kezdve tudtam, hogy az elképzelt „víz alatti híd” nincs meg a valóságban, csak hídroncsok. Hogy az egész feladat inkább csak a magasabb műszaki parancsnokság unalmát akarta elűzni, talán valakinek mellére kerül érte egy – nagyon áhított – német vaskereszt, meggyőződésemmé vált. Összehívtam kis kollektívánk azon tagjait, akik eddigi gyakorlatunkban már akna szakértőknek számítottak, s ismertettem a feladatot. Közös töprengés és tervezgetés után született meg a mi saját gyártmányú, egyszerű, úszó aknánk, olajos kannába rakott 18 kg robbanóanyaggal.

Elhatározásom az lett, hogy a felaknázott hídfőtől jó pár száz méterrel feljebb kell ezt az úszó szerkezetet vízre bocsátani, úgy, hogy a „hídba” akadjon, s ott robbanjon.

A legjobb ötlet kiválasztása után azonnal hozzá is láttunk a kivitelezéshez. Sokféle mesterember volt a szakaszunkban. Határidőre elkészült az akna. Számításba vettük, hogy a vállalkozás egyáltalán nem veszélytelen. Ha sokan megyünk, az zajjal jár, és itt fő a csend. A nehéz gerendakeretet és a robbanóanyagot kézzel kell cipelni. Végül is két emberben állapítottuk meg a minimális létszámot. Egyik én voltam, másik Varjú honvéd, csendes, ügyes, önként vállalkozó gyerek. Civilben asztalos. Most szolgálta a tényleges idejét. A vállalkozást csak egész sötétben lehetett végrehajtani, idejét 1942. szeptember 8-ban állapítottuk meg.

Az elkészült és mindenféleképpen (csak éppen robbantással nem) kipróbált úszóakna bizony nem hasonlított semmiféle kincstári alkalmatossághoz. Egy kb 80x80 belvilágú összeácsolt 70 cm magas fake-ret, benne a nagy olajos kanna a robbanóanyaggal és egy 2 m magas árbóc, ráerősített, visszafelé hajló acélhorgokkal, melyen a 2x8 m angol gyújtózsín volt felcsavarva. Kettős gyújtást alkalmaztunk a biztonság kedvéért. Mindezek között csak a gyújtózsín és a gyutacs volt magyar, no meg a zsínórok végére szerelt *kincstári dörzsgyújtó*. A többi zsákmányolt orosz anyag. Begyakoroltuk az összeállítást is, hogy a sötétben is minden jól menjen.

Még délután felmentem a zlj. pk.-hoz, kértem, értesítsék a vonalban levőket, hogy ne lövöldözzenek fel 10 óráig a vonalakból világító lövedékeket a folyó fölé, nehogy éppen minket világítsanak meg velük. A zlj pk. megígérte, és hogy figyelni fogja a vállalkozást távcsővel. Ugyancsak néhány emberből álló biztosítást ígért a vállalkozáshoz, hiszen mi csak 2-2 kézigránátot tudtunk a zsebünkben vinni. Hát, ennyi előkészület után, mi Varjú honvéddel és még egy-két segítséggel késő délután előrevittük szerkentyűnket egészen a főellenállási vonalig, ameddig fedve juthattunk. Tovább csak a teljes besötétedés után, mivel innen a Don vizéig az enyhén lejtő senki földje teljesen belátható volt.

Maradt még idő a lesötétedésig. Lementünk a pihenőhelyre, beszélgettünk, miközben az egyik sarokban egy hordóra lettem figyelmes. Egő vörös színű porfesték volt benne. Bizonyára plakátfestésre használták. Varjú bajtárssal úgy határoztunk, hogy a tréfa kedvéért ráteszünk egy zacskóval ebből a festékből a töltet tetejére. Még így is elbírnuk a személyenként mintegy 25 kilónyi súlyt.

Besötétedett... induljunk.

Mi ketten közepen, oldalvást a biztosító 3 fő. A templom elhagyása után mindjárt a senki földjén voltunk. Az égen már kigyúltak a csillagok, de a hold nem világított. Igen kellemes, nyári este volt. Csendesen lépkedtünk a folyó felé, mely innen már csak mintegy 200 m-re látszott ezüstös csíkjával. A nagy csendben megélenkült a túlsó part. Vacsora kiosztás lehetett, – szerencsénkre – nem éppen zaj nélkül. És a művelet bizonyára lekötötte a figyelmüket. Az oroszok edényeikkel csörömpöltek, csajkákat mostak a vízben, és elég hangosan társalogtak. Most már egyetlen védelmünk csak a csend lehetett. Ebben a feszült pillanatban saját vonalunkból egy világító rakéta röppent fel a víz fölé, – nappali világosságot árasztva. Utána még pár. Leguggoltunk a gaz közé, majd a világítás után tovább...

Végre! Itt a víz egészen sima partrész, semmi rejtőzési lehetőség. A begyakorolt mozdulatokkal összeillesztjük az úszó alkalmatosságot, rátesszük a vízre, majdnem a közepéig kell nagy óvatosan lépkednünk, hogy legalább térden felül érjen.

Ekkor egy újabb rakéta! Persze, ismét a mi oldalunkról. Az oroszok sohasem eregettek fel ilyen világító rakétákat.

Kétségbeejtő helyzet. Itt már semmiképpen sem lehet rejtőzni a sima víztükörben. Úgy érezzük, alig karnyújtásnyira vannak tőlünk az oroszok. Hát ennél többre voltak, de a vacsoráztatás, csajkamosás szerencsénkre még most sem ért véget. Ha most sem kapunk egy sorozatot, akkor soha! Annyira beértünk már a mélyebb vízbe, hogy úszó aknánk már nem ért feneket, úszott! Fogom az egyik dörzsgyújtót, erélyesen berántom, azonnal be is gyúl. Hanem a hüvelyéből úgy szórja a szikrát, mint egy csillagszóró. Erre nem számítottunk. Ezek voltak a legizgalmasabb pillanatok. Ezt már bizonyára észreveszik. A szikrázás eláll, tapintom a zsinórt: melegszik, tehát ég. Gyorsan a másik gyújtást is. Lekapom fejemről a sapkát, belefogom a másodikat és megrántom. Nem szikrázik, csak a sapkám égeti ki. Ez is melegszik, fehéren füstölög mind a kettő. Egy barátságos tolás az aknán a sodorvonal felé, s csendesen elúszik. A partra érve már élénkebben igyekszünk, de nem szabad zajt csapni most sem. Már meg kellene találni a biztosítóinkat. Sajnos, nincsenek sehol, tehát irány a pártház, melynek lassan kirajzolódnak körvonalai, nemsokára benn vagyunk a futóárookban. A biztosítók már régen visszaérkeztek.

Már tíz óra van, ezek szerint két teljes órát töltöttünk el a munkával. Csak most látszik, hogy milyen sok időbe telt. E pillanatban óriási dörej a Donon. Odapillantok: égig érő vörös vízoszlop, benn gerendadarakok, törmelék, iszap, amint egy pillanatra a robbanás fénye bevillantja. A fény egy pillanat múlva kialszik, de a víz és a törmelékek visszazuhanása, a robbanás sokszoros visszhangja hallatszik. Utána síri csend. Sikerült. A robbanás teljesen a jelzett híd irányában történt, tehát a csendes folyás is be tudta vinni az aknát a 16 m hosszú gyújtózsinór égési ideje alatt a szükséges helyre. Telefon a zlj.-tól: azonnal menjünk fel mindketten. Gratuláció. És az elismerés eddig ismeretlen formája: a zlj. pk. kivetet az ágya alól 3 üveg pálinkát. Egyiket felbontja, koccintunk. Egy-egy üveggel ajándékba kaptunk. (Januárban hazahoztam a menyasszonyomnak az üveg lengyel borovicskát).

No, de ezzel nem ért éppen véget minden. Másnap reggel légi felderítéssel kiértékelték s megállapították, hogy mintegy 9 m hosszban elrombolta a hidat a robbantás. Reggel persze, én is megnéztem távcsővel: a túloldali part égerfáit vörösre festette a piros festék. Ez volt az a titokzatos fegyver, amit a leírás elején említettem. Ha tudták volna a vizsgálaton résztvevő, Moszkvából érkezett tudósok, hogy nem Hitler „új fegyvere”, hanem csak egy kis árkász szakaszpáncsnok tréfája volt az egész festék ügy!

Csizma nélkül az orosz télben

A hétköznapiak – a vasárnapok is ide tartoztak – egyhangúságát a vállalkozások tették változatossá. Nemcsak a mieink, hanem az oroszok is vállalkozgattak. A tartalék nélküli zászlóaljunk bizony nem egyszer szinte válságos helyzetbe került. Volt alkalom, amikor az oroszok majdnem elfogták a zlj. pk-ot is, törzsével együtt.

Eljött az október vége. Az árkász szakasz elkészítette azokat a feladatokat, amelyek reá hárultak. Készen voltak az aknamezők, álltak a drótakadályok, mindenütt be voltak rendezve a házak melletti téli óvóhelyek, kiépültek a futóárkok, tűzfészek. Saját szakaszunknak is meg volt a téli, föld alatti szállása és óvóhelye.

Sajnos, az áhított pihenésről le kellett mondanunk. Ugyanis a zászlóaljat kivonták Belogori község környékéről, 30 km-el északabbra kellett védőállásba mennünk a Saguny község közelében fekvő Koscevatka nevű kiürített falucska határába, hasonló körülmények közé. Így erősítették, sűrítették a a cérna vonalat. November elsején először nagyon hideg eső kezdett esni, majd óra változott és nem is olvadt el többé. A hőmérséklet egyik napról a másikra 20-25 fokot zuhant. Megjött az igazi orosz tél. Téli felszerelésnek egyenőre se híre, se hamva. Csak december elején érkeztek téli kesztyűk és báránybőr mellények. Legjobban lábunk fázott a fagyos hóban. A tönkrement utászcizmák teljesen átáztak, és mivel váltás nem volt, ugyanazokat a vízes csizmákat kellett mindig használni.

Már jó közepén járt a december, amikor 50 fős szakaszom részére 7 pár meleg filccsizmát adtak. A többi ígérték.

A nagy tél még nyomasztóbbá tette ottlétünket. A télre kapott báránybőr bekecsek és kesztyűk nyersegek voltak, irgalmatlan birkaszagot árasztottak. Nagyon gyorsan készülhettek. A néhány pár kiutalt filccsizmát annak adtuk, akik őrségben álltak és keveset mozoghattak. A munkában állók mégis csak jobban melegekedhettek. Elődeink semmit sem hagytak ránk, de úgy látszott, hogy nem is készültek fel eléggé a télre. Igaz, mi már megfelelő gyakorlattal ren-

delkeztünk, és ez leleményessé, gyorsabbá tette a munkát. Segített az is, hogy engem elvezényeltek egy téli tanfolyamra pár napra, melyet a nagyobb gyakorlattal rendelkező németek tartottak "Winterkrieg" elnevezéssel. Ők még a mozgókonyháikat is a föld alá süllyesztették, és a lőszernek, tankoknak is ott volt a helye. Hát tankok elhelyezéséről nekünk nem kellett gondoskodnunk, mert elől nem voltak. Ebben a községben – eltérően az eddigiektől – egy kijelölt körzetben orosz lakosság is volt, hadimunkán. Őket is igénybe lehetett venni, ha szükség volt rá. Más alakulatok is igényelhették őket. Itt étkeztek, dolgoztak. Őrség felügyelete mellett, mintegy 30-an. Nagyon öregek, és nagyon fiatalok, nők-férfiak vegyesen. Jól bírták a telet, a hideget, hozzá voltak szokva. És nagyon ügyesen bántak a szerszámokkal.

Közelharc a folyó jegén

A novemberben beállt erős fagy a Don jegén jó vastag jégpáncélt képezett. A hó is lassan elérte a fél méter vastagságot. Voltak persze hómentes helyek is, a széljárás szerint. A túloldali falucska mintegy 400 méterre húzódott a Donnal párhuzamosan és a mintegy negyven ház egyetlen sorban állt. A víz, illetve a jég túlsó partján pár lépésre a folyó szélétől 3 soros nyárfasor. Ezek nagy részének a törzse el volt fűrészelve, a törzsek egymásra keresztül-kasul döntve. Amolyan hevenyészett akadálnak látszott, de mögötte semmi, csak a község felé lankásan emelkedő part, magas hóval. Ezt a fasort nem lehetett elkerülni a vállalkozásnál és feltehető volt, hogy az oroszok a kidöntött fákhöz aknákat is kötöttek. Ez esetben nem lesz könnyű áthatolni rajtuk, annál inkább, mert ez a vállalkozás is csak éjjel indulhat.

A körülményeket nagyon figyelembe vettük, okulva az őszi sikertelen vállalkozáson. A jelenlegi zlj pk. nem volt híve a nagy létszámmal történő vállalkozásnak, tanult az előzőekből. Kisebb, kombinált feladattal megbízott csoportok alakultak, önálló parancsnokkal és feladattal. Újszerű az volt, hogy egy időben, ugyanabba a helyiségbe hét ilyen csoport összehangolt, illetve egyidejű indulásáról volt szó.

Egy-egy csoport a parancsnokon kívül 5-6 gyalogosból, 2-3 utászából (romboló feladatokkal) állt. A gyalogosok feladata a harc, ill. fogoly- vagy zsákmányszerzés. Fegyverek: géppisztoly és kézigránát. A ne-

hézkes puska nem látszott célszerűnek. Köpenyt nem vittünk a hideg ellenére, csak hőköpenyt, mert a mély hóban ebben lehetett legkönnyebben mozogni. Később nagyon is örültünk ennek a könnyű öltözetnek.

Egyébként a vállalkozás estéjén fagyos, párás ritka köd ülte meg a folyó környékét. Részben jó, részben rossz. Mindenesetre úgy 10-15 lépérről fel lehetett ismerni az alakokat. A homály nekünk kedvezett. A csoportok összeköttetést tartani nem tudhattak, mivel egymástól száz-kétszáz méterre haladtak. (Egyedül a fegyverek, kézigránatok hangjából lehet értesülést szerezni a szomszédos csoportok tevékenységéből, meg az ellenség tüzéből.)

Az alkony leszállása után a csoportok egy időben elfoglalták helyüket a vonalakban, és minden külön utasítás nélkül este 7 órakor megindultak. Az én csoportom is, mely a középén haladt. Az ég csillagos, holdfény nincs. A vastag lefagyott hó ugyancsak muzsikál, csikorog a csizmák alatt. A magas partról halkan ereszkedik lefelé a csoport. Elöl két gpi-os, majd a többiek, köztük az utászok robb. töltettel, kötelekkel. A sima jégfelületen egyáltalán nem volt egyenletes a hótakaró. Egyes helyeken egészen tükörsima jég, máshol összefagyott vastag hó. Az embert elbírta.

Lassan közeledünk a túlsó part felé, ellenségnek eddig semmi nyoma. Tartok a lefűrészelt és ledöntött nyárfasortól, főleg az esetleges aknáktól, melyeket ebben a vastag hóban nehéz lesz megtalálni és hatástalanítani. Majd meglátjuk. Az első emberek elérték a partot. Megbeszélés szerint széthúzódnak, hogy helyet engedjenek utászainknak, akik megközelítik a fákat, köteleket kötnek rájuk, és lehúzódnak megpróbálják széthúzni őket. A fák jól a hóba voltak fagyva, nehezen megy a munka. Majd közelebből megvizsgáljuk őket: drótnak, kötésnek nincs nyoma, úgy látszik aknák nincsenek. Több fa elhúzásával nyitunk utat a csoportnak, de vigyázva átkutatjuk még egyszer az előttünk levő területrészt hosszú botokkal – hátha botlódító aknák vannak. Egyszerű kutatási mód, de másra nincs sem idő, sem elég világosság.

A két géppisztolyos elöl, a többiek sorban utánuk. Bár tudom, hogy az út nem egyenletes ezen a területen, a vastag hóban minden simának látszik.

Lassan emelkedik a terep, már mintegy 20 méterre elhaladtunk a folyótól. Semmi jel, semmi nesz. Talán jobb lenne már találkozni az ellenséggel, mert ez nagyon idegfeszítő. Ugyancsak semmi nesz a szomszédos csoportok felől. A nagyon csendes éjszakában távolról is meg lehetne hallani minden fegyverzajt.

A nyárfasoron már minden csoportnak át kellett haladnia, úgy látszik, hogy ők sem ütköztek nagyobb akadályba. A nagy izgalom, ami a torkomat szorongatta eddig, mintha engedne egy kicsit, de nem csillapodik, mert a nagy csend, a bizonytalanság és főleg az ismeretlen ellenség feszültséggel tölt el. A hideg ellenére úgy érzem, hogy nagyon megizzadtam.

Lassan lépegetve elérjük azokat a sövényeket, melyek már a házakhoz tartoznak. Egy vesszőből font töredezett garádon lépegetünk keresztül. Valami kertfélébe jutottunk, egy-két gyümölcsfa látszik. Már a házakhoz is közel értünk, ki lehet venni a vonalaikat.

E pillanatban ijedt „sztoj” kiáltás hangzik, de valahonnan a földből. Hirtelen szétnézek, embert nem látok, de pár lépésnyire egy felfordított fazékból füst gomolyog. Annál inkább látta a két géppisztolyos, hogy honnan kiáltottak. Ők azonnal tüzet nyitottak, mint később kiderült, egy futóárokba feltűnő fejre, ahonnan a kiáltás jött. A fej azonnal eltűnt. Csak nagyon közélről, pár lépésről vették észre, inkább a kiáltást. Nyilván az őr is meglepődött. Mindnyájan levágódunk, vártuk a következményeket. Magam sem tudtam, hogy most mit kellene csinálni. Rohamozni – ki ellen, hová? Hiszen nem láttunk semmit. Az őr viszont bizonyára nincs egyedül. A talány nem váratott magára sokáig, csak pár hosszú pillanatig. Közben a szomszédok felől is egyre erősödő sorozatok hangja, baloldaltól is félreismerhetetlenül géppisztoly-tűz. Utóbbi, mintha nekünk lenne szánva. Hátunk mögött vijjognak a lövedékek, köztük nyomjelzősök is. Tűnődésre nincs idő, mert – az előttünk levő fedezékből, melyet fekvő helyzetből nem észleltünk – kezek nyúlnak fel és kézigránátok repülnek felénk, mintegy 10 darab. Hatalmas dörrenéssel robbannak. Ha ezek telibe találnak minket, kevés hírmondója marad a csoportnak.

Szerencsére, nagyon közel voltunk ahhoz, hogy közénk hulljanak. Valamennyit 15-20 méterrel túl dobták rajtunk, így mind a hátunk mögött robbantak. Minket jórészt beszórtak hóval, földdel. Talán nem is volt baj. Közben mi sem télenkedtünk. A robbanások után pár pilla-

natnyi szünet következett, amikor is a mi gpi-aink szólaltak meg ismét, illetve a mi gránátjaink robbantak a futóárokból, ami a benne levőket kényszerítette behúzódnak.

A hangokból ítélve ugyanezek történhettek a szomszédokkal is. Ekkor láttuk, hogy mennyire lakott ez a lakatlannak látszó terület, nagyszerűen tudták az oroszok rejtteni.

A mi védőállomásaink megközelítőleg sem voltak ilyen jók. Nem vetük észre a túlsó partról azt sem, hogy mikor építették ki futóárkait, kilövő nyílásaikat, sem azt, amikor ezeket teljesen befedték, mintegy alagutat képezve az egyes fészkeik között. Géppuskáik oldalozásra vannak beállítva, ami nagy területnek tűzzel való fedését teszi lehetővé; erre az egyre erősebb, nagyon kellemetlen oldalozó tűzből lehetett következtetni. Úgy látszott azonban, nem számítottak arra, hogy ennyire megközelítjük állásaikat, mert a tüzüket általában a hátunk mögé, a magas partra irányult.

Az ismét bekövetkezett rövid tűzszünetet egy közelben felugató golyószóró tüze törte meg. Valahogy fojtott volt a hangja – azért, mert éppen a túlsó oldal irányába nyitotta meg a tüzét –, de egészen közel hallatszott. Hát, ha ez éppen mifelénk lett volna irányítva, nagyon melegünk lenne. Az árokból nem ismétlődött meg a kézigránát-vetés. Itt valami fészkeknek is kell lennie. Utász őrmesterünk, Balázs Feri jobbra kúszott és éppen föléje jutott az előbb tüzet nyitó golyószóró kilövőnyílásnak. A lőrésbe bevágott egy kézigránátot, mire nyomban csend lett. Az utászok gyorsan egy-egy köteg robbanóanyagot helyeztek a feltételezett fészkek egy-egy sarkára, majd „begyűjtva” kiáltással hátrább rohantak. Ez a kiáltás mindenki előtt ismert volt, mindenki levágódott. Olyan pillanatok alatt zajlott le minden, hogy akkor nem is vettem észre: Balázs Feri nem hagyta veszni a golyószórót, hanem kézigránátja robbanása után a kiálló, roncsolt csövet kezdte kifelé ráncigálni. Az vagy megakadt, vagy belülről is fogták a másik végét, így minden erejét bele kellett adnia, hogy kijöjjön. Sikerült.

Az elhelyezett töltetek szinte ugyanabban a pillanatban robbantak. Ismét hó, föld és gerendatörmelék szórt be mindnyájunkat.

Foglyot ebből a fedezékből már aligha lehetett volna kihozni. Mivel a feladatunknak a körülményekhez képest eleget tettünk, a csoport pk-a nem is valami nagyon halkan, visszavonulást rendelt el. Ezekben az izgalmas pillanatokban nem gondoltam arra, hogy itt valaki meg is sebesülhetett, vagy akár meg is halhatott. Szerencsénkre, sem ez nem történt, sem az. Hátra volt még a nem éppen veszélytelen visszavonulás. Ez nem ment olyan lassan, mint a megközelítés. 30-40 méter futás, levágódás... visszaértünk a Don jegére, majd onnan egy lélegzetelállító futással és gyorsasággal fel a túlsó partra, a saját védőállásba. Közben az elg-es tűz ide-oda pásztázott, néha elállt, hogy ismét más területet fedjen. Néha bizony nagyon közel vifjogtak és foszforeszkáltak a lövedékek. Mire felértünk, már az elg-es aknavető is beavatkozott. Miránk egyelőre nem jelentettek veszélyt. Vajon mi lett a szomszédos csoportokkal, illetve az egész vállalkozással? Ezt csak a legközelebbi század pk-i fedezékben tudtuk meg, ahol már értesültek a részletekről. Sikeres volt, alig egy-két sebesüléssel zárhattuk a vállalkozást, de mindenki visszatért.

Találkozás Sztálin gyertyájával

Sztálin-gyertya nevet kapta a magyaroktól az a világító szerkezet, amit az oroszok néha esténként nagy magasságból repülőkről ledobtak. Ejtőernyővel, lassan érkezett a földre – közben nappali fényt árasztott a környékre. Még a nyár végén találtunk egy Sztálin gyertyát, ami valami miatt nem gyúlt be. Így épségben jutottunk hozzá. Mintegy 1 m hosszú kb 20 cm átmérőjű vastag falú, nagyon kemény papírhenger. Súlya megvolt vagy 8-10 kiló. Az egyik végén gyufafejszerű anyag a begyújtáshoz. Az egész – vékony zsinórokon – mintegy 3 méter átmérőjű selyem ejtőernyőre erősítve. Ismét új anyag, ki kell próbálni. Gyújtuk be.

Könnyen indul, kisebb füstölő lánggal, majd amikor a világító anyag is meggyúlt – félméteres vakító fehér, inkább kékes lilás lángcsóva fúj ki a kartoncsőből. Nem lehet beletekinteni. Mellesleg rettentő fehér füstöt is ereszt. A szél az orosz vonalak felé tereli az immár felhőnyi füstöt. Eszünkbe jut: a szokatlan jelenség az oroszok tüzét válthatja ki, – oltsuk el! Többen lapátokkal földet, port szórnak nagy mennyi-

ségben a cső szájára. Nem alszik el, nagy erővel fújja le magáról a földet. Valaki felkapja és egy vizeshordóba veti. Kiugrik a hordóból. Meg kellett várni, míg magától kiég, ami mintegy 15 percig tartott. Mindenesetre igen kiváló világító szerkezet volt. És bizony nagyon mozdulatlanra kellett válni akkor, amikor ilyet kidobtak, mivel a fényében mindent nagyon jól lehetett látni.

Érkezett olyan téli anyag Koscsevatkára, amivel még nem találkoztunk: nagyon gondosan csomagolt ládákban, 10-10 db 1 literes üveg, rózsaszínű kocsonyás anyaggal töltve. Ez a Donalit nevű német anyag arra szolgált volna, hogy a Don jege alá süllyesztve, elektromos gyújtásra felrobbantsa a jeget nagy területen. A 10 üveg közül csak egyet kellett volna elektromosan robbantani, a többi ennek hatására lép működésbe.

Feltételes módban írom, mivel alkalmazására nem kerülhetett sor. Ugyanis a készletekhez német alapossággal mindent elkészítettek, kivéve a külön ládákba csomagolt 3-400 m-es szigetelt vezetékeket. A feladatot jórészt végrehajtottuk, több ilyen mezőt telepítettünk nem kis fáradtsággal és veszéllyel, de a vezetékes ládák kérésünk ellenére sem érkeztek meg. A jég alá süllyesztett üvegeket a Don vize talán még most görgeti valahol. (És nem lehet csodálkozni a januári nagy áttörés sikerén, hogy tankokkal átrohantak a jégen.) Egy hatékony jégrobbantás bizonyára feltartóztatta vagy késleltette volna a heves támadás lendületét. Véleményem szerint minden más eszköznél hatásosabb lett volna a jégaknák alkalmazása.

A szakaszra váró munkák messze meghaladták egy árkász szakasz teljesítőképességét. Egyrészt a hiányos kiképzés, az ismeretlen eszközök, és a szerszámok, egyes anyagok hiánya. Például szöget – ami elengedhetetlen volt –, sohasem kaptunk. A magunkkal hozott mennyiség hamar elfogyott.

Hogy pár marék ócska szögre szert tehessünk, egész házakat kellett szétbontanunk, és onnan összegyűjteni. Az orosz házakban pedig nem sokat lehetett találni, mivel fából voltak, és az összeillesztéshez is facsapokat használtak.

Ha egy szerszám tönkrement, azt hónapokig nem lehetett pótolni. A gépesítés akkor ismeretlen fogalom volt. Mindent kéziszerszámokkal kellett végeznünk. De még az élüket vesztett szerszámok élezése is nagy problémát jelentett. A szekercék, ácsbárdok, fűrészek csakhamar használhatatlanokká váltak. Ilyenekkel kínlódtunk. Éle-

sító szerszámokat, eszközöket pedig sehol nem lehetett találni, pedig nagyon kerestük.

Így érkezett meg a karácsony, amit csak jókívánságokkal és egy mécsessel jelképeztünk. A „csalhatatlan” értesülések arról, hogy újév után már bizonyosan kivonják, illetve felváltják a csapatokat, pótolták a karácsony melegét.

Édesapám halála

Január 4-én a zlj.-nál történt szokásos eligazítás után a zlj. segédtisztje, Szerencsi Elemér főhadnagy szólt, hogy én még maradjak ott. Ott maradt a zlj. pk. is, Bankó Dániel alezredes. Szerencsi egy tábori táviratot adott át, mely édesanyámtól érkezett azzal a szomorú hírrel, hogy édesapám január 2-án hirtelen meghalt. Megígérték, igyekezni fognak helyet biztosítani valamelyik közeli szabadságos vonatra.

A szabadság gondolatával eddig szakaszomnál nem is foglalkoztunk. Amikor arról a zlj.-nál egyáltalán szó esett, akkor a szabadság tekintetében az árkász szakasz mindig kivételt képezett, mivel az állandó és szinte befejezhetetlen munkák miatt egyetlen embert sem lehetett nélkülözni. A szabadságra menőket már hetekkel előbb kijelölték az alakulatoknál. Ez nagyon tervszerűen ment. Nekem most is várni kellett volna a következő havi összeállításig. Eddig nem vágytam jobban haza, mint a többiek, valahogy beletörődtem, hogy talán sohasem kerül rám a sor. Most viszont minden gondolatom a hazatérés, illetve szabadság körül forgott.

Január 10-én utasítást kaptam, hogy 11-én hajnalban legyek Saguniban, jelentkezzek a hadosztály szállásmesterénél, ott már tudnak rólam. Nagyon hideg hajnalon indultam legényemmel együtt egy kis szánon, jól felöltözve. Az én utazásom attól függött, hogy az erre az útra jelöltek közül kimarad-e valaki, akinek a helyén én hazautazhatok. Nagyon nagy szerencsémre – de az ő szerencsétlenségére – valaki nem tudott jönni. Így én megkaptam a megfelelő papírokat, és nem volt további akadály.

A lovak vastagon betakarva pokrócokkal, a hajtó katonák szintén jól bebugyolálva. Útközben nem lehetett bírni a nagy hideget, bármennyire is fel voltunk öltözve. Pedig én még egy nagy orosz kecskeszőr

bundát is vittem magammal. Le kellett többször szállni és a szán mellett gyalogolni, vagy ugrándozi, annyira dermesztett a hideg.

Szempilláink a szemből kijövő párától összefagytak, pislogni is alig lehetett. Pár óra múlva egy kis faluba érkeztünk, ahol sok magyar katona volt, a lakosság is benn lakott. Jó lett volna megmelegednünk kissé, de úgy határoztunk, hogy az éppen induló karavánnal máris tovább megyünk, nehogy lekéssük a vonatot, ami innen még legalább 250 km-re lehetett. Felkapaszkodtunk tehát egy ponyvás teherautóra. Még kegyetlenebb volt a hideg, mint eddig. A sebesség felkavarta a havat és telehordta szemünket, szánkat hóval. És még azt sem tehattük meg, hogy gyalogoljunk a jármű mellett. Nemcsak átfázva, hanem teljesen átfagyva értünk végre estefelé egy fűtött, szabadságosok részére előkészített szállásra, ahol meleg ételt és fekhelyet kaptunk.

12-én reggel ismét nagyon korán keltünk és vártuk a továbbszállító teherautót. Közben elég erős ágyúszót, durrogásokat lehetett távolról hallani azon a részen. Egészen másként hatottak, mint amikor elől hallottuk ezeket. Nem tulajdonítottunk neki különösebb jelentőséget, pedig nagy dolgok történtek már akkor.

Ismét egész napi teherautózás után még 12-én megérkeztünk Valujkiba. Egyenesen az állomásra vitt a teherautó. Gyorsan megkeressük a pályaudvar parancsnokot. Egy civil kinézésű kövér, jóindulatú tartalékos hadnagy.

Nyitjuk papírjainkat, iratainkat, azt mondja rá, hogy ezek a 14-i szabadságos vonatra szólhatnak, ami két nap múlva fog indulni. Helyezkedjünk el az állomás közelében levő földalatti bunkerokban, és várjuk meg a 14-ét. Kérlelni kezdtük, hogy mi a folyosókon is elutazunk, csak végre hazakerüljünk. Mint mondta, kizárólag ülőhelyeken lehet utazni, ezt a tábori csendőrség szigorúan veszi. De várjunk egy kicsit, éppen most egyeztette a létszámot, hátha lemaradt valahonnan valaki, akkor azok helyén el tud minket küldeni.

Természetesen nemcsak hárman, hanem a legényeink is velünk voltak, illő, hogy ők is velünk utazzanak. Ezt az állomásparancsnok is

így értelmezte. Nemsokára vissza is jött, és sajnálattal közölte, hogy a három tisztelet el tudja küldeni, mert van helye, de a három legényt nem, mert a legénységi kocsik megteltek. Tanakodtunk, és végül úgy határoztunk, hogy a legényeket nem hagyjuk el, megvárjuk a 14-i vonatot. Látni ezt a jóindulatú hadnagy, még egy ajánlatot tett: ha a legények megelégszenek fedett, jól fűthető teherkocsival, mely tele van szalmával, és szükségszerűen megfelel, akkor ők is utazhatnak. Persze, hogy vállalták! Így már fél óra múlva kényelmesen üldögélve vártuk az indulást.

A szabadságos vonatot gőzgép húzta, de a vonatot nem gőzzel fűtötték, mert az elfagyott volna, hanem kocsi mindkét végén be volt építve egy-egy kályha, és azok a folyosón keresztül látták el jó meleggel a kocsikat. Szénről bőven gondoskodtak. A vonat végén egy teljes vagon feketeszen biztosította az utánpótlást. Ebből fűtöttek a legények is a fedett teherkocsiban, ahová benzines hordóból készített hatalmas kályha volt beállítva, a szenes kocsi pedig közvetlen utánuk futott.

Naponként háromszor kaptunk meleg ételt, ami a front egyhangú étkezéséhez képest kitűnőnek volt mondható. Zöldbab, gyümölcs, rendes burgonya és nemcsak a már nagyon unalmas gulyások. Az ételmet a kocsikban *tálalták*, vagyis osztották, még megfelelő edényt is ott kaptunk hozzá. Főúri kényelem volt a csajkákhöz képest. Egy nagy állomáson sokáig álltunk. Óriási gőzfelhőbe voltunk burkolva. Kinn kegyetlen hideg volt, a vonat lépcsőit a hóba értek. Itt tudtunk először találkozni a legényekkel, akik ugyan nem messze utánunk voltak a vonathoz csatolva, de átmenni nem lehetett. Jól érezték magukat és élelmeztek is őket. Csak éppen nem tudtak mosakodni, de akkor ez volt a legkisebb baj. Egyik reggel aztán a lengyel-magyar határállomásra, Lavocnéba érkeztünk. Itt fürdették, fertőtlenítették a hazautazókat, átvizsgálták szerelvényüket, holmijukat. A ruhákat tetvetlenítették, nehogy az országba valamit is behurcoljunk. Az állomás teljesen erre a célra volt berendezve. Itt kaptunk szintén meleg ételt. Soha olyan jól nem esett a lecsó, mint itt.

A szakácsok mindenütt, mindenről a legjobban vannak értesülve. Itt hallottam először, éppen az étkezésben, hogy megkezdődött a magyar csapatok kivonása a frontvonalból.

Nem tervként, hanem befejezett tényként beszéltek. Hogy a rádió ilyeneket mondott és katonai körökben is ez a hír járja. Mindez január 17-én. Valójában január 11-én és 12-én, azon a napon, amikor útba indultunk, megkezdődött az orosz áttörés. Mi a fronttól távolodva, útközben a szánokon hallottunk ugyan harci zajt, de nem tudtuk mire vélni. Kivonásról pedig egy héttel ezelőtt szó sem volt. Így a január 11. és 12-i áttörés híreit a visszavonulás, illetve kivonás rangjára emelték. Persze nagyon kósza hírek voltak ezek. A drámai eseményekről én is csak később bizonyosodtam meg.

A lavocnei állomáson már várt a tiszta, steril, kényelmes személyvonat, ami Kassán-Miskolcon át Budapestig közlekedett. Az a vonat pedig, amivel mi eddig jöttünk, a szabadságról visszatérőben levőkkel visszaindult Valujkibe. Helyet cseréltünk. Ez a vonat azonban a későbbi hírek szerint már nem jutott ki Valujkiig, mivel megtörtént a front áttörése. és nem indult több szabadságos vonat sem. A miénk volt az utolsó. Óriási szerencsénk volt azzal, hogy a valujki állomásparancsnok erre a jan. 12-én induló vonatra fel tudott tenni minket. A szerencsétlenségben szerencse. Édesapám hirtelen halála az utolsó pillanatban szólított haza a frontról. Arról a frontról, melyről tudomásom szerint szakaszomból csak 2-3 ember került haza, hosszas hadifogság után.

Épségben hazaértem, 1943. január 19-re, Szendrőbe. Édesapámat már régen eltemették, hiszen január 2-án halt meg. Megérkezésem után mindjárt ágyba kerültem. Az úton nyilván nagyon átfázhattam, mert egy súlyos mellhártya-gyulladásal két hétig nyomtam az ágyat. Ágyban fekve hallottam aztán a rádióban a magyar csapatok „tervszerű visszavonulásáról” – ami a 2 magyar hadsereg teljes megsemmisülését jelentette.

Érdemrend frontszolgálatért és sertéshízlalásért

A sors úgy hozta, hogy a tragikus események idején én rövid szabadságomat élveztem. Boldog napok voltak. Megnősültem.

De nem telt el zavartalanul az a kis idő sem, amit otthon tölthettem volna. Behívtak 1944 januárjában síoktató-képző táborba, Kárpátaljára. Amolyan félkatonai kiképzés volt. Sízni már előzőleg is tudtam

valamelyest. Most azonban komoly oktatóképzésen vettem részt. Magyarország akkori síbajnoka, Szepes Béla vezette a kiképzést. Nagyszerűen ment a munka, élvezettel vettünk benne részt valamennyien, szám szerint nyolcvanan.

Síoktató képesítést nyertem. Igaz, ennek ilyen minőségben nem vettem valami nagy hasznát, mindenesetre a majdnem két hónapos tanfolyam fizikailag jó kondícióba hozott. Közben lakóhelyem körjegyzője, Dobronoky Zoltán Bódvaszilásra hivatott, a körjegyzői irodába, ahol nagy ünnepélyességgel átnyújtotta katonai szolgálatom elismeréséül a Signum Laudis-t piros szalagon, a kardokkal. Még a Don-nál terjesztett fel a zlj pk erre a kitüntetésre, de mire a felterjesztés megjárta a sok parancsokságot és a Honv. Min.-ot, addig fél évnél is több idő telt el. Éppen nem voltam katona, így a polgári hatóságnak küldték ki átadásra. Nem mondom, jól esett egy kitüntetést kapnom, de sokkal nagyobb hatása lett volna, ha a hadműveleti területen kerül sok az átadásra.

Ez már a negyedik kitüntetésem volt. Közülük értékesnek csak a „Hazáért” feliratú csapatkeresztet tartom – egy sebesülési pánntal, mert a Felvidék és Erdély visszacsatolása emlékére kapott medálok csak emlékérmek voltak.

Persze tudtuk, hogy nemcsak a hadi szolgálataért adnak kitüntetést, hanem a haza itthoni szolgálataért is. Ugyanilyen Signum Laudist kapott (zöld szalagon) a szomszéd községben lakó Koós Károly földbirtokos (a kormányzó szárnysegédjének rokona), akiből az átadás-kor szinte nemzeti hőst csinált a sógora, a járási főszolgabíró. Koós egy pillanatig sem volt hadi szolgálatban, felmentették, mivel a hadseregnek szánt sertés- és marhaszállítások kötötték le az idejét. Ritkaság számba ment akkor még az autó. Koósnak azonban volt remek személykocsija, amit nem is soroztak be, mivel arra neki hadi szempontokból volt nagy szüksége. És a hazának tett „kiváló szolgálataiért” kapta meg a Signumot. Ez a körülmény leszállította az én kitüntetésemnek az értékét.

Bajtársaim később elmondták, hogy a lengyelországi hadműveletekért – azért, mert csapatomat élő és anyagi veszteség nélkül viszhazahoztam – egy második Signumot is kaptam. Így olvasták a későbbi H.M. közlönyben. Ez azonban a mai napig sem érkezett el hozzám.

Állítólag tartalékos századosná is előléptettek – ugyanabban a közlönyben. Nem is tartok rá igényt, mert valamikor a Szálasi időben jelent meg az a minisztériumi közlöny – bár Szálasinak a kitüntetéshez semmi köze nem volt.

Szabadságom végén – éppen amikor vissza kellett volna indulnom – jelent meg egy felhívás a lapokban és a rádióban, hogy a szabadságon levő katonák ne induljanak vissza a frontra, hanem vonuljanak be a pótkeretükhöz. Én is jelentkeztem Sátoraljaújhelyen; az első katona voltam, aki elvonulásunk óta személyesen megjelent azok közül, akik hadba vonultunk 1942 nyár elején.

(Sátoraljaújhelyben kezdték 1944 tavaszán felállítani az úgynevezett 1. hadsereget, mely aztán Lengyelországba ment ki. Mint haditapasztalatokkal rendelkezőt, beosztottak olyan utász egységek gyors hadiátképzéséhez, melyek az újabb hadba vonuláshoz voltak kiszemelve. És ez a második frontszolgálatra való előkészület az 1944. május 7-én bekövetkezett elvonulásig tartott.)

A zászlóaljparancsnok, aki békében is az utászzászlóalj parancsnoka volt, Martzy László alezredes, nagyon rendesen viselkedett a tartalékosokkal. Talán többre becsülte őket, mint a hivatásosokat. Különbiséget semmi esetre sem tett köztük. Az egész zászlóalj tisztikarában sok tartalékos volt. A pk vezetésével szinte egy nagy családot alkottak. Minden szombaton összehívatta a tartalékosok feleségeit is Sátoraljaújhelyre, és együtt töltöttük a szombatokat, vasárnapokat. Ő is és felesége is együtt volt velünk. Megkönnyítette egyéni helyzetemet az is, hogy a feleségem szinte minden héten felkeresett. Mint hadba vonuló seregnek, már nem a laktanyában, hanem a városban volt a szálláshelyünk, így Évának sem okozott gondot a szállás.

Beosztásom a doni-hoz képest összehasonlíthatatlanul veszélytelebnek tűnt, de nagyon nagy volt a felelősség.

Május első napjaiban vagoníroztunk be 1944-ben Sátoraljaújhelyen és Máramaroszigeten, Lavocnén keresztül érkeztünk ki az akkori frontra, nem messze a Kárpátok túlsó oldalára. Olyan nagy volt az oszlopunk, hogy két vonatszerelvénnel mentünk. A mi oszlopunk Lomadzin nevű falucskába szállásolt el. A község mintegy 3 km hos-

szú, út menti település. Mindössze az út két oldalán húzódó házsorból állt. A lakosság benn lakott a faluban, nem tanúsított velünk szemben ellenséges magatartást, sőt segítette a magyar katonákat tejjel-élelemmel. Mi is elláttuk őket cigarettával és hasonlókkal. A község Kolomeától nyugatra, mintegy 12 km-re feküdt. Ott már oroszok voltak. Egyes helyeken az orosz vonal nem húzódott tőlünk messzebb 3 km-nél.

Egyik nagyobb feladatunk az volt, hogy egy sűrű fenyőerdőn keresztül pár kilométer hosszúságban utat vágjunk harckocsik részére, mocsaras helyeken készítsünk dorong utat. Hosszadalmas és fárasztó munka volt, különösebb ellenséges behatás nélkül.

A szomszédos völgyekben sok az ingoványos, mocsaras rész. Egy Majdan-Gorni nevű községben települt a tábori posta. Onnan hordták szét a csapatokhoz a tábori lapokat. Eleinte szekérrel, majd lóháton, de ha esősre fordult az idő, az utak járhatatlanná váltak. Volt idő, amikor hernyótalpas tankkal tudták csak elhozni a nagyon várt otthoni értesítéseket. Én is kaptam egy lapot, rajta egy kis felragasztott fényképcske.

Kisfiam született. S mivel levelet nem, csak lapot lehetett táb. postára adni, feleségem arra ragasztotta fel a kis fényképet.

Vajon hány embernek a kezén ment át a lap, hányban ébresztett családjára iránti vágyat? Mindenesetre engem irigyeltek az ötletes megoldásért, az egészséges legénykéért. Nekem annál jobban fájt, hogy első gyermekem születésénél nem lehettem otthon. Háborús esküvő – háború alatt született gyermek. Nagy öröm volt a kis újszülöttet látni. Még nagyobb öröm volt néhány nap szabadságra hazamenni.

Megérkezésemkor mindjárt feltűnt, hogy a község elején levő volt határőr laktanyában rengetegen vannak, ki civilben, ki lengyel egyenruhában. Ez a laktanya a bécsi döntés után, amikor a cseh határ Kassa fölött húzódott, és a határőrség az új határra települt, jelentőségét veszítette. Lezárták, üresen állt. Feleségemtől tudtam meg, hogy Lengyelország német lerohanása után a lengyel hadsereg tisztjeit ide helyezték, Tornanádaskára. Bár magyar őrség állt a kapunál, ezek a tiszt-

tek még sem voltak foglyok, kijárhattak más falukba, még Miskolcra is. Ide gyűjtötték össze őket, itt kaptak szállást-élelmet. A Nemzetközi Vöröskereszt pedig ruházattal segítette őket.

Nos, ezek között a tisztek között mindenféle rendű és rangú található volt. Hivatásos és tartalékos. Utóbbiak között mindenféle foglalkozású: orvos, fényképész, pap, tanító, egyetemi tanár stb. Már hónapok óta voltak itt, hazájukban front, semmi hír hazulról, sem vissza. Senki sem értett a községben a nyelvükön, csak a feleségemmel tudtak szót váltani, aki jól beszéli a szlovák és a német nyelvet.

A lengyel orvos gyógyította a falu betegeit, a pap naponta misézett a templomban, gyönyörűen énekelt a lengyel kórus, a tábor mind a 120 lakója jelenlétében. A táborlakók magyarul kezdtek tanulni, s közben minden nap várták az érkező vonatot és postát, hogy valami hírt hoz részükre. Délelőttönként a napi magyar újsággal csoportosan keresték fel lakásán a feleségemet és kérték, hogy fordítsa le nekik a cikkeket. Így kaptak hírt a világról, de az otthoniakról nem.

Titkos postaszolgálatom Lengyelországba

Hazaérkezésem Lengyelországból óriási izgalmat keltett a táborban. Mindent el kellett mesélnem, amit csak tudtam. Persze, az egész országról nem tudtam beszámolni nekik, csak arról a vidékről, ahol jártam. Előkerültek olyanok is, akik Nadworna környékén laktak. Ők még részletesebben elmeséltették a látottakat. Hogy van a lakosság? Milyen állapotban vannak a községek? Igaz-e, hogy a németek egész Lengyelországot kitelepítik? Végláthatatlan sora a kérdéseknek. Aggódás az otthoniakért. És, ami nagyon fájt nekik az, hogy ők sem tudtak semmi hírt adni magukról az otthoniaknak.

Különösen az orvos, Bienkovsky Mieczislaw ostromolt sok kérdéssel, aki Lengyelországnak szintén azon a vidéken lakott. Neki egyébként nagyon sokat köszönhetünk, mivel mindig szívesen állt feleségem rendelkezésére, ha kisfiammal valami probléma adódott.

A zavartalan és boldog szabadság végén egy nagy küldöttség keresett fel a lengyel táborból és arra kért, hogy hozzátartozóiknak vigyek ki leveleket Lengyelországba.

Hiába mondtam, hogy a posta egyáltalán nem működik a hadművelleti területen, azon kívül veszélyes is leveleket vinni, nem lehetett kitérni a kérés elől. Én azt gondoltam, hogy csak egy-két levélről van szó, de kisült, hogy egészen nagy csomagot kellene vinnem. Megértették, hogy ez valóban veszéllyel járna, így abban egyeztünk meg – és ez is volt a lényeg –, hogy minden egyes levél csak annyit tartalmazhat, hogy írója egészséges, életben van Magyarországon. És a kézírás az igazolás, melyet bizonyára minden hozzátartozó fel fog ismerni. A levelek, illetve csak papírlapok, a megfelelő címezéssel, még így is kisebb csomagot jelentettek. Viszont a hozzátartozóknak örömet, reménységet.

Most már csak a legfőbb dolog volt hátra: hol, hogyan adjam mind ezt postára? Ami Lengyelországban nem is működött. A lengyelek részéről jött a megoldás: egyik tisztnek a bátyja, aki civilben tanár, Nadwornán egy kolostorban pap volt. Tudomása szerint a német megszállás után is ott maradt. Hozzá kellene a leveleket eljuttatni. Láttam, hogy Nadworna aránylag nem volt lerombolva, a vasút is működött, a lakosság is benn lakott. Feltehetően ez az út járható lesz. Nadwornán, a vasútállomáson – megbeszélésünkhöz híven – Sipos Zoli barátom várt, gépkocsival és sofőrrel. Mindjárt elmondtam nekik, hogy mit vállaltam. Nagyon mellé álltak a dolognak, és azonnal megkerestük a kolostort. Az udvar üres, a kapuk kitárva, életnek azonban semmi jele. Minden rendes, tiszta, itt tehát valakinek laknia kell. Az ajtó zárva, csengetünk többször is, majd erősen zörgetünk. Semmi nesz, nem is nyit ki senki. Sejtettem hogy abban a zavaros világban a benn levők – látva az udvaron a katonai gépkocsit, három katonát – sok mindenre gondolhattak. A reményt azonban nem adtuk fel.

Vége! Nyílik a bejárati ajtó, és egy nem egészen épelméjűnek látszó pap áll előttünk. Német, kevés szlovák nyelven keressük a gárdiánt, a rendfőnököt.

A mi ajtónyitónk azonban minden kérdésünkre csak a karját tárja szét, a fejét ingatja, egy szót sem szól, de látszik, hogy vagy nem érti, vagy nem akarja megérteni szándékunkat. Hosszan magyarázatjuk, hogy mit akarunk, és nem is egészen halkan. Hangoskodásunkra nagy sokára kijött egy másik pap, aki rögtön megértette, kit keressünk; épp a rendfőnök lehetett, mert az öccse keze írását rögtön fel-

ismerte. Ezután már minden gyorsan ment, behívott és vállalta, hogy szétküldi a leveleket, sőt még a válaszadásban is megegyeztünk, ahol az ő leleményessége volt a döntő. Ismerte az ott állomásozó alakulat magyar papját, és mint ígérte, a válaszokat majd neki fogja átadni, aki majd gondoskodik a küldemények hozzám juttatásról. Én meg majd hazajuttatom valahogy a feleségemhez. Szinte fantasztikusnak tűnő vállalkozás volt ez, de más utat nem találtunk.

Egyetlen levelet tartottam csak magamnál, amelyik egy nekem útközbe eső falucskába, Tysmienicába szólt, ennek kézbesítését vállalhattam. Amilyen egyszerűnek látszott, olyan nehéz volt a címzettet megtalálni. Bárkitől érdeklődtem is a faluban – bizonyára valami rosszra gondolva – senki sem akarta ismerni. Már majdnem dolog végezetlenül kezdtünk tovább indulni, amikor is a falu közepe táján egy kisfiú jött a kútra vízért. Tőle is kérdeztem. Azonnal egy közeli házra mutatott; úgy látszott, ő nem félt az idegen katonáktól. Bizonyára a németek sok olyat tehettek, ami a lakosság félelmét itt is, és megelőzőleg Nadwornán is, kiváltotta. A kis házban két öreg – bizonyára a szülők. Láthatólag nagyon féltek. Végre előkerült a nekik szóló levél, fiuk keze írásával, amit nyomban felismertek. Lett nagy sírás, hálálkodás, Isten emlegetése, amint azt én megértettem. Mindennel kínálgatni kezdtek, pedig látszott, hogy nagyon szegények, egyszerű falusi földművesek lehettek, meglehetősen öregek már. Nagy boldogsággal mentünk el tőlük. Feleségemnek az első levelemben megírtam ennek a levélnek a kézbesítését és a többiek sorsát.

Amint feleségem később elmondta, ezután a postával szemben levő lengyel tábor szinte minden lakója naponta várta az ő érkezését, azt remélve, hogy az én leveleimmel nekik is jön valami értesítés hazulról. Erre azért még várniuk kellett, de egyszer csak megindultak a levelek a kigondolt úton. És nem is kevés. Több úgy jött, hogy már magyar tábori lapra volt írva, csak pár sor, az otthoniak keze írásával. Írt a nadwornai pap is. Hát most már haza kellett ezeket valahogyan juttatni. Ehhez azonban nekem hősi halottá kellett válnom. Ugyanis az elesettek holmiját a tábori papok hazaküldhették csomagban is a hozzátartozóknak. A mi papunk segített ebben, és hazakerültek a levelek. Talán nem mindegyikre jött válasz, de érkezésük örömmünnet jelentett a táborban.

Július közepén parancsot kaptam arra, hogy a mintegy 25 km-rel hát-

rább kezdődő Kárpátok vonulatában épülő úgynevezett Hunyadi-vonalat szemrevételezzem, hogy milyen a kiépítettség foka, milyenek a megközelítési lehetőségek stb. Két teherautóval indultunk útnak; egyiken egy gyalogos, egy távbeszélő, egy aknavető, egy tüzér és én, mint utász tiszt: szemrevételezzünk, ki-ki a saját szakmájának a szemével. A másik teherautó egy csendőrrajt hozott biztosításunkra. Nadwornán keresztül jutottunk el Pniow nevű községig, mely már a Kárpátok alsó harmadában fekszik.

Itt húzódott a Hunyadi vonal, a hadsereg retesz-állása, melybe szükség esetén visszavonulhatott. Munkaszolgálatosokkal építették. Valóban csak egy vonal – egyetlen futóárokrendszer a fás, bozótos, sziklás hegyoldalon.

A kiépítettség foka mintegy 30 százalékos. Szükségszerűen meg lehetett szállni, de még nagyon sokat kellett volna a különféle fegyvernemeknek rajta építeni, hogy feladatát elláthassa. Az egyetlen hegyi falun kívül a közelben semmiféle lakott hely nincs. A falu megközelítése, egyben a vonal megközelítése is csak a keresztirányú völgyön át lehetséges, különben mindenütt meredek hegyoldalak, utak nélkül. Itt-ott hegyi ösvények. Az egyetlen felfelé vezető út egy nagyon sebesen zúgó patak völgyében vezet a faluba. De ez az út Magyarország felé zsákutca: az ellenséges oldalról aránylag még jól meg lehet közelíteni a falut és a Hunyadi vonalat is, de ha vissza kell vonulnunk, előttünk a Kárpátok. Hátrább már csak amolyan erdei, nagyon meredek fahordó utak vezetnek. A vonalat kizárólag a Kárpátokon keresztül lehetne ellátni utánpótlással. Vajon ki tervezte ezeket a védőállásokat és milyen elgondolással? Ezt nem lehet megállapítani. A vonalon most dolgoznak erdélyi munkásszázadok, székelyek, románok. Valamennyien tudnak magyarul. Ez volna hát a sokat emlegetett Hunyadi-vonal, ami a következőkben védeni fogja határainkat?

Egy másik vonalat is láttam akkor, amikor kifelé mentünk: az úgynevezett Árpád-vonalat. Az viszont a Máramaroszigeten át vezető utat és vasútvonalat lett volna hivatott védeni.

Visszavonulás a Kárpátokon át

1944. A tervszerű visszavonulás első napja július 24-re volt kitűzve. Előző este már megraktuk a teherautókat, melyek hajnalban, még sötétben el is indultak a megadott helyre. Az anyag lerakása után vissza kellett térniük újabb rakományért. Mire azonban a nap felkelt, a gyalogság és a tűzéréség már megkezdte visszavonulását. Nem ütemterv szerint, hiszen nekik csak 1-2 nap múlva kellett volna részenként indulniuk, hanem rend és terv nélkül, fejvesztetten, pánikszerűen.

Othagyták vonalaikat, védőállásaikat, és özönlöttek hátrafelé. Fegyvert, felszerelést eldobáltak, illetve hátrahagytak, és csak pár puskát, kenyérszakot lehetett rajtuk látni. A tűzéréség lövegei nélkül, a lovak hátán nyargalt eszeveszetten, hogy a gyalogságot megelőzze. Lógott a lovakról az elvágott istráng és szíj. A lovak habosak, kimerültek a nagy hajszában. Még nem láttam nehéz tűzéréségi lovakat így lehajszolni. A gyalogság nem hozta magával élelmiszerkészletét sem.

Az addig kihaltnak látszó vidéket teljesen előzőnlötték, nem is gondoltam, hogy a közelben annyi magyar katona lehetséges. Megelevenedtek a mezők, a dombok a közeli arcvonalból. A község egyetlen hátrafelé vezető útját teljesen elfoglalták, nem voltak semmire sem tekintettel, csak a pánikszerű menekülésre, pedig eleinte szinte lövés sem nagyon hallatszott.

A zlj. telefonvonala is megszakadt, önállóan kellett cselekednünk. Megindítottuk a hosszú oszlopot, mert az út ekkor már megtisztult a menekülőktől, akik a falu mögött húzódó jókora fenyves erdőben vélték magukat biztonságban. Mi, a teljes oszloppal szerencsésen beérkeztünk a község mögötti nagy fenyves erdőbe.

Amikor július 24-én hajnalban Nadwornán átvonultunk, az út mellett egyik ház előtt csendőrök őrködtek és figyelmeztettek, hogy lehetőleg csendben haladjunk, mivel a házban Beregffy vezérezredes, a hds. pk. alszik. Hát, átvonultunk, ahogy tudtunk, persze nem éppen halkan. Ebből nem lett semmi baj.

De hogy a hadsereg parancsnoka nyugodtan tud aludni akkor, amikor hadserege fejvesztett visszavonulásban van, az érthetetlen volt. Vagy talán nem is tudott róla?

A városka szélén óriási tumultus. Innen már csak egyetlen út vezetett Pniow irányába, illetve azon át a Kárpátok vonulata felé. Ezen az úton tömörült ismét a rengeteg ember, nem volt könnyű visszafelé haladni a fejvesztett tömegen keresztül.

Közben azonban páratlan eseménynek lehettem szemtanúja: Beregffy vezérezredes felkelt, lóra ült és lóhátról, egyedül próbálta megállásra kényszeríteni a visszavonuló tömeget. Lovával össze-visza ugratott az út közepén és korbáccsal szaporán osztogatta az ütések az elérhetőkre. De eredmény nélkül. Egyszerűen kikerülték és folytatták útjukat. A csendőrök – gyalogosan – igyekeztek körülötte forgolódni, nyilván a testőrségét képezték, de ők sem értek el semmi eredményt. A visszavonulás feltartóztathatatlan volt.

Október elején Sátoraljaújhely közelébe, Széphalomra értünk. Itt kellett egyelőre elszállásolnunk. Volt hely bőven a faluban a legénységnek, a tiszteknek és a lovaknak is. Az elmenekült földbirtokos hatalmas istállója itt is üresen állt. Lovait részben behívták katonai szolgálatra. A legjobbakat magával vitte nyugatra, s minden mozgatható ingóságát több szekérrel. Teheneit, egyéb állatait eladta, így könnyebben menekült. Üres kastély, üres major. Csak egy-két alig használható ló volt még az istállókban. Jó pár napig tartózkodtunk ott. Jól esett az ismerős vidéken megpihenni. Eközben már könnyen tudtam feleségemmel is levelezni. Polgári vonalon gyorsabban járt a posta.

Hadbírótság előtt egy ló miatt

Kétségek közt voltunk, hogyan tovább. Mi legyen a családdal? Maradjanak és vonuljak tovább a csapattal, vagy vigyem most már őket is magammal? Sok nyugtalan éjszakát okozott ez a probléma. Tudtak róla a bajtársak is, a zlj.pk. is, akik szinte közügynek tekintették mindenkiné a sorsát. Ugyancsak babát várt Sárközy Olivér zlj. segéd-tiszt felesége is valahol a szüleinél. A közös problémákról gyakran beszélgettünk, tervezgettünk.

Eközben érkezett meg a Honv. Min. rendelete, mely szerint engem azonnali hatállyal áthelyeztek a Honvéd Haditechnikai Intézet hárosszigeti Műszaki Kísérleti Állomásához. Helyettem pedig behívták volt bajtársamat, Gonda Gyulát, aki a parancsnokságot átveszi a műszaki oszlop felett. Az áthelyezés annak a látogatásnak volt a következménye, amit a H.M. műszaki szakemberei még Lengyelországban, Lomadzinban tettek, és engem, hadi tapasztalatokkal rendelkező műszaki tisztet igyekeztek a kísérleti állomásra megszerezni.

Indulás előtt ismét tárgyaltunk a zlj. pk.-val, aki nagyon megértő volt, és az áthelyezéssel egy időben tíz napi szabadságot adott azzal, hogy „tegyem rendbe a családot”. Hogy ez alatt mit értett, vigyem magammal, vagy nem, vagy csak megnyugtassam? Talán ő sem tudott volna tanácsot adni. Hiszen most már mindenkit érintett a nagy probléma, hogy mi történjen a családjával. Borzasztó bizonytalanság. Még egy utolsó megbeszélés és búcsúzás a bajtársaktól, Sipos Zolitól, Bley Fricitől, akik azt javasolták, hogy a családot mindenképpen vigyem magammal. Ezzel életem egyik legválságosabb helyzetébe kerültem.

Hírek szerint vonatok már nem járnak Miskolc-Budapest között, csak alkalmoszerűen. Lépten-nyomon bombázzák őket. A sok töprengés és tanácskozás után az lett az elhatározás, hogy egy kocsival kellene a családot magammal vinnem. Szakács Gábor katonám biztosított, hogy az elhagyott uradalomban van egy olyan kis rugós tejeskocsi, ami éppen alkalmas volna erre a célra. Van ott egy kis lovacska is, amelyik ugyan egy kicsit sántít valami régebbi sérülése következtében, de attól használható hosszabb útra is. Én kaptam az ajánlaton. Estére nagyszerűen felszerelték a kis kocsit, úgy, hogy ponyvát is tettek rá, hátul teljesen zárt volt, eső ellen védett. Kis gyermekünket kellett magunkkal vinni, fontos volt, hogy eső ellen védve legyen, hiszen már október vége felé járt az idő. Majd otthon még felpakoljuk a legszükségesebbeket, takarókat, élelmiszert, ruhákat. Még mindig nem lesz nagyon megterhelve. Este el is indultam Széphalomról a kis kocsival, a legrövidebb úton haza, Tornanádaskára.

Egy szintén szabadságra jövő katona is csatlakozott hozzám, akinek lakóhelye, Szepsi útba esett. Késő éjjel megaludtunk egy szalmakazalban. Reggelre csípősre fordult az idő, deres lett minden. Kora hajnalban tovább. A katonát letettem Szepsiben, én pedig késő délutánra, nagyon fáradtan hazaérkeztem. Sajnáltam a lovacskát, jól vizsgázott. Nagy utat

tettünk meg. Feleségem örömmel fogadott. A lovacskát bekötöttem az istállóba, elláttam étellel-itallal. A kocsi pedig az udvaron állt. Igyekeztem minél hamarabb lefeküdni, még arról sem tárgyaltunk, hogyan lesz tovább. A lehetőség megvolt hozzá, akár kocsival, ha úgy határozunk.

Éjjel zörgetésre ébredek. Világosságot gyújtok és beeresztetem a zörgetőt. Az ajtóban két csendőr, előttem egy harmadik, egy csendőrtiszt. „Bors csendőrhadnagy vagyok, Szucsák Elemér főhadnagyot keresem.” „Én vagyok.” „Kérem a fegyverét szíveskedjék átadni.”

Leakasztottam a pisztolyomat a fogastól és átadtam. Kivette a táskájából és átadta az egyik csendőrnek. Feleségem sírva fakadt. Én hirtelen arra gondoltam, hogy talán katonaszökevénynek tekintenek, hogy így, egyenruhában megjelentem otthon. Mivel okmányaim, áthelyezésem, szabadságos igazolványom nálam volt, egyáltalán nem izgultam, hiszen mindjárt rendeződik minden. Mutatom a papírokat. Ezek azonban nem érdekelték őket. „Ön hozott el a széphalmi uradalomból egy lovat és egy kocsit?” „Igen!” „Az uradalom ügyvédje feljelentést tett a hadbírósnál: le kell önt tartóztatnom és Göncre a hadbíróshoz kell előállítanom. Öltözzék fel és jöjjen!”

Hát ez nem tréfa. Innen fúj tehát a szél? Én valóban elhoztam azt a bizonyos lovat az uradalom roncsaiból. Erre nem is gondoltam. Még közölte velem a hadnagy, hogy mivel a lovat sötétedés után hozták el, statáriális bíróság elé tartozik az ügy. No, szépen nézünk ki! A feleségem zokog a dolgok hallatára. A kicsi is felébred. Nem tudtam: magamat, vagy őket csillapítsam. A két csendőr azt hitte, hogy a hadse-reget is kifosztottam és valami nagy értékeket is elhoztam, ezért felkutatták a lakást. Természetesen nem hoztam el semmit, hiszen a magam holmijával sem tudtam mit kezdeni. Így a lovat és a kocsit elvitték a bíróhoz, letétbe, engem pedig a csendőr-autóval éjjel magukkal vittek Göncre.

Rendkívül felkavart az eset, rémségesen fáradt is voltam és nagyon bántottak a dolgok. Nem is az, hogy én egy lovat és a kis kocsit – magyarul szólva – elloptam, hanem az, hogy az a birtokos, akinek az uradal-mából elhozattam, már régen az országhatáron túl, valahol Nyugaton biztonságban érezheti magát érté-keivel és családjával.

Ő soha nem volt fronton. Én most már másodszor vagyok kinn és lényegében az ő menekülését is fedezem. Nem érdelek meg annyit, hogy a lehetőségekhez mérten kis családomat én is biztonságba helyezhessem. És ehhez hoztam el a kis kocsit és a sánta lovacskát. A földbirtokos jogait menekülése után is védi az újhelyi ügyvéd, és annak igazat adnak. De ki védi meg az én érdekeimet? Vagy nekem lényegében nincs az élethez jogom? Ezek jártak egyre a gondolataimban egész éjjel. És ezeknek a gondolatoknak kifejezést is adtam. Ő megértette, hogy miről van szó. Láthatta egyszerű lakásunkat. Semmink sem volt a kevés bútoron kívül. Nagyon el voltam keseredve és így is beszéltem, nagyon indulatosan.

Hajnalba Széphalomra értünk. Ott a hadnagy és a csendőrök összeszedték azokat a katonákat, akik részt vettek a kocsi és a ló felszerelésében, illetve elhozatalában. Egy teherautóra rakták és útba indították a hadbírószághoz, Göncre őket is.

Kétségbeesésem akkor kezdődött, amikor a kocsiiban maradt csendőr-sofőrrel kezdtem beszélgetni, aki elmondásomat szintén végighallgatta az úton. Igazat adott nekem, ő is nehéz körülmények közt hagyta otthon a családját. De azt is mondta, hogy nagyon nagy bajba keveredtem, mert ilyesféle ügyek miatta a hadbírószág az utóbbi időkben mintegy 400 magyar katonát lövetett agyon. Tisztek is voltak közöttük. Minden kis ügyből nagyot csinálnak.

Göncre érve leadtak a csendőr őrszobán azzal, hogy ha 8 órakor jön a hadbíró, vezessenek át a szemközti házban lévő hadbírószágra. Nyolckor átmentem, átküldtek – kíséret nélkül. Ott találtam az udvaron Szakács Gábort és még két katonát a mieink közül, akik segítettek a lovacskát és a kocsit elkészíteni. Ráadásul még ezeket az ártatlan embereket is belekevertem az ügybe!

Azon töprengtem, hogyan menthetném legalább őket, ha már én ennyire bajban vagyok. Csakhamar megjött a hadbíró százados. És mindjárt az udvaron elkezdte „tárgyalni” az ügyet. Teljesen tájékozott volt a dolgokról. Bors hadnagy bizonyára elmondott neki mindent.

– Milyen célból hoztam el a lovat? – Elmondtam.

– Mikor, milyen napszakban? – Este, az én parancsomra.

– Mi volt a célja a lóval és a kocsival, ha megérkezik céljához? – faggatott a hadbíró. Mondtam, ezen nem tűnődtem, nyilván fölöslegessé válik.

– Nem akartam eladni valakinek? – Ugyan kinek és milyen célból? Legfeljebb átadtam volna valamelyik katonai alakultnak, ha egyáltalán hasznát tudják venni.

A többieket is kihallgatta hasonló módon. Mindenki sírt, valamenynyünkét nagyon megrendített a dolog. Érthetetlen volt, hogy csak itt, az udvaron folyik a kihallgatás, és nem megyünk be valamilyen helyiségbe.

Úgy éreztem, a hadbíró azt igyekezett tisztázni, hogy a lovat én nem haszonszerzés céljából, csak családom elszállításához akartam felhasználni, minden egyéb cél nélkül. Ezután még megjegyezte: – Hogy lehet ilyet mondani a katonáknak, hogy *szerezzenek* egy lovat meg egy kocsit – este, statárium idején?

Azzal behívott a falusi házba, a hivatali helyiségébe és ezt mondta:

– Nagyon nagy könnyelműség volt ezt tenni, de látom, hogy milyen nehéz körülmények között és helyzetben van a családjával együtt... – ezért nem csinál belőle ügyet, hanem az egészet *ad acta* helyezi. Szabad vagyok, térjek haza a családomhoz. Ugyancsak szabadon engedte a katonákat is.

Hát ez a 24 óra, amin átestem, feledhetetlen volt és marad életem végéig. Most már csak haza, hogy feleségemet megnyugtathassam. Kimentem Gönc főterére, ahol legnagyobb volt a katonai forgalom. A legelső személyautót leintettem, ami Kassa felé indult. Éppen a hadosztály pk. zászlós parancsnoki kocsija volt. Mindegy. Csak a sofőr ült benne, szívesen elvitt Kassáig. Útközben alig bírtam elmondani érdeklődésére, hogy mi is történt velem.

Kassán elvitt arra a helyre – ő tudta –, ahonnan Tornanádaska felé indultak kocsik. Egy katonai mentőautó vitt el a falumba, úgy, hogy nagyon szerencsésen már délután otthon voltam. A kiállt izgalmak és a teljes kimerültség miatt alig tudtam felfogni feleségem szavait, aki elmondta, hogy kétségbeesésében nem tudott hová fordulni, a sógoromnak telefonált Szendrőbe, és elmondta mi történt. Ő maga nem tudott elmozdulni semerre a kis gyerekünk miatt.

Teljesen ki volt merülve az átélt izgalmak miatt. Mielőbb ágyba, pihenni, aludni! Már a második éjjel nem aludtam. De csak gondoltuk, hogy pihenhetünk. Éjjel ismét zörgetés és autóberregés a ház előtt! Kétségbeesetten nyitottunk ajtót. Legnagyobb meglepetésünkre Martzy alezredes, a zászlóalj pk és Sipos Zoli! Megkönnyeb-

bültünk. Engem kerestek. Közben az történt, hogy Sipos Zoli a hajnali széphalmi eset után azonnal megkereste a zlj pk-ot, és elmondta neki a dolgot. Martzy rögtön telefonálni kezdett és kereste a hadbírósgot, valahol Abaúj megye területén. Nehezen találta meg, hiszen minden alakulat mozgásban volt abban az időben. Végre dél felé elérte, s ott azt mondták neki, hogy engem elengednek, nem lesz az ügyből semmi. De ennyire könnyűnek ők sem ítélték meg a dolgot, azért kerestek, hogy személyesen győződjenek meg, valóban otthon vagyok-e.

Bajtársam elmesélte, hogy hajnalban, amikor Széphalmon megtudták, miről van szó, volt katonáim anynyira felháborodtak, hogy engem erőszakkal ki akartak szabadítani a csendőroktól.

Hazaszaladtak szállásaikra kézigránátért és puskáért, és nyomban útnak indultak. Jó kis ügy lett volna belőle! Ekkor éreztem, hogy milyen igazi bajtársi szellem volt korábbi alakulatomnál.

A következő napokban tervezgetés, tanakodás. Azt, hogy nem megyünk kocsival, az előző napok eseményei már eldöntötték. De, hogy velem jönnek-e vagy sem, azt még nem. Hosszas tépelődés után végre úgy határoztunk, hogy feleségemet és a gyereket, néhány aprósággal, élelemmel, ruhánk egy részével 30 km-re, Szendrőbe édesanyámékhoz visszük le, ők ott maradnak, én pedig onnan megyek új alakulatomhoz Budapestre. Mindent lezártunk. (Lényegében teljesen mindegy volt, hogy hol, mit hagytunk, mert úgy a mi lakásunkat, mint édesanyámékét a háború végén teljesen kifosztották.)

Kolbásszá változó titkos iratok

Megérkeztem tehát új beosztásom állomáshelyére, Hárosszigetre. A kapun tábla: Honvéd Haditechnikai Intézet. Műszaki Kísérleti Állomás. A kapun belül földszintes épületek, műhelyek. Minden zárva. Előkerül egy portásféle ember, akitől megtudom, hogy az egész állomást előző napon hajóval elszállították felfelé a Dunán. Medve Győr

mellett van a Duna közvetlen közelében, a túlsó parton, oda telepítették ki. A kis község nevezetessége az új közúti híd, amit a magyarok a Felvidék visszacsatolása után építettek, hogy az anyaország és a Csallóköz visszakerült részei között legyen összeköttetés. A híd csalólóközi feljárójánál egy kis emelete épület, a volt cseh határőrség laktanyája. Nem messze kezdődik a település, amelyet a Duna áradása-ától magas töltés véd. A híd is magasra van építve.

Parancsnokunk, Majoros százados – félve, hogy észreveszik „munkanélküliségünket” és beosztanak valamelyik harcoló csapathoz – gyakran járt a Haditechnikai Intézet parancsnokságán Harmos altábornagynál, aki törzsével Farád községben volt kitelepülve. Drámian ecsetelte például, hogy milyen nagy veszteség érte a H.T. Int.-et azzal, hogy egy uszály elsüllyedt az összes dokumentummal. Addig járt, míg ki nem eszközölte, hogy emeljék ki a Dunából a hatalmas hajótestet. Persze ez nem volt olyan egyszerű dolog. Meg kellett keresni a németeket, akik a Dunán parancsnokoltak. Tőlük kellett emelőhajót szerezni, személyzettel együtt. Minden sikerült. Megérkezett egy jugoszláv hajó, jugó személyzettel, akik régebben a Száván teljesítettek szolgálatot. Mivel más munkájuk egyelőre nem volt, Harmos Medvére vezényeltette őket.

Karácsonykor az oroszok már körülférták Pestet. A mi helyzetünk és békénk csakhamar tarthatatlanná vált.

Közben hozzánk érkezett a Haditechnikai Intézet egy másik részlege is, illetve csak a parancsnoka, nemes Bachó István ezredes. Nem sokat tartózkodott nálunk, csak éppen feltöltötte hatalmas civil autóját üzemanyagunkból és ismét elutazott. Valahol Sopron megyében állomásozott. A kocsija egy törzsőrmester sofőrrel nemsokára visszatért és huzamosabb ideig maradt. Az ezredes nagyon a lelkére kötötte a törm.-nek a kocsiját. Ezután az lett a napi programunk, hogy az ezds. kocsiját átvittük valamelyik szomszédos kis faluba, ott megvártuk a napi bombázások végét és visszatértünk estére, amikor a Liberatorok már nem jártak.

Egyik reggel ismét megjelent egy vontató. A kapitány közölte, hogy a németek parancsára a felemelt uszályt az emelőhajóról le kell engednünk, vissza a Dunába. Az emelőhajót feljebb kell vinni a folyón. Kegyetlen munka volt a csavarokat ismét visszahajtani, hiszen most senki segítségünk nem volt. A hideg szél is nagyon kellemetlenke-

dett. De csodálatosan rövid idő – pár óra – alatt sikerült visszacsinálni mintegy két hét munkáját. Január 26-án a 67.193. sz. uszály ismét a Duna mélyére süllyedt.

A Lyka nevű emelőhajó pedig a Kamegg nevű vontató kötélén útbá indult felfelé. Vajon hol fogunk ismét megállni? Talán Bécsnél? Ez nem valószínű, hiszen egy nagyváros közelsége nem látszik biztonságosnak. Nem is kötöttünk ki, csak áthaladtunk. Február 2-án viszont Krems városka kikötőjéhez állított minket a vontató azzal, hogy pakoljunk ki az emelőről, mert azt feljebb kell vinnie nagyjavításra.

Mivel szabadidőnk rengeteg volt, teherautóval kimentünk a város környékére is. Így jártunk Spitzben, majd később Wissenkirchenben. Utóbbiba úgy kerültünk, hogy a parton leállított minket egy magyar katona, felhívott az ott álló magyar uszályok egyikére a parancsnokhoz. Kérték, hogy – mivel nekünk van teherautónk – hozzuk ki Kremsből a németek által nekik kiutalt burgonyát; jármű hiányában nem tudják semmiképpen elszállítani maguknak, és nagyon nagy szükség volna rá.

Az uszályokban a honvédség ruházati raktárának anyaga volt, melyet Pestről kimentettek. Tele kincstári anyaggal. Ami csak katonai ruházati felszerelést a honvédségnél használtak, azokkal a mintegy 10 uszály színültig töltve volt.

Természetesen a burgonyát kiszállítottuk részükre, aminek fejében ők elláttak minket vadonatúj ruházattal, csizmával, bilgerivel, fehérneművel, őrbundákkal is.

Majoros százados kifogyhatatlannak tűnt ötleteivel. Kieszközölte a németeknél, hogy egyik teherautónkat Magyarországra indíthassa nagyon fontos és „titkos” iratokkal a még magyar területen tartózkodó H.T.Int. parancsnoksághoz, Rábatamásiba. Persze, azok a ládába hányt iratok nem jelentettek semmit, csak szemfényvesztést. Az autó meg is járta az utat, sok új hírrel tért vissza. Így Pest elestéről, a dunántúli harcokról is értesültünk. Majoros csak arról akart meggyőződni, hogy a Medvén hagyott személyes holmijai megvannak-e még. Megvoltak. Hírt hoztak a katonák arról is, hogy Medvén az asszonyok nem tudnak kenyeret sütni, mert nincs élesztő. Nosza, erre Majoros

újabb okmányküldő utat szervezett, mellyel engem bízott meg. Én szívesen mentem – egy kis változatosság.

Majoros felpakolt a kremsi boltokban még korlátlan mennyiségben, jegy nélkül kapható élesztővel, lámpaüvegekkel, mint cseretárgyakkal. Hozzak kenyeret, dohányt és egyebet. Igazi kereskedő szellem. Az okmányokat ismét beszerezte a németektől, s „különleges” megbízatással utaztam Magyarországra, 1945. február 26-án. Okmányom még a mai napig is megvan. Hatalmas SS-pecséttel. A kis teherautón egy láda, leszegelve, benne a „titkos” iratok, melyeket nekem Farádra kellett szállítanom.

Egyre közeledett a front. Amennyire eddig nem lehetett katonát látni Kremsben, most úgy megszapordtak. Már harcoló csapatok is. Új katona jelent meg alakulatunknál, aki szervezetileg ide tartozott: Kreyer Erik, tart.hadnagy. No, nem mintha szolgálatot akart volna teljesíteni. Ő a nagy Kreyer festékkereskedőnek volt a fia, illetve most már a cég tulajdonosa; az ország egész területén voltak üzletei. Gyönyörű személykocsival jött és a feleségével, gyermekével. A hadnagy a rejtési kísérleti állomáshoz tartozott, Bachó ezredeshez. Pest elfoglalása után a Dunántúlon tartózkodtak, Vaskeresztesen. Menekülőben voltak Nyugatra, nálunk csak éppen megszálltak. Az autó minden lehető menekíthető értékkel tele volt zsúfolva. A hátsó ülésen bundák, prémek, a csomagtartó tele élelmiszerrel. A zsír például új festékes kannákban. Konzervek tömege. Ezek csak a látható dolgok voltak. Képzelem, mennyi ékszert rejthetett a kocsi, nem is beszélve a valutáról. Egy országos cég tulajdonosa nem ment üres kézzel Nyugatra. Kreyeren nem látszott, hogy valaha is katonai szolgálatot teljesített volna. Egy-két nap múlva el is tűnt tőlünk, de előzőleg megtöltötte benzinnel a kocsit, mivel ehhez már sehol sem lehetett hozzáférni.

Egyszer Molnár szakaszvezető – akivel lényegében földieknek tekintettük egymást, mivel ő Nógrád-megyébe, én pedig Borsodba való voltam – hívott, hogy menjek el vele sétálni, valamit akar mondani. El is mentünk. Ő egy asszonykával kötött ismeretséget, akinek férje katona. Odahívott, az ő házukba. Molnárnál egy táska volt, amiből az asszonykánál kezdett kipakolni. Több, literes üveg likórt, rumot, csabai kolbászt, konzerveket. Elámultam, hogy hol szerezhette ebben az írásban ezeket a dolgokat. Csak rejtélyesen mosolygott, majd neki-

láttunk enni, inni. Nagyon jól estek ezek a régen nem élvezett ízek. Végül is csak kibökte, hogy honnan szerezte őket.

Álkulccsal kinyitotta a Bachó ládáit, és abban csodák-csodájára a H.M. titkos irattára borrá, pezsgővé, kolbásszá, zsírrá, szivarrá, cigarettává változott. Ezekből szinte mázsaszám volt a nehéz, vasalt ládákban.

Egyik alkalommal én is megnéztem. Elkápráztató volt a minőség és a mennyiség, valamint az a gondosság, amivel Bachó ezekkel készült a háború végére. Akár évekre szóló készlet. Molnár félt, hogy ha a legénység megtudja, teljesen kifosztja a ládákat.

Bachó többször eljött ellenőrizni a „titkos iratokat”. Nem nyitotta ki a ládákat, bizonyára nem akarta, hogy tudomást szerezzünk tartalmukról. Láta az állandó őrséget is, így nyugodtan távozott. Nagy gondban voltam, hogy vajon mi történne, ha egyszer megnézné és észrevenné a dézsmálást?

Aggályaim megoldódtak, amikor egyik reggel megjelent ismét Bachó és rendelkezni kezdett, hogy a ládákat szállítsuk a kikötőbe, mert jönni fog egy hajó, amire fel kell azokat rakni. A hajó Bécs felől korábban érkezett, mint várta, azért lóhalálában ment a szállítás. Német személyszállító dunai hajó volt, telezsúfolva német sebesült katonákkal, akiket az ostromlott Bécsből menekítettek ki. Anynyian voltak, hogy még a fedélzetre is alig lehetett feljutni. Ide kellett a ládákat felrakni. Hogy véletlenül, vagy készakarva, de Molnár irányítása alatt egy-két láda leesett kapkodás közben és megsérült. Így került a hajóra.

Ugyanezen a hajón ment el Bachó is szerelmesével és annak gyermekével, valamint „anyósával”, fel a Dunán. Autóját a németek elvették, mint panaszkolta. A még benne lévő benzinre volt nagy szükség. Autóstól vették el. Bachó erre nem számított és nagyon fájlalta. Nagyon sok német kocsi volt szanaszét hagyva az utakon benzinhiány miatt. Mint később értesültünk róla, az éhen levő sebesültek megneszelték, hogy mi van a ládákban. Valamennyit feltörték és tartalmukat az utolsó morzsaig megették, megitták. Állítólag ezernél több menekülő katona volt a hajón.

Napokon belül a mi teherautóinkat is elvették a németek, az olaj- és benzinkészletünkkel együtt. Olyan nagy volt az üzemanyag-hiány, hogy megbénított a hadműveleteket, melyeknek ugyancsak a sűrűjébe kerültünk. Híre jött Bécs elestének is. A jelek arra mutattak, hogy a vég egyre közeledik. Az egyik május eleji napon két fiatal, hatalmas termetű SS katona jelent meg a parton. Nagy csendességünkben egy kicsit megszeppentünk, de csakhamar kiderült, hogy ők jobban meg vannak ijedve, mint mi. Ugyanis menekülőben voltak valamerre. Minden áron át szerettek volna kerülni a Duna jobb partjára. Hát adtunk nekik egy csónakot. Megelőzőleg minden iratukat eldobálták, köztük SS igazolványukat is. Még aznap mások is jöttek, de több csónak nem lévén, kénytelenek voltak gyalog feljebb haladni a parton, itt nem tudtak a túlsó partra jutni.

„Hitler ded” – *ladikkal hazafelé*

A parancsnokunk kiügyeskedte, hogy egy vontató hajóval feljebb kerüljünk a folyón. Tündéri szép helyen, Wachau közelében kötöttünk ki, ahol sok uszály vesztegelt. Az egyik uszályról jött a hír, úgy emlékszem május 2-án, hogy Hitlerrel valami történhetett, mert folyton azt mondja a rádió, hogy „Hitler ded”. Egy kis kristálydetektoros készüléke volt valakinek, fejhallgatóval, azon hallgatta valamilyen adó híreit – angolul.

Közben amolyan harckocsi-zajokat véltünk felfedezni. Részlegünk parancsnoka, az ötleteiből ki nem fogyó Majoros szds jött legújabb tervével: el kellene *valakinek* mennie a füzes mögé, ahonnan folyamatosan gépkocsi zaj hallatszik, vajon amerikaiak, németek, vagy oroszok vonulnak-e. Mindhárommal számolni lehetett.

A százados ismét bebizonyította félénkségét, hiszen a háborút végig Háros-szigeten töltötte, vagy a vidékre kiköltöztetett részlegeknél. Egyébként pesti. Nos, én voltam az egyik *valaki*, a másik pedig Molnár szakaszvezető, akik vállalkoztunk a felderítésre.

Kora reggel indultunk, május 7-én, nagy füzesen át észak felé, a *szárazföld* belsejébe. Egy idő múlva a talaj emelkedett, a füzesek egyre ritkábbak lettek, majd meg is szűntek. Szép zöld rétre jutottunk. Itt-ott egy öreg fűzfa. A kilátás egyre tágult.

Már előbb feltűnt a szemközti dombsor aljában egy pár igen rendes faépület, amolyan nyaralótelepnek tűnt messziről. Még meg is jegyeztem bajtársamnak, hogy szívesen üdülnék, pihennék ezen a szép Duna menti tájon, ebben a festői környezetben. Elment azonban a kedvem az itteni üdüléstől, amikor megláttuk a bejárat fölött az „A R B E I T M A C H T F R E I” feliratú táblát és a többsoros tuskós drótkerítést. Hát ez valami munkatábor lehet, amiről sokat hallottam, de nem láttam sehol, sem részletesebb információm nem volt róluk. A tábor – mert valóban az volt – elég sok barakkból állt, hátra messze benyúlt az erdős részbe úgy, hogy nagyságát nem lehetett kivenni. Elértük a keresett utat, melynek túlsó oldalán állt a feliratos bejárat. A kapu zárva, de egy teremtet lélek nem látszik sehol. Sem őrség, sem táborlakó.

Az autók egyre száguldoztak közelünkben, valamennyien egy irányba, a vonulás egyre jobban a menekülés jellegét öltötte magára. Ez jó jel, közelebb vagyunk a háború végéhez. Nem tudtunk mást csinálni, mint mi is követtük az út irányát, míg nem egy kis parasztházhoz értünk. Beljebb több ilyen kis ház is állt, valamilyen faluvégén jártunk. Gondoltam, kevés iskolai német tudásommal majd valamit tisztázhatunk. Bementünk az udvara. Szegény néni keze elénk, kezét kitarva. Tájszólása sajnos annyira idegen volt, hogy egyetlen szavát sem értettem.

Úgy látszott, hogy ő sem engem. Meg olyan egyszerű kis öregasszony volt, akivel nem igen boldogulhattam. Kertjében már kipendült a tavaszi saláta, ami iránt olthatatlan vágyat éreztem, hiszen zöldet már talán fél éve sem fogyasztottunk. Kértem tőle a salátából. Nem értette. De egy 10 márkás hadimárka láttán csakhamar rájött, hogy mit akarok. Adott is a salátából bőven, és mint nagy kincssel tértünk vissza a hajókhoz a Duna partjára. Úgy látszik, híre futott a vállalkozásunknak, mert rengetegen összegyűltek megtudni, mi van hát. Elmondtunk mindent.

Egyesek, akik talán jobban voltak értesülve, mint én, tudni vélték, hogy a mauthauseni koncentrációs táborról lehet szó.

Mindezekről másnap, május 8-án kora reggel pontosabb értesüléseket szereztünk. Ugyanis az előző napi visszavonulási zajt – most már csallhatatlanul – fel lehetett ismerni. Századosunk kora hajnalban mozgatott minket, hogy menjünk be ismét.

Érdekes, hogy a híreket mindenki szeretne volna tudni, de a százakra menő uszálylakókból senki sem óhajtott hozzánk csatlakozni. No, mindegy, megyünk. Engem is izgatott a dolog.

A nap alig kelt még fel, mi már úton voltunk az ismert útvonalon. Kiérve a füzesből, az egyik nagy fűzfa mögül meglepetésszerűen erélyes *Halt!* kiáltást hallunk. Odatekintve, egy puskacső mered felénk. Megálltunk. Elfutásnak semmi értelme, de nem járunk olyan dologban, amiért el kellene futnunk.

A fa mögött német, de nem a reguláris hadsereg egyenruháját viselő katona áll, szürke, új uniformisban. Közelebb kerülünk. Valamit kérdez, erős tájszólással, nem értem. Mire a katona megszólal magyarul, hogy „Mondják csak magyarul, értek én úgy is”. Nagy kő esett le a szívemről. Elkezdtünk beszélgetni, mert a katona legalább olyan jól beszélt magyarul, mint mi.

Elmondtuk, hogy mi a helyzet a Duna-parton, szeretnénk valakitől érdeklődni, hogy mi lesz velünk. Tőle tudtuk meg, hogy az éjjel bevonultak ide az amerikaiak egészen a keletebbre fekvő Enns folyóig. Ez lesz a határ az amerikai és az orosz csapatok közt. Hitler valóban meghalt.

Százados parancsnokunk azonnal kiadta a jelszót: indulás haza! Mi mindössze 14-en voltunk már csak a kísérleti állomás tagjai közül, mivel a többiek már kereket oldottak, főleg a dunántúliak. A százados azonnal kerített utászladikokat, azokat gyorsan rendbe hozatta, a fenék szegeket megerősíttette. Evezők is kerültek. Persze, útitárs is akadt. Összesszervezkedett 4-5 hajós és kormányos is, akik jól ismerték a Dunát. Ők egy pontonrészt kerítettek valahonnan elő és azzal kívántak hazatérni. Századosunk annyira tűzbe jött, hogy mindjárt ki is számította, hogy május 12-re – házassági évfordulójára – már Pesten leszünk. Az indulást pár perces rövid stratégiai megbeszélés előzte meg, megállapítottuk a sorrendet. Elöl indultak a pontonnal a hajósok, ismereteikre szükség volt. Besoroltak a ladikok, melyek közül a miénk az utolsó lett. Négyen voltunk benne, a százados, egy utász katona, Molnár szakaszvezető és én. Hármunkra lehetett számítani az evezésnél és a kormányzásnál, a századosra nem. Sem kiképezve nem volt víz-

re, sem nehéz testével nem lett volna alkalmas erre a munkára. Ele-
gen voltunk éppen hárman is. Szépen a sodorvonalba kormányoztuk
a ladikot, hogy vigye a víz, és ne kelljen a parti részeken sokat evez-
ni. Így haladhattunk a leggyorsabban. Szabályosan, 60-80 méter tér-
közzel csordogáltunk lefelé a sebes, áradt Dunán. Bizony a zöldár
most látszott meg valójában. A part közelében levő bokrok koronájá-
ból alig látszott ki valami, mintegy 2–2,5 méterrel magasabb volt a
vízállás a normálisnál. Ilyenkor olvad a hegyekben a hó, annak a vi-
ze duzzasztja meg ennyire a folyót. Végtelenül sebes, szinte kapja
magával a terhelt ladikot. Nehéz kormányozni is.

Hadifogság békében

Május 9-én még alig pitymallott, amikor Majoros indította a csopor-
tot. Valahogy békességesnek látszott a vidék. A háború véget ért. A
völgy kitárult, és a folyó mellett haladó út is messzebbre került, a vo-
nulás zaja megszűnt. Csendben siklottunk lefelé.

A nagy csend azonban – mint hamar kiderült –veszélyt rejtegetett.
Egy kanyarban hirtelen azon vettük észre magunkat, hogy egyedül
vagyunk. Egyetlen ladik sem látszott, noha a kanyar kiegyenesedett.
Gyanúsnak látszott a helyzet. Lassanként, a füzek alá húzódva eresz-
kedtünk lefelé a jobb part mellett. Egyszer csak a fák közt meglát-
tunk egy ladikot; benne evezők, de ember nincs. Lejjebb egy másik
ladik, végül a ponton. Mind kihúzva, elhagyva.

A parton hangos beszéd: orosz. Még óvatosabban ereszkedtünk to-
vább a füzek takarásában. Már úgy látszott, hogy megússzuk, amikor
a füzes hirtelen megszűnt. Szép zöld rétben folytatódott. A partról
két orosz katona hívogatott minket kifelé, nem volt mit tenni. Vettük
a holminkat és kimásztunk. Társaink valamennyien ott voltak egy
csomó orosz katona gyűrűjében. Ezek csak szerezni akartak tőlünk
egyet 's mást, vagy komolyabbra fordult a helyzet? Egy öregebb – or-
vosnak látszó tiszt – őrnagy rangban mutogatott, rájöttem, hogy vil-
lanylámpára volna szüksége. Nekem volt ilyen, odaadtam neki, ami-
nek láthatóan nagyon megörült. El is ment. A többiek kutattak, meg
is motoztak. Hogy az egyik (az üvegétől és számlapjától kétfelé vá-
lasztott) Omega karórámat milyen ügyesen tudta kitapintani irataim

között, az nem volt közönséges. Hiába mutattam, hogy nem jó (az üveget és számlapot nem találta meg), ő azért boldogan vitte. Üsse kő! Másom úgy sem volt. Sem iratainkat, sem az élelmet nem bántották – és ez volt a lényeg.

Hanem a motozás és zabrálás után nem engedtek vissza a ladikokba, terelgettek egy közeli kis falucskába, valamilyen parancsnokságra. Útnak indítottak mindnyájunkat, de nem a Duna felé, hanem az ellenkező irányba. Ismét egy kis falu, ismét orosz parancsnokság, és megismétlődött az előbbi és tovább kísérték.

Elértük Sankt Pölten határát. Ott egyszerre megváltozott a szituáció. Egy terjedelmes dombra terelték a rengeteg embert. Mindenkit le szállítottak a járművekről, csomagjával együtt. Külön terelték a járműveket, külön az embereket. Ezen belül a civileket és katonákat is külön. Sorsunk nagyot fordult. Már nem csak az őrmester lett a kísérőnk, hanem fegyveres katonák és nem is kevesen. Foglyok lettünk. Kisebb csoportokat szólítottak elő. Mindenkinek le kellett adnia óráját, ékszereit, gyűrűket. Mindezeket egy sátorlapra tenni, azaz, hogy akinél találunk, azt agyonlövik. Ez nem volt tréfa. Ezernyi, mindenféle óra, ékszer került a sátorlapokra. Nekem egyetlen ékszerem volt: jegygyűrűm. Ettől mégsem akartam megválni. Gyorsan szétbontottam a sapkarózsámat, annak az üregébe éppen belefért. Összeraktam és fejemre tettem a sapkát, megmaradt a gyűrű. Nem is motoztak meg utána senkit, csak elrémítettek. Itt aztán mindenki elszórta fölösleges holmiját, mert megmondták, hogy gyalog megyünk tovább, 100-100 ember kapott egy szekeret, arra feltehetette holmiját.

Bécsen keresztül még talán kellemetlenebb volt a gyaloglás, mint eddig, míg a szántóföldeken haladtunk. Talán rossz hatással volt rám az is, hogy annyi romot, pusztulást láttam. Vagy talán a nagy meleg, vagy az éhség? Egyszerre úgy éreztem, hogy fogy az erőm, szédültem, az arcom erősen tűzelt.

A szekerekre nem lehetett felülni, azokon csak egy-két járóbeteg ülhetett, nem volt mit tenni. A derékszíjamat az egyik szekér saroglyá-

jához csatoltam és úgy vonszoltattam magam a városon keresztül. Nagyon nehezen teltek a percek is. Ha az oszlop időnként megállt, azonnal leültem az útra. De menni kellett tovább. Bajtársaim sem tudtak segíteni, hiszen maguk is hasonló állapotban voltak.

Mátyás rendőr törzsőrmester egyre biztatott, hogy csak tartsak ki, hiszen nemsokára „hazaérünk”. Végre kiértünk Bécs külterületéből. Egy téglagyárba tereltek bennünket. Én összerogytam a kimerültségtől. Mátyás látta állapotomat, egy fiatal hadapród-orvost kerített fogolytársaink közül, aki úgy-ahogy megvizsgált. Lázmérője nem volt, de megtapogatózott és 40 fok körülirek ítélte hőmérsékLETEMET. Kérdezte, van-e valamilyen gyógyszerem. Igen, még Kremsben kaptam a német katonarostól egy fiola Gardan tablettát influenza ellen. Ezen kívül egy dobozkában volt egy pár tabletta aspirinom. Az orvos kivett 3-3 darabot, mondta, hogy vegyem be, készítsék magam mellé egy kulcsa vizet, és ha felébredek, igyak, amennyi csak belém fér. Aztán kérdezte, van-e valakinek cukra. Egyik ismeretlen bajtársnak volt a zsebkendőjébe csavarva fél kilónyi sárga cukra. Adott belőle egy fél marékka. Azt is megettem, rengeteg vizet ittam rá, és mélyen elaludtam. Az orvos ugyan mondta, hogy ha szól az oroszoknak, akkor beküldenek Bécsbe orosz katonai kórházba, de erre semmiképpen nem vállalkoztam, nem akartam elszakadni a magyaroktól.

Reggel felráztak, mert indulni kellett. Az egész ruhám, alsóneműm, az őrbunda bélése is csupa víz volt az erős izzadástól. Magas lázam, úgy éreztem, elmúlt, nagyon könnyűnek, de nagyon gyengének éreztem magam. Reggel az orvos ismét meglátogatózott, nagyon örült, hogy jobban érzem magam. Majd felrakatózott az egyik szekérre. Igaz, majd leszédültem a nagy gyengeségtől.

Dél felé már jobban éreztem magam, és átadtam helyemet egy feltört lábú katonának, magamat pedig ismét a szekér után kötöttem a derékszíjjal.

Így értünk be nagy porban és hőségben Sopron külvárosába, majd a város szélső házsorain keresztül Sopronkőhidára. Úgy látszott, hogy most már csakugyan foglyok vagyunk. Hanem a kis fogházba ennyi embert elhelyezni nem lehetett. Ezt nem is akarták, hanem elirányítottak valamennyiünket a fogház szeges dróttal körülvett gazdasági kertjébe, ahol régebben bizonyára a volt rabok dolgoztak.

A töménytelen embert csak úgy tudták ellátni, hogy lajtos kocsival hoztak vizet. A kocsikat úgy megrohan-ta a sok ember, hogy több jutott a földre, mint az edé-nyekbe. Valakitől kaptam egy-két kortyot.

Vacsora, illetve élelem semmi. Így jött el az első éjszaka magyar földön, a csillagok alatt. Másnap reggel kaptunk egy-egy maréknyi sár-ga cukrot és egy darabka kenyeret. Éppen megfelelt volna, ha vizünk is lett volna hozzá. Persze, nem csak én szenvedtem a szomjúságtól a forró napon, hanem valamennyien. Kút sehol, kimenni nem lehet, a lajtról vízhez jutni reménytelen.

Valaki kitalálta, hogy ássunk kutat. Először nevetségesnek látszott szerszámok nélkül, de az ötletet tett követte. És sok százan, konzer-ves dobozokkal, csajkákkal csakhamar ásni kezdtük a kert közepét. A sok kicsi sokra ment. Egyre mélyült a gödör, egyre szélesebb és mélyebb is lett. Már embernyi mélység. És egyszer csak föld helyett már sarat dobálnak ki a mélyebben dolgozók. Itt már nemsokára víz-nek is kell lennie! Hát éppen víznek nem igen nevezhető folyadék-hoz jutottunk, inkább csak híg sárhoz, ez azonban negyedóra alatt leülepedett a csajka fenekén, és a fölötte levő – most már szőke – vi-zet meg is lehetett inni. Hogy milyen nyavalyát fogunk ettől a ma-szattól összeszedni, az most senkit sem érdekelt. Csak jöttek, mere-gettek a sárból és itták.

Így telt el három nap Sopronkőhidán, majd a következő reggelen a csoportokat ismét összeállították százasaival, és indultunk megint a város külvárosán át az ország belseje felé.

Változatalanul rekkenő a hőség, most már köves úton, ami annál kel-lemetlenebb. Szerencse, hogy egymást érik a kis dunántúli falvak, Sopronkövesd, Sopronlővő, a lakosság mindenütt sajnálkozva nézi a fogoly magyar katonákat hazai földön. Sok helyen vízzel, kenyérrel látnak el az út mellől. De ennyi embert jól tartani, illetve ellátni még vízzel is sok, nemcsak kenyérrel.

Van azonban még egy megemlíteni való: sok helyen kiabálják: „Írják fel a címüket, írunk az otthonaiknak!” Eleinte nem is fogom fel, mi-ről van szó, később azonban én is előkeríték egy darabka csomagoló-papírt – ami éppen akadt –, és felírom egy ceruzával címemet. S mint

kiderült később, az értesítés valahogyan csak eljutott egy levelezőlapra a feleségemhez, hogy élek. Ebben az időben ennyi is nagyon elég volt. Bár én annyit tudtam volna a családomról, szüleimről.

Késő délután egy dunántúli majorhoz értünk, valami uraságé lehetett: nagy magtárak, óriási bekerített rész. Ide tereltek be éjszakára. Itt szerencsére vízhez hozzá lehetett jutni. Én egy magtárban a földön felhalmozott bab és szójabab halmok oldalában dőltem le éjszakára. Itt tudtuk meg, hogy a szomszédos Alsópatyon létesített fogolytáborba fogunk kerülni. Kora reggel indulás, de előtte megraktam hátizsákomat pár kiló babbal és szójababbal. Utóbbit nem ismertem. Gondoltam, jó lesz valamire, hiszen élelem. Mindkét község, illetve a majorok herceg Eszterházy tulajdonát képezték.

Csakhamar leendő lakóhelyünk, a tábor bejáratához érünk. Bizony, ahogy kinéz, annak fel sem tréfa. Egy óriási urasági major ez, rajta nagy emeletes magtárak, kocsiszínek, istállók, sertésólak stb. És rengeteg nagy terület szeges dróttal hozzákerítve. A drótok második sorát most feszítik ki munkások. És a sarkokon egy-egy őrtorony, benne géppuskás orosz katona. Nincs hadifogoly? Bizony van!

A tábor egyhangúságát később az törte meg, hogy a rengeteg tiszt közül párnak eszébe jutott, előadásokat tarthatna, saját szakmájából. A tartalékosok között akadt mindenféle foglalkozású, mérnök, pedagógus stb. Az előadásokat az oroszok is szívesen vették, sőt, a tábor orosz őrnagy parancsnoka (aki civilben tanítóképző intézet igazgatója volt) maga is hallgatta tolmács útján ezeket.

Egyik késő délután, vasárnap volt, egy nagy előadást tartottak ismét a táborban. Jó volt a hangulat, amit azonban kellemetlenül megzavart egy vonatfütt. Ugyanis a közelünkben volt egy kis vasútállomás, egy kis vicinális vonalnak az állomása. A vasút azonban el volt rombolva, eddig egyetlen vonatot sem láttunk rajta. Mintha nem is lett volna. A vonatfütt azonban azt jelentette, hogy már rendbe hozták. Honnan-honnan nem, az a hír kezdett elterjedni, hogy ezzel a fonattal fognak minket kiszállítani a SzU-ba.

Ezt a gyanúkat megerősítette az a körülmény, hogy a tábor egyik részében bádogból véceüléseket kezdtek a mesteremberek készíteni. Olyan egyszerűt, amit minden vagonban el lehet helyezni. Nem egyet-kettőt, hanem sokat készítettek. És ezek a hírek nemsokára valóra váltak.

Vérhas a menekülés útja?

Velem addig még sok minden történt, és utam elvált a tábor lakóitól. Ugyanis egyik napon arra ébredtem, hogy görcsös hasmenésem van. Másnapra sem szűnt, elmentem hát a gyengélkedőre. Az orvos egyből elküldött a tábor egyik elzárt részébe, a sertésólakból, istállókból átalakított kimeszelt, kitakarított kórházi fertőző részébe. Itt már nem a földön, hanem egyszerű priccseken körben, beteg katonák feküdtek. Én erről a részről eddig nem is tudtam, pedig beletartozott addig is a táborba, noha attól tuskés dróttal el volt kerítve, és őrtorony is állt ott is.

Itt orosz nők teljesítettek orvosi szolgálatot. Hogy melyik volt az orvos, az ápolónő vagy éppen a felcser, azt ma sem tudom, nem is voltak, csak páran. Felváltva keresték fel a helyiségeket. Vizsgálatuk abból állt, hogy naponta kétszer is meg kellett mutatnunk a nyelvünket. Valamit mondtak rá, nem értettük. Valami diagnózis lehetett. Gyógyszer semmi, étkezés ugyanaz, mint a táborban. Hát ettől nem lettem semmivel sem jobban, csak éppen nem terjesztettem olyan intenzíven a most már általam is megállapított vérhast. Székelési ingerem pillanatonként kínozott.

Szaladtam a deszka árnyékszékbe, de csak némi kis véres eredménnyel. Így tartott ez pár napig. Rettentően legyengített. Már csak szédelegtem.

Többen is voltunk ilyen állapotban. Egyik nap reggel falusi szekér, úgynevezett előfogat állt meg a tábor előtt, és hármunkat gyorsan felpakoltak egy orosz őrrrel. A falubeli kocsistól tudtuk meg, hogy Szombathelyre visz bennünket kórházba. Most már tudtam, hogy betegségem nem éppen a könnyűek közé tartozik, és hogy fertőző állapotom miatt kerültem ki a táborból. Persze, nem valami civil kórházba, hanem a Faludy gimnázium katonakórházzá alakított termeibe.

Pokoli kínokat álltunk ki a szekéren, míg ebben az állapotunkban beértünk a városba a rossz utakon. Hiába kértük az őrt és mutogattuk, hogy le kell szállnunk dolgaink elvégzése céljából, csak egyetlen egyszer állt meg velünk. Igaz, olyan állapotban voltunk, hogy akár min-

den bokor mellett is megállhatott volna, az sem lett volna elég.

A városban még jobban rázott a szekér, de egyszer csak elértünk a város régi gimnáziumába, ahol az őrünk papírok kíséretében átadott. Egy fiatal magyar őrvezető kísért át az új Faludy gimnáziumba, mint elmondta, ott vannak a fertőző betegek, míg a régi gimnáziumban a nem fertőzők tartózkodnak. Ő a 101. sz. magyar hadikórház személyzetéhez tartozik. Ez a kórház látja el a beteg hadifoglyokat. Az orvosok és az egészségügyi katonák valamennyien a foglyokórházban dolgoznak, maguk is hadifoglyokként. Viszont a betegek személyéért is felelősséggel tartoznak. Ők látják el az őrszolgálatot is. Hát cifra helyzet, de a háború, az háború. Végre, magyarok közt lehetünk, magyar őrséggel. Nagy kedvezmény volt, hogy a kórházból a Vöröskeleszt útján lapot küldhettünk haza. Nem bíztunk ugyan abban, hogy az haza is kerül, de mégis csak írhattunk. Én mindjárt a bekerülésem utáni napon nemcsak a feleségemnek, hanem minden rokonomnak írtam. Nem tudhattam, hogy ki, hol és milyen körülmények közt maradt meg, vagy éppen hol tartózkodik. Mindenkit kértem, hogy ha megkapja lapomat, értesítse a rokonság többi tagját, de főleg feleségemet és édesanyámat.

A lapok, úgy látszik, rendeltetésszerűen megérkeztek, mert nem-sokára hozzátartozók jelentek meg az épület előtti járdán, és az emeletre felkiáltva keresték hozzátartozóikat. Bár tiltva volt, hogy ezen az úton beszéljünk, de mégis csak lehetett pár szót váltani egymással. Nem is volt most egyéb fontosabb, mint tudni, hogy a hozzátartozók életben vannak. Az első hírt az otthoniaktól én is ide, Szombathelyre kaptam – válaszul Pestre küldött lapomra – feleségem nagybátyjától. Ő tudta, hogy mindenki – legalábbis feleségem és kisfiam – szerencsésen átvészelték a háborút. Lapja aug. 2-án érkezett.

A magyar őrség nagyon rendes volt a betegekkel. Akinek hozzátartozója érkezett, kapott egy seprőt és le lett rendelve a járdát felseperni. Ezt nem kifogásolták az oroszok. Persze, nem lehetett a seprőre támaszkodva órákat beszélgetni, hanem a hozzátartozó ide-oda sétálgatott a sepregetővel és így beszéltek. Az ablakból a hozzátartozók figyelése nagyon megvolt szervezve. Mindig állt ott egy-egy beteg, látszólag ügyelegetve, de azonnal végigfutott a termeken a keresettért. Ő pedig eltűnt, hogy feltűnést ne keltsen.

*Egyszer az én nevemet kiáltották. Hát ugyan ki lehet?
Hiszen én Abaúj megyében, innen legmesszebbre lakom
mindenki közül. Futok az ablakhoz. Édesanyámat látom az utcán.*

Szinte nem hittem a szemeimnek. Gyorsan a seprő és egy kis beszélgetés. Tőle tudtam meg a legfontosabbakat, hogy nem csak feleségem és kisfiam, hanem a nagyobb család, a rokonok minden tagja is átvészelte a háborút. Szinte nem is érdekelt, hogy édesanyámék lakását Szendrőn, s a miénket Tornanádaskán teljesen kifosztották. Semmink sem maradt, csak az élet. Most ez a legfontosabb mindennél. Ami elveszett, azt majd csak pótoljuk, de az életet nem lehetne. Két napig utazott anyám Szendrőből Szombathelyre. Valami kis élelmet, pirított kenyeret és hasonlót hozott nekem, másuk nem volt. Bár nagyon jól esett a figyelmesség és szükségem is volt rá a hitvány koszt mellett, szégyenkezve fogadtam el, talán ezt is megkoplalják otthon. Mivel délután indult a vonatja visszafelé, elbúcsúztunk és elment. Mintegy fél óra múlva ismét kiáltják a nevemet. Azt gondoltam, hogy édesanyám elfelejtett valamit és azért tért vissza. Hát nem! A feleségem volt az ablak előtti járdán. Mindketten úgy jöttek, hogy nem is tudtak egymásról.

Feleségem mindjárt kijelentette, hogy addig marad, míg engem magával nem vihet. Hát ez nagy szó! A kórházból, bármilyen beteg és bármilyen állapotban volt, nem engedtek el eddig senkit. Amint kintűnt a beszélgetésből, nincs is az országban semmiféle járvány, amivel az oroszok hitegettek minket, hanem igen is, kiszállítják a magyar foglyokat az országból. Annál reménytelenebb az ügy.

Éva, honnan-honnan nem, megtudta, hogy ebben a hadikórházban dolgozik az a lengyel orvos, Bienkovsky Mieczysław, akinek – és társainak – én leveleiket vittem 1944 nyarán Lengyelországba. Nagyon bízott benne, hogy segíteni fog. De nem tudta azt, hogy a lengyel orvos is tulajdonképpen fogoly; nem is ebben, hanem a régi gimnáziumban levő fogolykórházban teljesít szolgálatot. Én nem tudtam Bienkovsky ittlétéről. Csoda, az ország másik végén ezt meg lehetett tudni.

Hogy milyen az asszonyi szívósság és leleményesség! Ez nem sokkal később bebizonyosodott. Feleségem felkereste az orosz állomásra-

rancsnokot, akivel szlovákul „szlávul” tudott beszélni. Nagyon előzőkeny és kedves volt, mindenről kikérdezte, de amikor rendfokozatomat megtudta, minden továbbiól elzárkózott. Éva ugyancsak megkeverte Bienkovsky doktort, aki bizony elmondta, hogy nem nagyon tud segíteni, bár biztatta. Az orosz állomásparancsnok segédtisztje, egy százados, nagyon barátságos volt, de főnöke nélkül nem tehetett semmit. Feleségem ezeknek egyébként azt mondta, hogy mindketten Szlovákiába valók vagyunk, a háború kettészakított minket, otthon kis gyermek stb., és hogy nagyon beteges vagyok. (Azt hallotta ugyanis, hogy munkára viszik a foglyokat.) Ezek az érvek sem használtak. Feleségemnek közben elfogyott a pénze, már a szállásdíjat sem tudta kifizetni. A szállásadó szegény asszony azonban nem küldte el. A pénz annyira elértéktelenedett, hogy az a pár száz pengő, amit magával tudott hozni, alig ért valamit. Egy seprés alkalmával odaadtam az én kevés pénzemet is, de az élelmezéséről is magának kellett gondoskodnia. Hiába kértem, hogy menjen haza, majd csak lesz valahogy, nem tágitott. Nélkülem nem akart menni. Naponta megjelent az orosz állomásparancsnokság előtt, és bár nem ment be ismételtén a parancsnokhoz, az mindig beleütközött a kapunál, akárhová ment vagy jött. A segédtiszt már ismerősként üdvözölte.

Ez a nagy kitartás hozta meg végül a szabadulást. Egy ilyen találkozás alkalmával az állomásparancsnok – kissé ingerülten – szólt a segédtisztjének, hogy csináljon már valamit ennek az asszonynak a férjével.

Amelyik napon ez történt, a kórházban nagy volt a nyüzsgés. A légénységi állományúak közül azokat, akik rendbe jöttek, de rossz állapotban voltak - mintegy 60 főt – a folyosókon felsorakoztatták, dél előtt. Megkapták ruháikat, kórházi elbocsátójukat a megfelelő magyar és orosz vizsgálatok után, és elhagyhatták a kórházat, vagyis szabadon bocsátották őket. Velem semmi! Amint ezek – megfelelő intelme mellett – eltávoztak, ismét az ablakhoz hívtak. Ismét a feleségem és nagy izgatottan jelzi, most feküdjek le gyorsan.

A kórház elé nagy fekete személyautó érkezett, belőle páran kiszálltak. Gondoltam, hogy valami sorsdöntő dolog lesz. Gyorsan lefeküdtem, nemsokára megnyílt az ajtó, bejött a magyar orvos százados, Henyey Jenő, egy ferde szemű orosz orvos őrnagy, és egy félig katona – félig civil: Bienkovsky doktor.

Mi a bajom, hogy érzem magam? Közben a kórlapot tanulmányozták. Hát nem kellett szimulálnom, hogy rossz kondíciót mutassak. Sovány, keszeg, leromlott állapotban voltam, 16 kilót adtam le a súlyomból. Ez mindent elmondott. Bár a vérhas már megszűnt, nem volt miből magamra szedni. Nem sokáig nézegettek, úgy látszott, hogy a sorsom már el van döntve, csak éppen bizonyosságot akartak szerezni. Kivonultak. Legutoljára Bienkovsky dr., aki kisé hátra maradt, és az ajtó mögül azt mondta magyarul: „Minden van rendbe.”

Az izgalom akkor tört ki rajtam. Mit kell ezen érteni? Ezt a látogatást jelezte tehát a feleségem pár perccel ezelőtt, aki ezalatt izgatottan várta az utcán az eredményt.

Nem kellett sokáig töprengenem Bienkovsky szavain, mert nemsokára bejött a magyar orvos százados, kiadta az elbocsátót, és mondta, hogy a raktárban felvehetem a ruháimat és eltávozhatok.

Nem mertem hinni a füleimnek. Egy üres hátizsákkal szédelegtünk a régi gimnáziumba, ahol orosz papírjaimat kellett megkapnom – kétnyelvűen. Sajnos, nem volt, aki aláírja, azért a nagy melegben jócskán várnunk kellett, pedig már nagyon szerettem volna az állomáson lenni.

Végre megkaptuk a papírokat. De ezekkel még a magyar rendőrséghez utasítottak, lebélyegzésre. Ott éppen ebédszünet, amit a kapu alatti üvegfal mögött üldögélő rendőr-főtörzsőrmestertől tudtam meg. Miután arra hivatkoztam, hogy nekem még az ország másik végébe kellene utaznom, felküldött az emeleti irodákba. Ott csak egy nagyon fiatal ember ült, egyedül. Ő nem tudta lebélyegezni az igazolást, hanem visszaküldött a kapushoz, hogy üsse rá a pecsétjét. Az öreg rá is ütött egy óriási fekete pecsétet. Ezzel aztán ki az állomásra! Nem tudtuk, hogy mikor indul vonat Pest felé, ahová mielőbb szerettünk volna elérni, mivel sem pénzünk, sem élelmünk nem volt. Budapesten már lesznek rokonok, ha mással nem, egy darab kenyérrel csak tudnak majd segíteni. Kár volt annyira igyekezni, mert az állomáson kisült, hogy a vonat csak egyszer, úgy estefelé indul Pest felé. Ott állt már az állomáson, sok összetört, megrongált kocsival, ezekből volt összeállítva. Némelyik vagonnak nem-hogy az ablaka, de az ajtaja is hiányzott. Mindegy, négy kerék mindegyik alatt volt.

Kirabolva, de otthon

Míg feleségem értem járt, addig Meggyesi Ica barátnője vigyázott kisfiúnkra. Őt is kiutasították Kassáról. Talán azt hitte a hosszú távollét miatt, hogy a feleségem odaveszett valahol, de mindketten megérkeztünk, ha nem is valami jó egészségben. Hát, a lakásunk mindennél szomorúbb képet mutatott. Bútoraink, ruháink, edényeink, tüzelőnk és minden élelmiszerünk is a falusi fosztogatás áldozata lett. Mindenkiket elhordták. Minden házban lehetett látni edényeinkből, poharainkból, bútorainkból és porcelánjainkból. A bútorokat úgy-ahogy visszakaptuk, de a tetves cigány putrikba került ágyneműkre nem volt szükségünk. Olyan fosztogatás volt a faluban, hogy az elképzelhetetlen. Persze csak a grófi kastélyt és a mi lakásunkat értve, mert a többiek otthon voltak – legalábbis valaki a családból. Nálunk nem. Nagyon kiábrándultam abból a községből, amelynek gyermekeit 20 éven át tanítottuk, utóbb ketten a feleségemmel. Hogy a közvetlen szomszédomban lakó iskolagondnok (kurátor) János József – nem tudott volna rászólni a fosztogatókra, hogy ne bántsák a lakásomat?! Vagy bezárta volna az ajtót, amit kifeszítettek? Persze, hogy nem, hiszen ő volt az első ember, akin az első elhurcolt tárgyat, a napszemüvegemet megláttam. S ő volt az, aki, hogy deszkákhoz jusson, az iskola pincéjében levő koporsókból a magyar halott katonákat kiborogatta, és a koporsókat elvitte.

A gondnoknál még nagyon sok használati tárgyamát láttam viszont, ami azt mutatta, hogy gyakori vendég volt szomszédos lakásomon.

Elviseltük valahogy a dolgokat, nem könnyen. Édesanyáméktól kaptunk pár darab ágyneműt, takarót. Én abban a katonaruhában jártam két évig, amivel a kórházból kijöttem. És az a csendőrköpeny volt a télikabátom évekig, amit elbocsátásomkor kaptam. Nem is lett volna nagyobb baj, ha a pénz nem értéktelenedik el a nullával egyenlő szintre. Hiszen mindketten azonnal nekiláttunk tanítani, az iskolát rendbe hozni. És kettőnk fizetéséből csak eltengődöttünk volna. De, bár hetenként kétszer fizették a postán az adópengőket, az egy tojás

vételőrára sem volt elegendő. Más megoldást kellett hát választanunk. Feleségem a gyerekkel egy vaságyon, én a földön aludtam. Semmit sem tudtunk beszerezni az értéktelen pénzért. Ruhákért lehetett volna valamit cserélni, de csak éppen annyi ruhánk volt, ami testünket fedte. No és az élelem?

Még 1944 októberében egyik vadásztársam felkereste a feleségemet és figyelmeztette, hogy jó lesz a vadászpuskát eldugni az oroszok elől, mert kellemetlenségek lehetnek belőle. Szívességből ő el is dugta a padláson a földembe, némi lőszerral együtt. Én ezalatt katonai szolgálatot teljesítettem. Nos ezt a puskát a fosztogatók nem találták meg, ami nagy szerencsém volt, mert a vadászfegyver segítette, illetve mentette meg a családot szinte az éhenhalástól.

Kora hajnalban felkeltem, két órakor már indultam fel a hegyre, vadlesre. Szerencsém volt, egy őzzel tértem haza, már reggel 8 órára, mert napirendünk szerint én délelőtt tanítottam. Az őzet kizsigereltem és az egyik üres szobában szegre akasztottam. Ez szolgálta a fehérjét a családnak, így egy ideig fehérje hiányban nem igen szenvedtünk, inkább liszthiányban. Meglehetősen egyhangú volt az étkezésünk: őzleves, benne főtt hússal, általában só nélkül, vagy nagyon kevés sóval. Zsír hiányában sütésre nem lehetett gondolni. Tészta is ritkán került a levesbe.

A padláson volt Total elnevezésű cseh tűzoltó készülékem. Mivel senki nem tudta, hogy mi az, és hiányzott a magyar felírás – pirosra volt festve –, elterjedt a híre, hogy a padláson bomba van. Nem vitték el, szerencsére. Ugyanis a készülékben mintegy 2 kg-nyi ipari szódabikarbóna volt (poroltó). Nagy kincset jelentett a szódabikarbóna abban az időben, amikor sem élesztőt, sem sütőport nem lehetett venni. És így cserében egy-egy kis szódabikarbónáért sok-sok mindent kaptam a falusiaktól.

A tél is közeledett. Bár évente 16 köbméter tűzifát kellett volna kapnom járandóság fejében, és éppen esedékes lett volna, derék kurátorom egyáltalán nem igyekezett leszállítani. Tüzelőről is gondoskodnom kellett, olyanról, amit pénz nélkül be lehetett szerezni.

Naprendünk tehát így alakult: feleségem délelőtt a gyereket látta el, próbált valami ételt összeállítani aznapra. Én hajnalban indultam szinte naponta a hegyre, 8-ra vissza, délelőtt tanítottam. Délután tüzelőbeszerzésre indultam a kastélyparkba. Ott zsákba szedtem a fe-

nyőfák alatt található tobozokat, és kétszer-háromszor is fordultam ezzel. Felraktam a lakás gangjára, hogy egy kis tartalékunk legyen. Jól égett a toboz, de rettenetesen kormozott. Állandóan tisztítani kellett a kályhát és a konyhai tűzhelyet. Ilyen körülmények között vészel-tük át azt az időt, mígnem a forint bejött.

1946-ban tovább nőtt a család. Amikor Éva lányunk megszületett, írtam az Amerikába kivándorolt nagynénémnek sanyarú sorsunkról. Csomagot küldött. Kelengyeként minden benne volt, ami egy kis-lánynak 3-4 éves koráig szükséges. Óriási segítséget jelentett. A ru-hák finomak, elegánsak, jó cifrák voltak – amúgy amerikai módra. Szalagok és maslik, kendők stb. Amikor a gyerek végigment a falun, mindenki megbámulta. Lényegében mindenki rongyos, kopott volt. Feleségem zokszó nélkül, jókedvűen intézte a rá tartozó dolgokat, a gyerekápolástól az iskolai munkáig. Akkor még nem volt gyes vagy hasonló. Míg az általános iskolánál tanítottunk, nekem kellett helyet-tesíteni őt is, ha szükséges volt, például a szüléskor. Ingyen és bér-mentve. A túlóra-díjat nem ismertük. Heti 36 óra volt a norma, a ta-nítási óra, 6 osztályban, 72 félórára bontva. Rossz rá még visszaemlé-kezni is, hogy az ünnepnap templomi orgonálás miatt sohasem volt egy szabadnapom.

1948 karácsonyára feleségem valami primitív ünnepi vacsorát vár-azolt elő. De nem volt leves. Én – a puskámat rejtve kimentem a Bódva partjára – hogy valamilyen arra kószáló vadkacsát ejtsek. Nem sikerült. A félig befagyott folyó felső részén azonban valamit kijönni láttam a vízből. Megközelítettem, el is ejtettem.

Egy szép vidra volt. Bár ott úgy tartották, hogy a vid-rának olyan ízű húsa van, mint a halnak, mert azon él, nem volt gusztusunk abból levest készíteni.

Elvittem a zsákmányt egy öreg vadászhoz, aki nagyon megdicsért, megnyúzta és kiszárította a bőrt. Hogyan ment híre a határon túlra, hogy és vízi menyétet ejtettem, nem tudom. De üzenetet kaptam, hogy a bőrt megvásárolnák. A vidra bundája értékes prémnek számí-tott. Fel is vittem a hegyre Hornyák Józsi bácsi kíséretében. Ott vár-tak az üzenők. Tetszett nekik. Nekem viszont a gyerekcipőre, haris-

nyára és hasonló cikkekre volt szükségem. És odaát már lehetett sok mindent kapni. A bőrt vállukra csapva egy pár nap múlva ismét találkozást beszélünk meg. Hazafelé sült ki, hogy Józsi bácsi nem ismeri ezeket az embereket. No, így oda lesz a vidrabőr. Mégsem. Nagyon becsületesen kihoztak mindent, amit megbeszeltünk, sőt még pár pengővel is megtoldották. Magyar emberek voltak és becsületesek.

A tanítást nagy tehernek, de nem nyűgnek tekintettük. Egy-egy szombat estén kezdődő les, vadászat a hegyen vasárnap délig tartotta bennem a lelket. Ott is aludtunk. A többiek ottmaradtak tovább is, nekem le kellett jönnöm litániázni. Feleségemet sajnáltam, aki ilyen körülmények közé csöppent. De a vadászatokat létfenntartásnak tekintette. Általában hússal ellátott minket. Valamelyikünk csak ejtett valamit, amiből mindnyájunknak jutott. Igazi „húsvadászat” volt. Korábban nagyon elítéltem, ha valaki nem szórakozásból, hanem hússzerzés céljából vadászott, és nem az erdő szépségét, csendjét élvezte, hanem alig várta, hogy valami a puska elé kerüljön. Akkor létünk forgott kockán hosszú ideig.

Népszínmű a „kultúristállóban”

Tornanádaskán volt egy cséplőgép tulajdonos, Jesonak hívták, aki az aratás után házról-házra járt, és sorban beállította Ford gyártmányú motoros cséplőgépét. Elcsépeltek, aztán a gép ment a következő udvarba. A szomszédok segítettek egymásnak. Kollektív munka folyt. A termény (életnek nevezték) a zsákba, a szalma a kert végébe került, ahonnan nem kellett messzire szállítani az almozáshoz.

Az uradalom egy nagy kazalba rakatta a kéréket, kereszteket és ott csépeltek el. Nagy szalmakazal keletkezett, egészen emeletes. Nem mindenki tudott ilyet rakni. A terményt a „Magtár-2”-ből értékesítették. Másik nagy esemény a falu életében a kukoricatörés, a répa- és krumpliszedés volt. A letört kukorica fosztása társadalmi eseménynek számított. Egy-egy háznál összegyűltek a legények és a lányok. Évelődtek, tréfálkoztak. Kellemesen telt el egy-egy este. A fizetség egy-két cső frissen főzött kukorica volt, mákkal vagy mézzel. Nem is a fizetségért dolgoztak, hanem a találkozás kedvéért. Nálam is így

fosztották a kukoricát – a legények koszorúba is fonták és felvitték a padlásra. Nagyon vidáman zajlottak le ezek a fosztások és eltartottak egy-két hétig is.

A harmadik nagy munka időszak a széna- és a sarjúkaszálás volt. Fenték a kaszákat. A Bódva széles völgyét rétek foglalták el, melyeket a folyó tavaszonként rendszeresen elöntött. A víz lehúzódas után visszamaradt hordalékon finom, selymes szálú széna termett. Így az én járandóság földjeimen is. A feles a kert egyik részébe rakta a nekem járó részt. Bérelt tehénkénk, a Rózsi szívesen fogyasztotta a tápláló szénát és nagy zsírtartalmú finom tejjel honorálta.

Ez a háború után történt. Addig a szénát mindig eladtam. A napi 7 liter tejjel (vajjal, túróval, aludt tejjel) fejedelmi étkezést sikerült családunk számára biztosítani. Nem volna teljes a leírásom, ha az állattartásról be nem számolnék.

A falut tulajdonképpen az állatok – főleg a szarvasmarhák – tartották el. Jóformán a legszegényebb embernek is volt tehené. Hogy a tehenek ne fogyasszák el gyorsan a finom, de szűkös takarmányt, kijártak a legelőre. Egy csordást fogadott a falu, aki tavasztól – kora reggelenként – éktelen trombitálással jelezte indulását a csordával. Egy ócska katonakürtöt szerzett a csordás, amin nem jött ki más, csak valami üvöltésszerű hang. Lehet, hogy pásztorunk egyébként sem tudott volna rendes indulót fújni, de jelzésnek jó volt. Ez volt a napi ébresztő (pont a falu közepén, az iskola és lakásom előtt kezdte), kiengették a teheneket, borjúkat, és a csapat estig a legelőn tartózkodhatott. A pásztor a kialkudott béren felül – újévi köszöntéskor – szalonát és hasonló élelmiszert kapott a gazdáktól.

Hajnalban, délben és este Fecske Gyula bácsi harangozott. Nagyon pontos volt mindig, órát lehetett igazítani a harangszóhoz. Mivel az iskola közvetlenül a templom szomszédságában épült, ebben a gyönyörben is volt részem. Míg a harang zúgott vagy a csordás kürtje szólt, nem lehetett aludni, pedig még általában sok idő volt a tanítás kezdetéig.

Az iskolát minden héten meglátogatta és egészségügyi szemlét tartott a szomszédos Hidvégárdón lakó körzeti (kör)orvos. Persze, szekérrel jött, mert az volt akkor az elfogadott jármű. Télen nem volt valami kellemes, de nyáron sem, mert szörnyen rázott. Nagyon barátságos, kedves öregúrnak ismertem meg Scholz Árpádot, akinek én „kedves

tanító úr” voltam, én pedig doktornak szólítottam. A cím nem illette volna meg, mert hiányzott a doktori oklevele; olyan régen végezte az egyetemet, hogy még akkor anélkül bocsátották ki a hallgatókat. Egy hosszú élet tapasztalataival, gyakorlatával rendelkezett. Nem csak a háznál levő betegeket látogatta és vizsgálta, hanem az iskolában is megnézte a külsőleg rossz kondíciót mutató gyereket – még ha nem is kérték. Diagnózisa csalthatatlan volt. Akkoriban még nem sztetoszkóppal vizsgáltak, hanem fülét a beteg hátához, szívéhez szorítva hallgatózott. Egyik alkalommal egy kis iskolás lánykát vizsgálva megjegyezte, hogy ez a gyerek két héten belül meg fog halni. Meg is halt. Tébécés volt.

Iskolánk a mostoha körülmények ellenére is tudott eredményeket felmutatni. 1947-ben nyáron Siófokon részt vettem Molnár István magyarságtudományi tanfolyamán. Akkor úgy állt az ország jövője, hogy dán mintára rendeződik át a mezőgazdaság. A tanfolyam ennek előkészítője volt országos jelleggel. A kis Abaúj megyéből csak ketten voltunk, falusi tanítók. Mindkét helyen nagy földbirtokok voltak, ezeket akarták átalakítani dán mintára. Sok neves szakember előadását hallgattuk végig a nyári kurzuson. Itt segítséget kaptunk a magyar néphagyományok, népszokások, dalok, táncok ismertetésére és bizonyos betanulására. Nekem nagyon ésszerűnek, perspektivikusnak tetszett. 1948 után azonban a földosztásból kolhozrendszer lett, a tanfolyamon hallottak céltalanná váltak. Viszont az ott látott, hallott és betanult hagyományok arra ösztököltek, hogy a mi falunkban is alakítsunk feleségemmel hagyományőrző csoportot. Neki már gyakorlata volt ebben, mert előző állomáshelyén, Mislóknán sok hagyomány és táncsoport élt. Igaz, szlovákok lakták és szlovákul énekeltek, beszéltek, de nagyon sok dalnak ugyanaz volt a dallama, mint a magyarnak. Táncsoportunk a megyei versenyen díjat is nyert. Ez indított minket arra, hogy valami nagyobb dologba fogjunk. Így született meg a János vitéz előadásának gondolata. A zenekíséret nem okozott gondot, feleségem magas szinten zongorázott. És zongorája is visszakerült a „megőrzőjétől”.

Magunk között kiosztottuk a szerepeket. Mindegyikre találtunk megfelelő fiataalt, aki szívesen vállalkozott. Nem kis fába vágtuk a fejszénket, de szerettünk ilyennel foglalkozni. Bizonyos szórakozást is jelentett az elzárt kis faluban. A szereplők nagy kedvvel tanulták a szere-

püket. A dalok nálunk születtek a zongora mellett, míg a „próbák” az iskolában. És a legnagyobb probléma, a „színházterem” is megoldódott. Igaz ebbe kellett a legnagyobb energiát fektetni. Az üresen álló uradalmi istállók egyikén ajtót, ablakot vágtunk. Színpadot fallal és földdel készítettünk. Kimeszeltük. És megteremtődött a falu *kultúristállója*. Úgy tudom, ma is működik átalakítva, rendbe hozva.

Székek nem voltak, aki ülni akart az előadáson, ott-honról hozott. A fehér falakat egy katona változtatta színfallá, porfestékkel dolgozott (mert más nem volt), az én rosszabbik borotvaecsetemmel.

Gyönyörű falusi táj lett, fákkal, házakkal. Egyetlen kulissza az a bokor festmény volt, amit Iluska ruhamosásakor felállítottunk, mintha mögötte patak folyna. Az előadáshoz átcipelték a zongoránkat a terembe. Szétnyíltak a primitív függönyszárnyak és kezdődött az előadás. Nem lehetett minden részt előadni, ezért némileg „átírtuk” feleségemmel. A hiányzó részeket összekötő szöveggel pótoltuk. Így is tökéletes volt az előadás.

A falusiak közül alig volt valaki, aki színházban egyáltalán megfordult volna. Így nagy élményhez jutott. Zsúfolt volt a terem, ültek, álltak a nézők. Iluska Van egy szegény kis árva lány dalánál az egész nézősereg sírva fakadt – „nincsen apja, nincsen anyja, ki szeresse” –, ugyanis szegény kis Iluska édesapja pár nappal korábban elhalálozott. Így kétszeresen lett árva Morvai Annus. Ezt siratták. Az együtt szereplés annyira összehozta Jancsival, akit Morvai Jánosnak hívtak, hogy nemsokára házasságra léptek. Annus levele szerint férje 2001-ben meghalt. Két gyermekük egyetemet illetve főiskolát végzett. Az előadás nagy sikere tovaterjedt a környező falvakban. Egyszer még meg kellett ismételni.

Örömlányok a Hadik-kastélyban

1948-ban a felekezeti iskolát államosították. Amire vágytam: állami tanítók lettünk feleségemmel együtt. Megszűntek a nagyon terhes egyházi iskolai feladatok, funkciók. Két tanerőssé váltunk, ami nemcsak a munkát könnyítette meg, hanem az oktatás hatékonyságát is

nagyban emelte. Feleségem az alsó három, én a többi osztályt tanítottam. Délelőtt én, délután a feleségem oktatott ugyanabban a tanteremben. Ezt nevezték részben osztott iskolának. Ilyen több is működött a környékünkön. Az előzőekhez képest fellélegezhettem. Én nagyon örültem az államosításnak, eredményesebben lehetett tanítani. Nem így a volt felekezeti iskola „igazgatója”, a plébános, aki hatalmát vesztette az iskola fölött. Jó ideig nem tudott belenyugodni és tovább is próbált igazgatni, de élvezettel utasítottam el.

A grófi kastélyt is államosították. A hatalmas épülettömb jó lett volna valamilyen közintézmény elhelyezésére. Iskolának túlságosan nagy volt. Nem szerettem volna, ha gyönyörű parkja tönkremegy. Hadik és felesége nem látták befejezettnek a 40 év előtti, már nagyon fejlett ültetvényeket. Bár nem tartózkodtak ott, csak nyáron, mindig találtak valamilyen növényt, amit a park telepítőjének elküldtek. Karl Lücke eltávozása után egy falusi ember gondoskodott az épület és a park épségben tartásáról, megóvásáról. Gyakran jött küldemény, hogy ezt vagy azt a gumót, hagymát hová kell beültetni. Grego bácsi nem igen értette a vázrajzból, mit kívánnak tőle, engem keresett fel segítségül. Szép, ismeretlen virágok bújtak ki belőlük. Sokat a gypbe kellett ültetni, nem ágyásokba. Tavasszal aztán megjelentek a felszínen és színükkel, formájukkal a gyp egyhangúságát tarkították. Egy kicsit magam is részesének tartottam a fenntartásnak, azért szerettem meg és féltettem a jövőjét a bizonytalanságtól.

Az első terv egy tudószanatórium mellett szólt. Ezt nem akartam azért sem, mert bár bizonyára helyi munkaerőre is szükség lett volna, a faluban megszorodhatott volna a tüdőbetegek száma. Az illetékek engem mindig megkerestek, nem lévén a faluban sem jegyző, sem más hivatal, csak a tanító. Igyekeztem a tudószanatóriumról lebeszélni őket. Sikerült is.

Második terv egy nép főiskola volt, amolyan dán módon akarták a hallgatókat a gazdálkodás tudományára oktatni. Megelőzőleg már működött akkor az országban az „aranykalászos” mozgalom, de akkor még nem voltak a földek szétosztva. Ezt az ötletet elvetették, mondván nagyon messze van a várostól, Miskolctól (60 km). A lehetőség tudomására jutott az oktatási miniszternek is. Különféle minisztériumi osztályvezetők, tanácsosok tőlem kérték, hogy mérjem fel nagyjából a férőhelyeket, a termek nagyságát stb. Szívesen tettem,

mert oktatási intézményt reméltem tőle. Az is lett: először Állami Leányfoglalkoztató Intézetnek indult.

Az internátust a háború alatt elárvult, szülő nélkül maradt, vagy éppen a pesti utcán magukat áruló fiatal lányokkal töltötték fel. Egy rövid idő után már átalakították gyógypedagógiai intézetté, értelmi fogyatékos, tanköteles korú gyerekekkel.

Nagyrészt a megyéből kellett feltölteni, de később egy Focher nevű fővárosi gyermekvédelmi orvos elmebetegtől az imbecillesig mindenféle gyereket beutalt ide, mindkét nemből.

A megbízott igyekezett ezektől a terhektől megszabadítani a fővárost. Mindezekről azért tudok ilyen részletességgel beszámolni, mert az indulás előtt engem kért fel az oktatási minisztérium, hogy a háború alatt végzett fiatal gyógypedagógusnak – Benes Ádámnak hívták – élelembeszerezés, munkaerő és hasonló beindításában legyek segítségére a helyi viszonyok ismeretében. Nagyon megörültem neki, végre egy pedagógus a láthatáron! Mindenben segitettem az Ádámot, még érkezése előtt szobát is fűttem be neki, legyen hol megszállnia.

És nemsokára érkeztek a gyerekek is. Benes kolléga diplomáján még meg sem száradt az aláírás, azonnal egy intézmény vezetését vállalta, elég mostoha körülmények között.

Nem volt a településen egy nagyobb bolt, pék, mészáros. Csak tejet, tejterméket, tojást lehetett a falusiaktól beszerezni. Az intézménynek nem voltak ágyai, sem pedig megfelelő felszerelése.

Az évtizedek óta nem használt cserépkályhák nem működtek. A gyerekanyag nem volt egy szinten: értelmi fogyatékos, elmebeteg, csavargó stb. egyaránt előfordult. Nem érkeztek meg a szükséges tanerők. Ilyen távoli vidéki helyre kevesen vállalkoztak. Nem volt az intézetnek egyetlen járműve sem, amivel a környéken valamit be lehetett volna szerezni. Igazán kétségbeejtő körülmények voltak. Ádám kollégám

vért izzadt a nagy igyekezetben. De teljesen gyakorlatlan volt minden téren, főleg a gazdaság vezetése terén. Vásárolt, fizetett, illetményeket folyósított, ugyanakkor nem könyvelt. Nem is lett volna rá ideje.

Fiókjában százzszámra heverték számlák, nyugták. A gazdálkodásról havonta kellett volna elszámolnia, de ezt nem ért rá megtenni. Én tanácsokkal segítetttem, de magam is nagyon elfoglalt voltam a háború után. Családomnak élelmiszerről is gondoskodnom kellett az értéktelen pengő idejében.

Az intézet mégis csak beindult valahogy. Tanácsoltam, kiket vegyen fel a konyhára, gyermekfelügyeletre, hivatalsegédnek. De nem volt státusz irodai alkalmazott, élelmezésvezető, gondnok terén. Mindent magának kellett ellátnia. Teljes szervezetlenség az egész vonalon, annak minden következményével.

Feleségem viszont második tanerő lett az iskolában, ami nekem nagy könnyebbséget jelentett. Amikor gyermekeink születtek, én helyettesítettem. Nem volt ismeretes a túlóra fogalma. Persze akkor még nem volt gyes és hasonlók, szülés után két héttel már tanított.

Gyógypedagógus lettem – a párt parancsára

1948-at írtunk még, amikor egy személyautó állt meg iskolánk előtt. Kiszállt belőle egy nő és két férfi. Délután volt, a szobákat szellőztettem. Bejöttek a lakásunkba, ahol a kifosztás után alig volt annyi bútor, hogy leültessem őket. A kérdezőt ismertem, a megye pedagógiai szakszervezeti titkára volt, vele jött Benedekné, minisztériumi osztályvezető és Tallós István a minisztérium pénzügyese. Fogalmam sem volt mit keresnek nálam. Benedekné előhúzott a táskájából egy kinevezési okmányt, mely szerint dr. Ortutay Gyula – akkori oktatási miniszter – azonnali hatállyal megbíz a gyógypedagógiai intézet igazgatásával. Elképedtem. Nekem soha semmi szándékom nem volt ilyesmi, azt sem tudtam mi fán terem a gyógypedagógia. Mindezeket azonnal tudomásukra is hoztam nagyon határozottan. Ez a párt parancsa, mondták, végre kell hajtani! A szakszervezeti kollégát régebben ismertem, bizonyára ő ajánlott be engem erre a megfeszített helyre. Felémlelt Benes kolléga küzdelme a majdnem lehetetlennel, mert ismertem a helyzetet. És nekem abba kell bekerülni? Hát nem, és nem!

Nagyon erősködtek, hogy kivívom a párt haragját, és ez engem nagyon kellemetlenül érinthet. Könny szökött a szemembe. Még alig lábaltunk ki a háborús veszteségekből, máris valami végrehajthatatlan megbízást kellene vállalni.

Nem engedtek. Ők most felmennek a kastélyba, és azonnali hatállyal felfüggesztik Benes Ádámot, akinek a községet 24 órán belül el kell hagynia. Fél óra múlva menjek fel átvenni.

Lehetetlen helyzet volt. Benesék is kis gyerekekkel, mihez kezdenek? Nem őt tartottam hibásnak, hanem azt, aki ilyen körülmények közt megbízta az igazgatással kezdő létére. Egészen úgy nézett ki, mintha én „fúrtam volna ki” Ádámot. Nagyon sajnáltam.

Az irodában voltak mindnyájan, a fiók tele számlával, nyugtával, de elszámolás, könyvelés nélkül. Pesten nem tudták, hogy mire megy el a kiutalt pénz. Már a forint volt érvényben. Egy másik nagy hibát is elkövetett Benes Ádám: mivel mindenki az ő kerékpárját használta – nem lévén más jármű –, megvette az intézetnek. Főben járó bűn volt. Ezen lovagoltak, kihallgattak, vizsgálódtak. Az egész kerékpár alig pár pengőt ért. És ezt az egészet nekem mind végig kellett hallgatnom. Amúgy én nem láttam semmi anyagi haszonszerzést az egészben, de a számlák közt ezt megtalálták. Hát akkor már nagyon bántam, hogy én erősködtem az intézmény oktatási célja mellett.

Átadás-átvétel, és a bizottság elautózott. Ők jó munkát végeztek, de hogy én mibe kerültem, az már másnap kezdett kiderülni. A kinevezés az általános iskola igazgatásának meghagyása mellett szólt. Egy intézményt is nehéz lett volna igazgatni, és most már kettő van! De három a magyar igazság – megérkezett a harmadik is. A megyei tanügyi hatóság, a tanfelügyelőség két napon belül megbízott Abaúj megye területére történelem-földrajz szakon tanulmányi felügyelettel. Ez azt jelentette, hogy a megyében lévő általános iskoláknál nem kellett volna ellenőrizni a két tárgy oktatását. Ha csak ezzel bíznak meg – minden más nélkül –, az is egész embert kívánt volna. Ehhez képest az egyházi elemi iskola terhe valóságos szanatórium volt. Elképesztő fejtelenség!

Az áttörési miniszteri bizottság megígért egy irodai alkalmazotti állást. Az élelmezés vezetését egyik kolléganőre bízta, amit ő a szabad óráiban végzett némi térítés fejében. Mindenütt a teljes tájékozatlanság, szakszerűtlenség, látszatmunka és fejetlenség.

Én nem is tudtam, hogy valójában mi az a gyógypedagógia. A szakmai felvetésre azt válaszolták, hogy majd megtanulom. Nem voltam egyedül, mert például a küldöttséget vezető Benedekné olyan, koncentrációs táborból szerencsésen hazatért nő volt, aki ezt megelőzőleg egy évig rendőr-századosi rangban dolgozott. Sem a rendőri, sem a pedagógiai munkához még csak nem is konyított, és osztályvezető lett az oktatási minisztériumban. Igaz, Tarlós pénzügyekhez értő szakember volt, megelőzőleg banki könyvelő.

Közvetlenül a minisztérium alá tartoztunk, nem a megyéhez, mint más alsó fokú tanítási intézmény. Hivatalos ügyeinket is ott kellett intézni. Egyik alkalommal azt kérdezték tőlem, hogy beiratkoztam-e a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolába. Válaszomra egy nagy köteg jegyzetet vettek ki a szekrényből azzal, hogy készüljek fel a nyár végi vizsgára. Ez már a negyedik teher volt, amit a vállaimra raktak, teljesen felelőtlenül. Beiratkoztam, tájékozódtam. A levelező tagozatra kerültem, és megjelölték, hogy a jegyzetek mely részei vonatkoznak az első vizsgára. Sok napkelte már a parkban talált, tanulás közben, de felkészültem. És jól vizsgáztam az első év anyagából. A következő nyáron hat hétre fel kellett men-nem Pestre előadásokra. Sűrítették az anyagot és a munkát. Váltott tanárokkal, de egyfolytában folyt a tanítás. A Siketné-mák Intézetében voltunk elszállásolva és a főiskola Csalogány utcai épületében is folyt oktatás. Estére teljes kimerülés, fáradtság. Olyan nagy volt a hőség, hogy én a vidéki kellemes hűs éjszakákhoz szokva csak fetrengtem az ágyamon. Kora hajnalban lehetett volna valamit pihenni, de a szomszédos telken volt a rendőrség gyakorló tere és hajnalban az ott folyó ordítózás, kiabálás nem engedte.

A következő beszámoló a következő nyáron. Utána ismét pesti oktatás. Így ment ez öt éven keresztül, mígnem diplomához jutottam. Igaz, az ideológiai ismeretekből majdnem megbuktattak. Nem

mintha azt is nem vertem volna be az eszembe, hanem ismét a fejetlenség miatt. A tételeket előre kiadta a minisztérium, és kiadta a főiskola is. A vizsgán derült ki, hogy két malomban örültek. Más anyagot kérdezett, illetve húzatott a kérdező elvtárs, mint amire fel voltunk készülve. Nemcsak én, hanem valamennyi vizsgázó.

Mivel mi a feleségemmel mindjárt elsőként vizsgáztunk, észrevételeztük a tévedést. Erre telefonálás a minisztériumba, egyezkedés. Kiderült a hiba, de hiába.

Az utánunk következőket már a tanult anyagból kérdezte az ideológus. Mi azonban elégséges osztályzattal hagytuk el a helyszínt. Nem izgatott, nekem a szakma volt a lényeg, amit feleségemmel együtt jól elsajátítottunk, és örültünk az új ismereteknek, tudásnak. Ugyanis feleségem az általános iskolában, én a gyógypedagógiai intézetnél, ez egyszerre nem ment volna. Mi lesz, ha véletlenül elhelyeznek? Lesz-e ott a házastársnak állása? Ez az egyetlen, amit nyertem, hogy őt is átvették az intézethez, így együtt végeztük el a főiskolát is. Ő a két gyerekkel, én pedig az intézettel és a megyei tanulmányi felügyelettel kínlódtam. Az intézetnél étkeztünk, és felmentünk a kastélyba lakni, mivel az általános iskolai szolgálati lakást át kellett adnunk utódunknak.

Pár tanfelügyelői látogatás után már látszott, hogy a három feladat együtt megoldhatatlan. Sikerült megszabadulnom a felügyelői megbízatástól és az általános iskola „igazgatásának meghagyása” melletti kinevezésemtől. Maradt az intézet. Volt elég baj, nehézség.

Kosztüm brokát függönyből

Nemcsak az élelmezés okozott igen nagy gondot beszerzésével, hanem a hálótermek bútorral, ágyakkal, ágyneművel, takarókkal való ellátása is. Katonai vaságyakat sikerült kerítenem, és a szomszédos bódvaszilasi földműves szövetkezet boltosa valahonnan fel tudott hajtani lópokrócokat takaróként. Hiába utalták ki a pénzt, nem lehetett sehol, semmit vásárolni. Üresek voltak az üzletek.

Át kellett rakatni jó pár cserépkályhát télre. Miskolcra hozattam kályhást. Hetekig ott dolgozott. Kőműves a szomszédban is akadt, aki a legszükségesebb munkákat elvégezte. A meissenai kályhák minden szobában más mintázatúak és színűek voltak, a berendezés egy-egyével összhangban. S a brokát függönyök színükben és mintázatukban ugyancsak beilleszkedtek a szoba összhangjába. Nem laikus tervezhette az épület belső tereit. A kályhás ajánlatot tett, hogy adjak neki egy kályhát, és az egész kastély minden kályháját átrakja érte. Persze nem tettem. Szerencse, hogy a háború utáni nem hordták el őket. Ellenben egy pártfunkcionárius, akit Pestről küldtek Bódvaszilásra, másként állt a dologhoz. Egy parasztházban kapott lakást, ahol nem volt fűtés. Nosza egy kőművessel és csákánnyal átjött, szétvert három kályhát, hogy csempéikből magának és babájának meleget biztosítson a csempedarabokból rakott új kályhával. Nagyon tarka mű keletkezett belőle, mivel mindegyik más színű volt. Így ment akkor, én nem is mertem szólani neki barbársága miatt.

A háború után a kastély ura és egyben a gazdaság „intézője” egy volt inas lett, mivel az uradalmi szakember, Kílár Jenő elment. A felesége szakácsnő volt, aki nagyon jól főzött; ha a grófék lenn voltak, elsőrendűen kiszolgálta, ellátta őket. Egyébként egész évben működött a konyha, az egy-két szobalány, takarító személy és az „intéző” férj és családja részére. Ha a volt lakájék csak egyedül voltak, nagy előkelősködés folyt. Sem az előző intéző, sem Karl Lücke nem szokott olyan pöffeszkedve ülni a hintóban, mint az inasból lett „intéző”.

Az oroszok bejövetele előtt a volt inas a kastély nem kis értékű porcelánjait, ritka üvegtárgyait úgy igyekezett menteni, hogy egy nagy ládába csomagolva leresztette az esővíz-csatorna egyik aknájába.

Nem találta meg senki. Amikor a helyzet megnyugodott, megpróbálta előhalászni a nagy értéket fiával. Kötelet kötöttek a ládára, így akarták kiemelni. Nehéz volt, a kötel elszakadt, és a láda visszazuhan a mintegy 4 méteres mélységbe. Minden összetört. Az intéző úr alig pár darabon tudott csak túladni a készletből. Neki is volt egy ugyanolyan Ford traktora, mint a grófi uradalomnak. Bérszántásokat

végeztek. Ráértek. Érdekessé az vált, hogy az uradalmi Ford mindig működésképtelen, rossz volt, a saját mindig működött. Így ment évenként át.

Az intézetben állandó volt a zavar – főleg a vízszolgáltatás terén. Se mosakodás, se főzés, a konyha nem kapott vizet. Sokszor előfordult, mígnem az intéző úr nagy kegyesen volt szíves beindítani. Azt hiszem, nem is értett hozzá, ő viszont azt állította, hogy a motor rossz konstrukciójú. Egy minden hájjal megkent valódi inas volt. Korábban a felcseperedő fiát, – úgy 12 évesen – a háború végén körbejáratta a környéken és az elhagyott vontatókról, traktorokról leszereltette a gyújtómágnest. Otthon egész gyűjteménye volt. A traktort, vontatót anélkül nem lehetett beindítani, de híre ment, hogy az intéző úrnak van mindenféle mágnes. Nem kis ellenszolgáltatásért adott is egyet-egyet. Akkoriban senkinek nem volt teherautója, minden tönkrement a háború alatt, de ő szerzett magának az oroszoktól egy monumentális amerikai katonai teherautót. Azzal fuvarokat vállalt. Neki így használt a háború.

A kastélyt a mi lakásunkkal egyidőben a helybeliek, magyarok és cigányok fosztották ki. Nem maradt semmi, még egy bögre sem, csak a nagy szemét, a széna és a szalma, ami a feleségem szülei halála után az ismét felállt Szlovákiából áthozott üvegek, porcelánok épségét volt hivatott biztosítani. Még a csomagoló faládákat is elvitték. Teljesen a padlóra kerültünk, szó szerint, mivel fogságból való hazaérkezésem után a padlón kellett aludnom; kisfiam és feleségem egy visszahagyott katonai vaságyon. Másunk nem maradt.

A kastélyban rengeteg volt a fosztogatni való. A nagy bútordarabokat nem vitte el senki, de a főúri fotelek, kanapék bőrhuzatát egy helyi lakos késsel levágta és a sok bőrt összetekerve, vállra vetve vitte végig fényes nappal a falun, mindenki szeme láttára. Egymás előtt nem volt titkolni való. Talán még irigyelték is, hogy erre az ötletre nem jöttek rá. Sok cigány a kastélyból letépett függönydarabokból csinált magának „öltönyt”. A függöny közepén lyukat vágtak. Ide a fej került. A többi elől-hátul lógott. Egy madzag fogta össze a derekukon. Hát, amikor a faluban megjelentek ketten- hárman ilyen öltözetben, úgy látszott, mintha valami egyházi gyűlést tartanának díszes ornátusokban. A brokát anyag nagyon sokáig eltartott.

A kastélyt minden ott átvonuló katonaság – német, magyar és orosz –

igénybe vette. Igaz, hogy a magyarok dohányt vágtak a vitrin gyönyörű asztalán, de nem vittek el semmit. Mint hallottam, az oroszok voltak a legrendesebbek A bírótól vették igénybe szálláshelyül. Eltávozásuk után neki adták vissza a kulcsokat együtt. A legnagyobb rongálást a Felvidékről menekült magyarok művelték. A trianoni határok 1945-beli visszaállítása után sokan menekültek kis országunkba. A határon innen a mi falunk volt az első, ahol bántatlanul megállhattak. A pénznélküliek a kastélyban húzódtak meg. Többen sokáig maradtak, mások tovább mentek. Az ott maradottak a nagy épülettömbben nem tudtak mihez kezdeni. Vízvezeték volt, de senki nem mondta, mutatta meg, ki fogja a vizet a forrásból felszivattyúzni. WC, mosdó, fürdő nem működött. Nem volt hol főzni, csak a hatalmas grófi konyhában, az épület egyik végében. Néhányan megpróbáltak berendezkedni.

Egyik kecskét vett, a másik baromfit nevelt – nem is keveset. És ezeket mind a grófi szobákban, folyosókon tartották.

Télre nem volt tüzelőanyag, csak a park száraz gallyai. Már úgy látszott, hogy a hatalmas tetőrendszer is rájuk szakad, mivel a padlásan a tetőgerendákat kezdték kifűrészelni tüzelőként. A fürdőszoba lefolyócsatornájába seprtek a szemetet, ami teljesen eltömte a rendszert. Felülről nem lehetett kitisztítani az emelet magasságú csöveket. Az udvaron lévő levezető csatornán át lehetett csak – igen nagy munkával – 4 méter mélyen kitisztítani. Még öntöttvas kályha rostot is találtunk később benne. Hát így nézett ki az intézet, amikor át kellett vennem, benne 50-60 gyerekekkel, fiúval, lánnyal.

A „bölcs” szervezés a leányfoglalkoztató intézet címet jelölte meg, ami aztán volt minden. Ez tréfának is beillt, mert semmiféle foglalkoztatást nem lehetett megoldani. Egyetlen szakoktatót alkalmaztak, aki szépen kézimunkázott, csak éppen siketnéma volt. Pár gyereket, lányt így is maga körül tudott tartani, de ez nem volt rendszeres oktatás. Nem egy esetben rendőr hozta Pestről az új lányt. Egyik alkalommal a rendőr félrehívott és azt kérte, addig tartsuk ott, amíg ő a visszainduló vonattal el nem utazik. Az úton eddig is alig bírta visszatartani a szökéstől. Szerencsétlen lány volt, szülei elpusztul-

tak, ő 14 évesen az utcára került stricik karmai közé. Így jutott valahogy rendőrkézre. Nemcsak az őrei használták ki, hanem futtatták is az utcán. Keresetét elszedték. Megszokta a nagyvilági életet, mindjárt a presszó után érdeklődött, mivel idejét azokban múlatta előző életében. Állandóan szökött. A katonákat a határőr laktanyában hamar megtalálta, ők is a lányt. Alig bírtam kiszabadítani, de a lány nem akart az intézetbe visszajönni. Ez sokszor megtörtént. Nekem kellett ilyenekkel is foglalkozni. Egyik alkalommal éjjel ismét jött a gyermekfelügyelő, hogy Vass Juli megint lelépett. Nagyon fáradt voltam. Először a korcsmában kerestem, mert már csak ott volt élet este. Meg is találtam. A katonák szorongatták. Valahogy haza kényszerítettem, maradtam, míg lefekszik. A gyermekfelügyelővel jó negyedórát beszélgettünk Juli még a cipőjét sem húzta le. Várta távozásomat. Nagyon méregbe gurultam.

Úgy megvertem, ahogy csak tudtam. Kitépett haja a kezemben maradt. Végre így sikerült ágyba kényszeríteni. Nem igen vertem meg gyereket egész pályám alatt, de ezt aztán alaposan.

Hazamentem, egész éjjel nem tudtam aludni, mert arra gondoltam, hogy újból elszökik. Kora reggel aggódva mentem fel falusi lakásunkból az intézetbe, mert a verésnek bizonyára nyoma is maradt. A „gyerekek” már öltözködtek. És egyszer csak az én Julim perdül ki az ajtón. Hát nem szökött meg. És gúnyosan mosolyog rám, mondván, hogy őt a haverjai ennél sokkal jobban is megverték már.

Egy pesti közsőrűs elmebeteg lánya állandóan futott és ordított. Szót sem értett. Őrizni kellett, hogy kárt ne tegyen magában.

Lehajszolt lóhoz hasonlóan rohagáltam, hogy megteremtsem a szükséges feltételeket. Sikerült egy Diesel áramfejlesztőt szereznem, hogy legalább este világítani tudjunk. A petróleumlámpa a nagy termekben alig látszott. Roppant nehézségekbe ütközött az élelmezés. Csak úgy tudtam javítani például a húsellátáson, hogy a szomszédos faluk vásárain egy-egy szekérnyi libát vetettem, és azokból kettőt-hármat a konyhások leöltek. A nagy szerencse az volt, hogy a községben tejet bőven lehetett vásárolni. Ez ellátott bennünket bizonyos zsi-

radékkal is. Mert zsírjegyet minden egyes gyerekre kaptam, csak azt nem tudták megmondani, hogy hol lehet vele vásárolni. Ilyen panaszokkal mentem el az edelényi járási székhelyre, ahol három liter olajat utaltak ki, amit az aktatáskámban vittem haza a 80 fős étkezési létszámra. Így kezdtem az 1949. esztendő szeptemberben.

Végre megszüntették a leányfoglalkoztató intézetet és gyógypedagógiai intézetté alakultunk. Így a gyerekanyagot is szelektáltuk. Kezdeti tisztulni a helyzet. Persze nem volt ez ilyen egyszerű.

Én sem nagyon tudtam, mit kell velük csinálni, de a szülők is azt gondolták, hogy a gyógypedagógia olyanféle gyógyítást jelent, mint a vakbél operáció. A gyerek bemegy és rövid időn belül kijön gyógyultan.

Egy súlyos, az idiótia határán álló lánynak írt az anyja egy hónap múlva, felvétele után. Számunkra reménytelennek látszott, de a mama reklamált: „Már egy hónapja bent vagy, írhatnál te is valamit!” Hajnalonként tanulás, nappal és este munka. Lassan, de belejöttünk. Megelőzően a tanítói pályán évtizedes gyakorlatunk volt. Az nagyszerű alapot adott. Sok mindenben gyakorlatilag megelőztük a főiskolai oktatást. Beindult a gyógypedagógiai nevelés.

A legénykori társadalmi élet a háború után megszűnt. A volt barátokat ide-oda vezényelték, de nem jöttek vissza. Új határőrség alakult, politikai tiszttel, párttitkárral. A határőrség élére egy Szentmártoni nevű százados került, aki tartalék állományból jelentkezett szolgálatra. Persze nem határőr volt régebben, de most ezzel kellett megbirkóznia. Felesége egy tanyai tanítónő volt, akinek a faluban valamilyen iskolánál állást kellett biztosítani.

Pártvonalon intézkedtek. Más hely nem akadt, csak a kastélybeli intézetnél. Odahelyezték. A laktanyában laktak, amíg Szentmártonit ki nem rúgták a kötelékből. Nem tudta megemésztetni, hogy lényegében nem az történik, amit ő jónak lát, hanem az alig 20-22 éves párttitkár utasítgatja, akivel összekülönbözött. Menniük kellett. A laktanyabeli lakásukat is el kellett hagyniuk. Szinte lehetetlen helyzetbe hoztak, amikor az intézetnél az asszony „csak egy kis zugocskát” kért lakásul. A grófkisasszony által lakott, talán legszebb szoba volt még elfoglal-

ható, azt kapta. Egy idő után konyhát is kért. Hát ezt nem lehetett megoldani. A kastély egyetlen család kiszolgálására épült, nagy termekkel, egy nagy konyhával. A szobák közelében sem volt hely konyha kialakítására. Mi is olyan helyiségekbe költöztünk, ahol a fürdőszoba alkotta a konyhát. De nekünk két kisgyerekünk is volt. Ők gyermektelenek. Az asszony belenyugodott, de az állás nélküli férj folyton piszkálódott a mi „jó” szállásunk ellen. *Fogadd be a tótot – kiver a házadból* állapot kezdett beállni. Egy gyógypedagógus fiatal házaspárnak is ki kellett szorítani valami férőhelyet. Ők megelégedtek egy szép szobával.

A tantermekbe használható bútort sikerült beszerezni, megindult a gyógypedagógia oktatás, ezt jórészt szaktanárok végezték. A még nem szakosodott kollégák olyan osztályokat kaptak, ahol nagyjából elég volt az általános iskola módszere. Eltelt pár év sok kinnal, keservvel. A falutól egyáltalán nem szakadtunk el, tovább is mi rendeztük az ünnepélyeket, ebben feleségem nagy örömét lelte. A járás és közigazgatás majd minden dolgozóját menesztették. Újakat bíztak meg. Dögös Józsi mindenkinek eldicsekedett, hogy őt meghagyták. A faluban pártszervezetet kellett alakítanunk. A falusiakat nem lehetett rávenni a belépésre, csak két fináncot, egy vámtisztet, két vasutast és egy-két igen szegény embert tudtak beszervezni, no és minket a feleségemmel. Hát siralmas egy szervezet volt. Csak akkor működött, amikor egy-egy aktatáskás agitátor megjelent és oktatást tartott a szocializmusról. Ő sem értette, miről van szó. Párttitkárt kellett volna magunk közül választani. Ezt évekig nem sikerült elérni. Nem vállalta senki. Rossz fénybe kerültünk. Élt a faluban egy idős „bolsevik”, aki most megszólalt egyszer-másszor, de olyanokat mondott, ami a párt felfogásába nem fért bele. Így egyetlen valódi kommunistánkat is kizárták.

Végre megoldódott a párttitkár ügy. Volt egy – úgy tíz éve Amerikába kivándorolt – Liptai János nevű kommunista. Ő 1945 után jött haza. Az ottani pártszervezetben közzétették, hogy Magyarországon nyaklól nélkül osztogatják a grófi-uradalmi földeket. Szegény ember lévén, épp azért próbált szerencsét az óceánon túl, hogy pénzt keressen és hogy majd itthon valami földet vásároljon. Sokan cselekedtek így akkortájt. Liptai bácsi jelentkezett pártunkba, azonnal meg is választottuk titkárrá. Nagyon meg volt hatva, hogy ennyire megtiszteltük. Magyar beszédén már érezni lehetett az idegenséget. Liptai bácsinak jónak

mutatkozott a dolgok alakulása Magyarországon, ezért határozott hazajöveteléről. Itt a földeket csakugyan szétosztották, de mire ő hazaért, már ismét egyesítették, kolhozok formájában. Nádaskán is. Ő a termelőszövetkezetben idős ember léteére kocsis tisztséget kapott, amihez nem nagyon értett, de csinálta. A tsz olyan rosszul ment, hogy az év végén nemhogy nyereséget hozott, hanem a tagoknak kellett volna fizetni, hogy a gazdaság ne mondjon csődöt. Liptai bácsi nem így képzelte. Egyik taggyűlésen a kiküldött bírálta az öreget, akkor ő az asztalra csapott és nem éppen finom kifejezésekkel küldte a szónokot valahová. Irántam bizalmat érzett. Felesége, Erzsi néni áldott jó asszony volt, lányait tanítottuk, egyik segített is a feleségemnek. Szüntelenül szidta az urát, ahelyett, hogy haza utalta volna a családnak, 100-100 dollárt küldött a párt javára, Pestre.

Egyik hajnalban Miskolcra kellett utaznom, és Liptai bácsi is épp oda tartott. Utas nem volt, egész úton beszélgettünk. Becsapva érezte magát a kinti propagandától. Összegyűjtött pár ezer dollárt, amiből háromezret elrejtett az utazóládájának fenekében. A többi magánál tartotta.

Budapestre érve jelentkezett a Belügyben, ahol arra utasították, hogy valutáját azonnal váltsa be a bankban. Útlevelét elvették.

Ő taxival Sopronba ment, mert egy barátja rábízott valamit, hogy hozza haza. Sok pénzébe került az utazás. Nem tudta, milyen messze van Sopron. Aztán hazaérkezett Nádaskára a családjához. A tsz-ben dolgozott, de semmit sem keresett, így pénzét felélte. Mint mondta, már cigarettát sem tud venni magának. Ki kellett szedni a láda aljába rejtett háromezret is. Azt is beváltotta, az is elfogyott.

Egy másik eset végképpen kiborította. Amerikai barátjának, akivel testi-lelki jó barátságban voltak, megírta az itthoni állapotokat.

A válaszban az a megállapítás érkezett: „Úgy látszik már te is a klerikális reakció hálójába kerültél”.

Hát ezeket mondta el. Sokévi kinti munkája kárba veszett, semmivé vált. Még visszamenni sem tudott volna, mert amerikai útlevelét elvették hazaérkezésekor. Nagyon-nagyon megsajnálтам ezt az embert.

Földosztáskor egyébként a cigányok is jelentkeztek. Járt nekik. Kaptak is. Az uradalom 12 holdas gyümölcsösét osztották szét köztük – csak úgy soronként. Egyik fasor az egyiké, másik a másiké.

Ezzel a szinte európai szintű gyümölcsös megszűnt létezni. Ugyanis az új tulajdonosok egymás soraiból loptak ősszel. Azt adták el. Helyben nem volt a gyümölcsnek nagy értéke. Télen pedig sorra kivágták tüzelőnek almafáikat.

Határszélen laktunk. A háború után folyt bizonyos csempészet. Cukrot onnan 60 fillérért lehetett hozni, itt 1,02 pengő volt az ára. Magyar cukor volt. Csehországnak eladtuk adómentesen, ezért ők ilyen áron tudták adni. 40 fillér adó terhelt minden kilót. Az államnak igen nagy bevételt jelentett. De a lakosság egyre kevesebbet vásárolt drágasága miatt. Megérte csempészkedni, mert oda-vissza egy éjjel alatt meg lehetett tenni az utat 40 kiló cukorral. Legbiztosabb a hegyen át vezető út volt.

Viszont a lakosság szegényebbje, hogy édes legyen az élelme, a szaharin nevű olcsó pótszert vásárolta. De ez nem tartalmazott semmilyen tápanyagot, így a legszegényebb réteg cukorhiányban szenvedett. Elképesztő volt, hogy az olcsón előállított magyar cukrot külföldről kellett visszacsempészni. Több jó erőben lévő fiatalember fél mázsát is áthozott egy éjjel.

Kifelé a dohánycsempészet ment. Ott a magas árak miatt nagy becsülete volt a magyar „szűzdohánynak”. Az élelmes sibler oda-vissza megkereshette fáradtsága díját. Némi kockázattal is járt a dolog, mert itt-ott elkapták a csempészeket, akik az árut eldobva menekültek a fináncok elől.

Az állam újjáépítéséhez meghirdették az állam által kibocsátott Béke kötvényt, aminek mennyiségét meg is szabták. Legalább egy havi fizetést keresőnként. A falusiakat nem tudták rávenni, de a fizetésből élőket igen. Ez mintegy 10 százalékos bércsökkenést jelentett amúgy

is kis fizetésünkéből. Tűrnünk kellett. Sógorom komolyabb beosztásban volt a Pénzügyőrségnél, vele, mint vezetővel, jó példaként kéthavonta jegyeztettek. Felesége sírva fakadt a nagy hazafiságon. Három gyereket kellett eltartaniuk, ő nem keresett.

A vonatkísérők Tornanádaskán aludtak egy laktanyában. Másnap hajnalban indultak vissza a vonattal. Egyiküket rajtakaptuk, hogy a legszebb 10-12 méter magas fenyőfánk felső, nagyon arányos szép részét lefűrészelte és összekötve akarta magával vinni Miskolcra, karácsony előtt eladni. Útközben csíptük el. A park egy része – barbárságra nyomán – elhagyott csatatérre változott. Feljelentettem az edelényi járásbírósnál. Nekem is el kellett mennem a tárgyalásra. Hát ő is szegény ember volt, nem büntették meg semmire, csak intették. Én annyira szerettem és becsültem a park fenyvesét, hogy még saját magunknak is egy seprőnyélbe fűrt lyukakba erősített gallyakból készítettem karácsonyfát. Ha ez a barbár kéri, őt is el lehetett volna látni ilyenekkel, de az nem lett volna kereskedelmi áru.

Tanár a tanárnak farkasa

Fölöttes hatóságunknál, a Művelődési Minisztériumban Benedekné osztályvezetőt mással bízták meg. Utóda, Máriafalvy Zoltánné lett. Meglátogatta intézetünket is. Férje gyógypedagógus volt. A házaspár ránk igazán jó benyomást keltett. Képzett, művelt, jó modorú emberek voltak. Igaz, a személyzetis mellette, Kádinger Jánosné ex-szövőnő volt. Egy idősödő szikár asszony. De jóindulatú, közvetlen.

1953 nyarán, egy vasárnapi napon megjelent Máriafalvyné. Elpanaszolta, hogy Rumban, Vas-megyében egy szintén kastélyban elhelyezett értelmi fogyatékos siket-némák intézete működik, s nagyon nagy bajok vannak. A nevelőtestület tagjai eszik egymást, mindenféle kanapé ügyek vannak. Már-már országos botrányra fejlődtek a dolgok. Ő szét akarja szórni az egész országban a nevelőket, és új testülettel szeretne rendet teremteni. Engem szeretne megbízni az igazgatással. A két intézet helyet cserélne.

Nem adtunk azonnal választ feleségemmel – mégis az ország másik végére, ismeretlen helyre költözni nem kis vállalkozás. Csak úgy fogadtam el az ajánlatát, hogy először megnézem, és csak azután hatá-

rozunk. Megkaptam az írásbeli megbízást az odautazásra, szemlélődésre, tájékozódásra: jövet adok választ, bemegyek a minisztériumba. Ebbe beleegyezett. Leutazásom óriási konsternációt keltett az ot-tani nevelőtestületben. Ők nem tudtak semmiről. De én a legszüksé-gesebb ismeretek birtokába jutottam.

Nagyon szép, mintegy harmincéves kastély. Emeletes. Beosztása megfelel az oktatás lehetőségének. 80 holdas fenyves védi a nyugati szelektől. A park és a fenyves összefüggnek. Széchenyi-birtok volt. Saját vasútállomása van: Rum-kastély. Rum község 1,1 kilométerre, teljesen osztott általános iskolával. Gyerekeink már felcseperedtek. Az ő lehetőségeik is fontosak. Van az intézetnek kocsija, lova, kocsi-sa a gróf idejéből, két szép lipicai lóval. Naponta bejár a községbe tejért, kenyérért. Úgy láttam, a gyerekek iskoláztatása is megoldott-nak látszik. Kétszobás lakás, fürdőszoba és egy kis konyhai benyíló. A tantermek bútorokkal berendezve. Hálótermek, cserépkályha-fű-tés. És ami a fő, amire nagyon vágytam, a villanyt épp akkor vezet-ték be! A község mellett folyt a Rába. Fellélegeztem. Hol van ettől Nádaska! Hétholdas kertészet, üvegházak is, jó foglalkoztatási lehe-tőséggel, ami elengedhetetlen a szakmában. Van gondnok, portás és gyermekfelügyelők – köztük óvónő is. A konyha jól működik, min-denki benn étkezik. Elfogadtam. Meg is érkezett hamarosan az át-helyezési rendelkezés.

1928–1953 között 25 évet töltöttem Tornanádaskán. Ebből 20 évet az általános iskolánál. Nem volt könnyű megválni. De Nádaskán, a kas-télyban elhelyezett intézet gondolata rossz volt. Ezt nem én akartam. Csak oktatási intézményt. Kollégákra vágytam. A feladatokat nem le-hetett megoldani. Az épület nem felelt meg a célnak. A válogatás nél-küli gyermekanyag, a körülmények, a nehézségek, teljesen kedvemet szegték. Szinte megőrültem az ajánlatnak és a látottaknak. Ebben volt fantázia!

Lelkem mélyén mindig sajnáltam az a tény, hogy az a fa-lu, amiért magamat adtam, a háború alatt megmutat-ta igazi arcát. Teljesen kifosztottak mindenünkből. Ezt nem lehetett elfelejtetni.

Húsz év munkájával a kisközséget jórészt én emeltem ki elmara-dottságából, hátrányos helyzetéből. Így hálálta meg. Persze, ha nincs háború, más a helyzet.

Napok alatt átköltöztünk, berendezkedtünk. Sajnos a Szentmártoni házaspárt is magunkkal kellett vinni. Szentmártoni állás nélkül a felesége nyakán lógott. Ott is mindjárt lakást követeltek. Egy torony-szoba jutott nekik, nagyon szép kilátással a parkra. Ez elfogadható volt. A padlásszobácskák egyedülálló személyeknek nagyon megfeleltek. Családnak már nem annyira. Egyik kolléganőnk és a gondnok is ott lakott a feleségével. Az országból, így Pestről is rendeltek ki tanerőt. Egy Király nevű kolléga volt, feleség, két gyerek. Ők már benn laktak egy szoba-konyhás lakásban. Nekem gyanús volt Király kolléga. Már az is, hogy valaki Pestről leköltözzön egy majdnem tanyára. Nem tetszett. Valaminek kellett mögötte lennie. Volt is. Ha gyatra pedagógusra gondolok, mindig ő jut az eszembe. A tanításhoz még csak nem is konyított. Nem ott járt az esze. Mindjárt beiratkozott valami szombathelyi birkózóklubba, és más téma nem is érdekelt. Felesége adott neki pénzt a 20 kilométeres vasúti utazáshoz, és legalább kétszer hetenként déltől késő estig ott maradt. Nem sajnáltam volna tőle, hogy valamivel kitölti szabadidejét, ha valami hasznát is lehetett volna venni. Egy év múlva igazgatót keresett a gyermekvédő. Annyira beajánlottam, hogy ki is nevezték Bikalra, egy ott létesített foglalkoztatási csoporthoz. Az állami gazdaságban dolgoztak. Halastavak is voltak. Már az első hónapban vízbefúlt egyik 16 éves gondozottja. Semmilyen rendet nem tudott tartani. Egy szétszórt, nagyszájú egyén volt. Király feleségét is felvettem gyermekfelügyelői munkára. Már nem voltak oly kicsik a gyermekei, hogy ne lehetett volna mellettük ellátni ezt a munkát. De az volt a célom, hogy nagyon nehéz anyagi helyzetükön segítsék. Ezért jöttek le Pestről.

Két nagyszerű gyermekfelügyelőre sikerült szert tennem. Mindketten helyiek voltak. Legalábbis Vas-megyeiek. Mindketten végzett, gyakorló óvónők. Az egyik Mihályka Ida. Gyakorlott, eleven, gyermekszerető óvónő. Minden munkája elsőrendű. A másik egy bányahelyről származott. Az 56-os események idején férje valami kiküldetésben volt. Hazaérkezésekor óriási tömeg a község közepén – szidták Rákosi rendszerét. A férjét másnap letartóztatták, mondván, hogy ő is részt vett a tüntetésben, holott éppen csak látta. Börtönbe került.

Felesége fiatal óvónő, kisgyerekekkel. Félt maradni. Éppen üres állásunk volt még – felvettem.

Kitűnő munkaerő volt ő is. Amikor a börtönök megnyíltak, a férfi egyik éjjel hazajött feleségéhez, családjához. Felesége hozzám szaladt – mit csináljanak? Menjenek ki Nyugatra? Volt valami rokonuk Burgenlandban, – még aznap éjjel kimentek. Akkor a határok is őrizetlenek voltak. Egyik faluban állást kaptak, ma is ott élnek talán. Sajnáltam, hogy elment, de örültem is neki, hogy az alkalmat így kihasználták.

Bár az intézetben nem történt semmi, az események nem múlt el emlékek nélkül. Szentmártoni kolléga azzal jött, hogy alakítsunk forradalmi bizottságot. Engem gondolt elnöknek. Én őt bíztam meg a vezetéssel. De úgy már nem akart bizottságot alakítani.

Nem lett bizottság. A testület sokkal higgadtabb volt, semhogy akkor ilyen kétése helyzetbe kerüljön. Közben nem volt egyszerű dolog az intézet ellátását biztosítani. Kimaradozott az áram.

Több esetben esténként odahaza étolajjal táplált mécsesnél foglalkoztunk saját gyerekeinkkel, ugyanazzal az olajjal sütöttük a napi vacsorát jelentő pirítóst.

Az oroszok nyáron kint tartózkodtak Ausztriában, télen behúzódtak Nyugat-Magyarországra. A kastélytól alig száz méterre vezető úton végeláthatatlan sor páncélos. Meg-megakadt a vonulás. Fél napokig tartott. Ugyanakkor megindult az akció a rendszer ellen küzdő katonák, lakosok pesti megsegítésére. Rengeteg élelem, szalonna, kenyér, zsír gyűlt össze Szombathelyen nagyon rövid idő alatt. Vagonban szállították volna Pestre, de útközben valakik több esetben eltérítették.

Úgy az utakon, mint az ösvényeken folyamatos volt a menekülés nyugatra. Találkoztam olyan csoporttal, amelyik mintegy harmincan – felnőttek, gyerekek – nálunk kereste a legközelebbi átkelőt a magas hóban. A mozdonyvezető ott, ahol a határ közvetlen a vasút mellett húzódott, a menekülő, disszidáló pestiek részére megállt, hogy kiszállhassanak.

Nemsokára ismét őrizték a határt, főleg a vasúton utazókat. Egy leleményes diákokból álló csoport azonban disszidálni akart. Hogy lelep-

lezzék szándékukat, egy óriási gyászkoszorút hoztak magukkal és Celldömölnél az igazoltató határőröknek azt mondták, hogy „szegény Józsi bácsi meghalt”. Az ő temetésére mennek. A szemfüles határőr nem dőlt be, merthogy nem tudták megmondani neki, hogy hívják Józsi bácsit, és hol lakik Szombathelyen. A legközelebbi vonattal visszazavarták őket Pestre. Számtalan ilyen esetről lehetett hallani. Egy férfi ki akart szintén menni. Ő két macskával hátizsákjában indult neki úttalan utakon. A járőrkutya észrevette, jelzett. Erre a szökevény az egyik macskát kiengedte. Az elkezdett futni, a kutya után, fel egy fára. A határőrök azt hitték, hogy a disszidens mászott fel, pedig a kutya a macskát űzte. Mi úgy döntöttünk, maradunk.

Mondták, egy szombathelyi leányiskola pár növendéke kiment a határ menti tiltott zónába valamit gyűjteni. Egy hosszú létrát is vittek magukkal, alkalmas pillanatban áttették a volt aknásított „nyomsávon” és átsétáltak. Mire a határőrök észrevették, már jól benn voltak Ausztriában. Akkor a menekülésen kívül a disszidálás szinte napiranden volt, és szépen divatba jött. Voltak áldozatai is, de az nem tartotta vissza a következőket. Magam részéről igyekeztem távol tartani az intézettől a kiszámíthatatlan dolgokat. Rendesen folyt a tanítás, élmünk volt elég. Nálunk a sertésenyésztés hosszú hónapokra biztosította a húst. Egyszer üzentek a községházától, hogy a vadászpuskámat letétbe kell helyeznem. Elvittem. A másokéval együtt bezárták egy irodai szekrénybe. Pár hónap múlva visszaadták.

A pesti eseményeket hallva több szülő – féltve gyermekét – hazavitte. Egy idő múlva visszahozta. Egyik szülő egy töltőtollal ajándékozott meg. Ennek az volt az előzménye, hogy híre ment a határszélen: az osztrákok az átmenekülteket kaláccsal fogadják, a gyerekek ajándékot kapnak. Nos a helyismerettel rendelkezők átmentek gyerekektől majd egy másik úton hazatértek. Az ajándékok birtokában. Ezt többször is megtették, így jutottam én is egy töltőtollhoz.

A falu – egyben intézetünk – orvosa meglátta a helyzetben az üzletet is. Elment a határra, amikor az még teljesen őrizetlen volt, és mindenféle orvosi felszereléssel, kötszerrel tért haza, alaposan megpakodva. A „hazafiaknak” hozta. Az osztrákok nagyon lojálisak voltak a menekülőkkel, disszidálókkal, már a határon ellátták sok mindennel őket és segítették a bejutásukat. Később megszilárdult a határőrzés. Már csak ügyes trükkökkel lehetett átjutni.

Nagy havazások voltak azon a télen. Óriási hó-átfúvások keletkeztek. Leállt a közlekedés napokra. Egyik alkalommal egy halotyszállító autó – Pestről Szombathelyre tartva – két embere jött be hozzánk, menedéket, meleget kérni. Szombathelyre – temetésre vitték volna a halottat, de befűródtak a hóba. A halott a kocsiban, ők két napig az intézetben várták az idő változását. Az útellenőrző rendőrök is kerültek ilyen fogságba. Valóságos Szent Galleni kolostor lettünk az út közelében.

Munkára neveltünk

Az intézetet a lehetőségek közt fejlesztettük, bővítettük.

Én már tudtam, hogy mit kellene csinálni. A nagyobb értelmi fogyatékosoknak olyan képzést adni, amivel, vagy az ott szerzett képzettséggel meg tudjanak majd élni. Olyan sokirányú képzést állítottam be, ami-re csak lehetőség nyílt.

Adott volt egy nagy konyhakert. Öntözéses gazdálkodássá fejlesztettük. Adva volt három nagy üvegház. Itt virágkertészet folyt. Kialakítottunk egy kosárfonó műhelyt, ügyes oktatóval. Rongyszőnyeg-szövést indítottunk be három szövőszékkal. Lehetőség nyílt gyümölcskertészethez. Szép anyadisznókat szereztem be, amelyek állománya 1957-re 50 fölé nőtt. Nem voltak ellátási gondok.

A foglalkoztató területeken a gyerekeket képességük és kedvük szerint osztottuk be. Az iskolában folyt az oktatás. Törekedtünk arra, hogy 16 éves korukra legalább az alsó négy osztály szintjére jussanak. Akik ezt nem tudták elérni, a fenti foglalkoztató tagozatra kerültek, ahol a sertésgondozástól a virágkertészetig sok irányban foglalkoztak. Nem volt szórakozási lehetőség a gyerekek részére. A park szélén futballpályát alakítottunk ki. Mellette napmelegített vizes tartályból nagyteljesítményű tusfürdőt. Nyáron minden gyerek az alatt fürdött, nagyon népszerű volt. No, de hogy a felnőttek is valamiben részesüljenek, egy házi készítésű, nem éppen a nemzetközi előírásoknak megfelelő döngölt földes kuglipálya is született. Egy szombathelyi

esztergályos készített hozzá bábokat. Sőt egy tenispályát is sikerült összehozni. A gyerekek – jó oktatók révén – szívesen dolgoztak, és öröm volt hallgatni örvendezéseiket a játék helyeken. A kuglihoz is csapatok alakultak: fiúk–lányok ellen.

Egyszer főiskolánk igazgatója, dr. Bárczy Gusztáv látogatásakor beállt az egyik tekecsapathoz, és a végén, igazi pedagógusként megállapította, hogy legyőzték.

Bárczy a magyarországi gyógypedagógia atyja. Kiváló szakember. A corticalis siketség világhírű felfedezője. Gyakori látogatásai nem hivatalos szemlék voltak, hanem kikapcsolódást is jelentettek számára mindennapi munkájából. Mint országgyűlési képviselő és a parlament szociális bizottságának tagja, emberfeletti munkát végzett. Rumban pihent. Ott látta megvalósítottnak az általa elképzelt gyógypedagógiai nevelést. Gyakran hozott külföldi látogatókat. Egyszer két német ideg orvosnővel jött, akik elpanaszolták, hogy Berlinben mintegy kétezer értelmi fogyatékos gyerekkel nem tudnak mit kezdeni. Őrzik őket. Nálunk naphosszat a gyerekek közt voltak, minden munkájukat figyelték, jegyeztettek, intézetünk európai hírűvé vált. Látam, hogy jó úton járok, ha Bárczy – mint legfőbb szakember – példászerűnek látja az általam vezetett intézet tevékenységét is. Eredményesnek ítélte meg törekvéseimet, ami újabb és újabb munkára serkentett.

A konyhakertben nem kevés energiával öntözéses gazdálkodást alakítottunk ki. Nagyszerű terméseredmények születtek. Az árut Szombathelyen értékesítettük. A zöldségesek kijártak vásárolni. A grófi hagyatékból munka nélkül maradt Dietzl Jenő bácsit tovább is alkalmaztuk a virágkertészetben, ami szintén jövedelmezett, ha nem is lett öneltartó az intézet, sokban hozzájárultunk a fenntartásához. A bevételeket a megyei tanács oktatási számlájára kellett befizetni. Ott azzal buzdítottak, hogy ha a bevételünk meghaladja a tervezettet, azt az összeget visszaadják az intézetnek – tetszőleges felhasználásra. Ez az ígéret újabb lökést adott a fejlődésnek. A szakmunkás kollégákkal megbeszélve egy akkor megjelent televízió beszerzése volt a cél. A dolgozók azonban nem lett ilyen egyszerű. A könyvelés szerint jóval túlha-

ladtuk az évi bevételt. Nosza! Be Szombathelyre. Megelőzőleg egy tévé-kereskedésben már kapható AT-501-es készülék iránt érdeklődtem. Árát, felszerelési költségeit is tudatták. Így mentem be „pénzünkért” a tanácshoz. A pénzügyi osztály vezetője elismerte, hogy befolyt a szükséges összeg, de nem tudja nekünk kiutalni, mivel egy másik megyei intézet deficitjére fordították. Hát engem elöntött a pulykaméreg. Majdhogynem az asztalt vertem, de határozottan kijelentettem, hogy én addig innen nem megyek el, míg a többlet pénzt ki nem utalják.

Lett nagy szaladgálás az irodákban, de a pénzünket megkaptuk. Hazafelé bementem az üzletbe, megrendeltem az egyetlen létező kis képernyős tévékészüléket az intézetnek.

Másnap már szerelték Rum-kastélyban. Mindenki nagyon örült, lesz valami szórakozás. Engem az boldogított, hogy annyira össze lehetett fogni a testületet, ami ezt lehetővé tette.

Az akkori tévékészülék primitív volt a mostaniakhoz képest. Három különböző antennát állítottak fel a szerelők a kastély tornyaira. Mindegyik külön-külön vezetett be egy kis szobába, ahol Grazot, Pozsonyt és Budapestet lehetett venni megfelelő minőségben. Berendeztünk egy kis helységet romos, volt grófi bútorok rendbehozatalával. Mindenkinek megvolt a kényelmes ülése az esti műsorokhoz. Feleségem halkán tolmácsolt szlovák és német nyelvről. A sikeres akció még jobban összehozta a testületet. Nagyon jó volt az intézetben az összhang. A közeli Töttös nevű község végén álló kis falusi korcsmába időnkint csapatostul, testületileg mentünk át egy pohár sörre. A korcsmáros és a felesége közénk ült és részt vett a társalgásban. Ez sohasem ment egy-egy pohár sörnél többre a finom tejfölös csirke-vacsora után. Inkább csak a társaság kedvéért történt.

Nagy mulasztást követnék el, ha Móricz Imre kollégáról nem írnék. Rumban lakott. Árva gyerek volt, akit az „öreganyámnak” nevezett nagynénje nevelt fel és tanítóképzőt végeztetett vele. Egy szomszédos községbe járt ki gyalog vagy kerékpárral tanítani. Hírét vettem, elhívtam beszélgetésre. Ott nőtt fel, ismerte a helyi viszonyokat. Már pár évi gyakorlata is volt. Amolyan fűrő-faragó falusi gyerekként

szeretett barkácsolni. Nekem éppen ilyen munkaerő kellett. Átvettük az intézet állományába. Ő boldog volt, hogy nem kellett sokat gyalogolnia, egy nagy testületbe kerül. A helyi dolgozókat ismerte. Nagyon jó benyomást tett rám. Közvetlen, barátságos, amolyan macskós természetű, de jó kiállású fiú volt. Már az ő segítségével és tervei szerint rendeztünk be még egy foglalkoztatási ágat, a barkácsolást. Csak a kastély alagsorában volt már használható helyiség. Ez azonban nem jelentett akadályt. Remek műhely jött össze, ahol 8-10 gyerek vidáman fűrészelt, gyalult, csapolt és hasonló munkákban szerzett jártasságot. A legkedveltebb foglalkozási ág volt a fiúk közt.

Nem tudom, hogy sikerült volna-e más, alkalmasabb személyt találni erre a munkára Móricz Imrénél. Nagyon boldog voltam feleségemmel együtt. Gyakran be-beszólt a lakásunkba, a gyerekekkel játszott. Szívesen láttuk a közvetlen, őszinte közeledést. Imre nem vetett meg egy-két pohár bort. A közelben nem termett jó szőlő, de Bérbaltaváron (20 km) már igen. Ünnepek előtt szerveztünk beszerzési túrát. Mindenkinek hoztunk, aki csak kért. Major bácsi befogta a Szendét és a Szellőt, és az üres demizsonokkal megrakott kis tejes kocsival keltünk útra. Egyik karácsony előtti vasárnapon is elmentünk. A gazdát a templomból hívtuk ki és mentünk fel kis falusi pincéjébe. A pince kicsi volt, de jó bort tartogatott.

A gazda egy cserépköcsőgben megmelegítette a bort, Móricz Imre pedig előszedte az előző napi disznóölésből származó abált szalonnát, sült kolbászt, hurkát. A finom falusi kenyérrel – úgy déltájban – nagyon jól esett. Ettünk-ittunk. Megtöltöttük a kívánt demizsonokat a kollégáknak és utána haza.

Én alig mertem kóstolgatni a hegy levét – nem lévén semmilyen ivó –, de Imre és Major bácsi, a kocsis mélyen a pohár fenekére néztek. Nem lett azonban semmi baj.

Jó kapcsolatot tartottunk fel az alig 30 km-re levő Zalaszentgrót gyógypedagógiai intézetével, illetve nevelő testületével, annyira, hogy közös tanulmányi kirándulást szerveztünk a következő télen Pozsonyba – egy ottani intézethez. Volt sok közös téma, probléma.

Feleségem állandó jelleggel tolmácsolt oda-vissza. Belejött a szak-
kifejezésekbe is. Nagyon örültek az ottani kollégák. Ők sajnos nem
tudták visszaadni a látogatást, mert nem engedélyezték nekik. Mi
is saját költségünkön mentünk. Úgy terveztük meg az utat, hogy
visszafelé Poprádon át jövünk haza, és megnézzük a Tátrát is.

Kora hajnalban indult a tervezett vonat Pozsonyból, délfelé Poprád,
majd este Kassa, ahol szállás volt foglalva egy szállodában. Hajnal-
ban óriási hóvihár lett Pozsonyban. Alig bírtunk az állomásra kimen-
ni. Prágából jövő gyorsvonatnak se híre, se hamva. Órákig fagyoskod-
tunk az állomáson, mígnem jóval dél után megjött a vonat. Beszáll-
tunk. Már alkonyodni kezdett, mire Lomnicon a lanovkához értünk.
Gyorsan föl, hogy még valamit lássunk. A csillagvizsgálóig jutottunk,
ahol szétnéztünk, illetve lenéztünk. Rövid idő múlva indult a lanov-
ka lefelé. Nem lehetett volna tovább fennmaradni, annyira sötét lett.
A Start állomáson átszálltunk.

***Vasutasok jöttek-mentek, lámpával. Egyik megjegy-
zésüket feleségem meghallotta: „Szólni kellene ezek-
nek a magyaroknak, hogy nem jár tovább a lanovka,
mert vihar van.” Hát, bizony így volt. A vasutasok le-
mentek a drótkötél alatt lámpával, minket otthagytak
a kabinban.***

Nem volt más hátra, mint a derékig érő hóban elindulni. Széles csík
volt kivágva a lanovka részére a hatalmas fenyőerdőben. Olyan nagy
vihár kerekedett, hogy szinte üvöltött a fenyők között. Hordta a ha-
vat. Csak az eget lehetett megkülönböztetni az erdőtől. Libasorba áll-
tunk és egymás nyomában kezdtünk araszolgatni lefelé szinte egy-
más kezét fogva. Nők is voltak köztünk.

A nagy hóban leizzadtunk, hiába volt hideg. Nadrágom derékig el-
ázott. Más sem járt jobban. Izgatott, hogy ez a be nem tervezett inter-
vallum nem veszélyezteti-e további vasúti utazásunkat, mert vona-
tunk este 9-kor indult volna Poprádról. Szerencsére kiértünk villa-
mossal időben. De ennek a vonatnak sem lehetett hírért venni. Mond-
ták a vasutasok, hogy Prágából eljött, ám nem tudni, mikor ér ide.

Csurom vizesen, összefagyva mentünk be a poprádi vasúti restibe,

ami szerencsére még nyitva volt. Vendég senki – csak mi és a főúr. Végre, éjfél tájban megérkezett a 9 órás gyors, teljesen fűtetlen volt. Vacogva értünk Kassára a szállásunkra, de a hóvihár ott is dúlt még. Sem villamos, sem taxi. A nagy hófúvásokon botladozva értünk a szállóhoz. Ott jó volt, de már éjjel egy óra. A tervezett vonatunk 7 órakor indul Magyarország felé. Ébresztést kértünk, és 2-3 órás alvás után fel a vizes nadrágokat és ki az állomásra.

Szerencsésebb volt megelőzőleg a rumi kollégákkal a Trencsénben folytatott tapasztalatcsere. Valóban jó időben, értékes tapasztalatokkal érkezünk haza, de mi is sokat segítettünk a kollégáknak, akik akkor kezdték a gyógypedagógiai oktatást. Még könyvek sem voltak. Éppen tankönyv-írókkal találkoztunk össze a szép intézetben. Persze a kirándulás és a látogatás a trencsényi várban hozzá tartozott a tapasztalatcserehez. Szép, hasznos út volt. Összehasonlítás után azt állapítottuk meg, hogy bár sok nehézség van, de mi már tudjuk, hogy mit kell csinálni. A trencsényi kollégák még nem.

Igyekeztünk a szakmában ismereteket szerezni gyakorlatilag is. Jó volt a kapcsolatunk a szombathelyi értelmi fogyatékosok iskolájával. Az ottani kollégák is szívesen töltöttek pár órát nálunk. Megfordultunk Kaposváron is és az ország legnagyobb értelmi fogyatékos intézetében, Kőszegen. 400 tanulója volt, mind bent lakott. A volt kőszegi katonai reáliskola pazar épületét kapta meg a szakma.

A kastély közelében csak néhány volt uradalmi cselédház és néhány hatalmas istálló állt. A sárvári állami gazdasághoz csatolták az egész volt grófi uradalmat a kastély nélkül. A volt uradalmi cselédek – fogatosok, tehenészek – a sárvári állami gazdaság dolgozói lettek. Egyedül Major bácsit – a volt grófi kocsist – és a főkertészt alkalmaztuk mi az intézetnél. Az állami gazdaságban dolgozók rendkívül elégedetlenek voltak nagyon alacsony bérük miatt. A gazdaság olyan nagy volt, hogy szinte a fél megyét magába foglalta. Vezetője – egy nem régen végzett, de gyakorlott agrármérnök – be-benézett hozzánk is. Jó viszony alakult köztünk.

Az alkalmazottak a gazdaságra panaszkodtak, a mérnök pedig a pártirányításra. Mint elmondta, nem gazdálkodhat tudása szerint, hanem úgy, ahogy az agitátor „aktatáskások” rendelték; a szakmában teljesen laikusok.

Elrendelték például, hogy most pedig árpát kell vetni egy bizonyos határrészbe. Késő őszi vége van, holnap havas eső esik, de vetni kell! Hát persze az árpavetés tönkre ment. Ki hallott hóra árpát vetni? Több ilyen ráfizetéses rendelkezést is felhozott. Én megkérdeztem, hogy ilyen gazdálkodás mellett mennyiért tudnak egy mázsa búzát megtermelni. Kettőezer forintért – volt a válasz. Elképesztő volt halani is. Ennyi volt a havi fizetésem.

Hát ilyenféle állapotot jelzett az is, hogy még az intézet beindítása előtt a kifosztott kastélyban nyári ifjúsági tábort tartottak. A fiatalok jól érezték magukat, nagyokat fürödtek a Rábában, jó volt az élelmezés is. Eközben jött az ócskavas gyűjtés országos kampánya. A KISZ-tábornak ebben elől kellett járnia. Szétszerelték hát a pincében lévő, modern, fűtést szolgáló kazánt, leszerelték a szobákban levő radiátorokat, kitépték a falakban vezető bronz csöveket és ócskavasként nagy eredményt mutattak fel a gyűjtés terén. Ősszel azonban szervezni kezdték az intézetet, de fűtés hiánya miatt egy évet késett az indulás, mert előbb egy sor vas- és cserépkályhát kellett beszerezni, megrakni. Micsoda költség! És tűzveszélyes is volt, később emiatt tüzeset is előfordult, leégett egy mennyezet. Mire mi 1953-ban odakerültünk, ezek már üzemeltek, mindenütt lehetett fűteni.

A szomszédos Kám községben egy hatalmas gépállomást építettek. Igazán impozáns épület volt. A szocializmus büszke lehetett volna rá, ha üzemelt volna. Elkészülte után derült ki, hogy működése a helykiválasztás miatt lehetetlen, így messzebb – más községben – építettek egy másikat. Az működött.

Még szerencse volt, hogy az intézetet nem így irányították. Meglehetősen önállóak voltunk, és csupa célszerű lépést tettünk.

A vasvári járási pártbizottság titkára – bizonyos Borsos elvtárs – többször eljárt hozzánk. Szívesen elnézegette a gyerekek foglalkoztatását, az üvegházat, és mindent. Elbeszélgetett a gyerekekkel, akik igen pozitívan nyilatkoztak neki minden alkalommal. Ezzel szinte „szívébe zárta” intézetünket.

Talán eredményeink elismeréseként kellett tekintenünk azt, hogy a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola tanárai a nyári szünetben ott nyaraltak.

Egészséges, szép hely, közel a Rába, fenyves erdő, park. Már emítettem, hogy a főiskola igazgatója Dr. Bárczy Gusztáv is sok szombat-vasárnapját töltötte nálunk pihenéssel. A nyaralók részére szép kirándulásokat szerveztünk a környéken. Kedvelt úti cél volt a Rába part, a Hét Forrás, legfőképpen a gróf Ambrózy által telepített Jeli Hálás nevű arborétum a Kemenes hegyvonulat nyugati végén. A vad ciklámen tengernyi virágának illata még a főútvonalon is érezhető volt. A fenyők, az örökzöld díszfák, az azáleák változatos színpompája mindig megért egy kirándulást. A Hét Forrás hűs völgye a legmelegebb napokban is kellemes órákat adott. Itt amolyan falusi szórakozást – szalonna sütést – rendeztünk. A források vize olyan hideg volt, mint ha az italt hűtőszekrényben tartottuk volna.

Élet és munka a Rába mentén

Érdekes látványosság volt a Rábával párhuzamosan elhelyezkedő víz ér, a Herpenyő. Messziről folyócskának tűnt, de nem folyt. Vize mély és mindig kristálytiszt. Nyilván a Rába kavicságyán át újult meg mindig. Beléptem az ottani vadásztársaságba. Amolyan falusi összeszokott társaság volt, jó kollektíva. Sok apró vad nem akadt, a szarvast meg én sajnáltam meglőni. A kastély mellé telepített nagy fenyves erdő viszont tele volt róka kotorékkal. Fényes nappal, szemünk láttára vitte a majorbeliek tyúkját az egyik. Hajnalonként kimentem az erdőbe és egy-két hazatérő róka bizony befejezte pályafutását. Elemér fiam – úgy 10–12 éves és állandó kísérője, a portásunk 8 éves fia, Feri nagy diadalal hurcolták az egyik meglőtt rókát rúdra akasztva. Bobbi kutyánk a szag hatására mindig örjöngeni kezdett, de nem mert hozzányúlni.

Kis rókákat is fogtunk, melyeket az állatkertnek küldtem fel. Még alig tudtak járni, de az útravalóul szolgáló, ládájukba bedobott verebeket pillanatok alatt széttépték. Egy sebzett sas is birtokunkba került. Nem tudott szállni. Az előszobánkba állított száraz fatörzsön üldögélt nap-hosszat és fogyasztotta a verebeket. Ő is az állatkert lakója lett.

A Szombathelytől nyugatra eső országrész „határázónába” esett. Csak rendőrségi engedéllyel lehetett például Sopronba elutazni, ahol a feleségem unokatestvére a Bányászati és Erdészeti Főiskola tanára volt. Nagy kirándulást tettünk Pozsonyba a rokonokhoz. Kaptunk enge-

délyt családotstul. A felnőttekkel nem volt probléma, de a gyerekekkel igen. Akkor dúlt országosan a gyermekbénulás járvány. Többször is oltották a gyerekeket. Mi Rajkánál akartuk a határt átlépni. Ez volt közel. Rajkáig vonattal, de onnan – a lerombolt vasút miatt – gyalog kellett mintegy három kilométert megtenni, a pozsonyi autóbuszjáráshoz. Az országút mellett volt először a magyar, majd 1-200 méterre a csehszlovák útellenőrzés. Többen is utaztak így. Igyekeztünk utolsónak maradni.

A magyarok szó nélkül elengedtek, de a cseh finánc már messziről mondta, hogy a gyereket nem lehet bevinni Csehszlovákiába a járvány miatt.

Felmutattuk az orvosi igazolást a többszöri oltásról, de csak hajthatatlan maradt. Ezt hallván Éva lányunk éktelen bömbölésbe kezdett. Feleségem pedig, aki tökéletesen tudott szlovácul, egyre agitálta a fináncot. Én közben kimentem a váróba és kivettem 2 üveg finom zalai bort, amit a rokonoknak szántunk. Szó nélkül tettem az asztalra. Pillanatok alatt megváltozott a finánc hozzáállása, mondván: a gyerekek védettek, mert be vannak oltva. Rögtön aláírta az útlevelet. Hát ez is a rumi pedagógusi beosztásomhoz tartozott.

A közeli Zsennye község ősi lovagkastélyában művésztelep működött. Mewelette folyt a Sorok patak. Inkább ide vittük kirándulni a gyerekeket a veszélyes, sebes Rába helyett. Egy óriási, öreg fűzfa állt a parkban. Odva olyan nagy volt, hogy tíz gyerek is belefért, de élt a fa.

A környék megismerésében a helybeli Móricz Imre kollégám jelentett nagy segítséget. A kastély parkja olyan csendes, nyugodt volt, hogy az egyik buxus bokor alatt vadnyúl fiadzott.

Rumban a körzeti orvos és felesége is közel került hozzánk. Ők már akkor autóval jártak. Gyermektelenek, nagyon elhízottak voltak. Beszélgetés közben kitűnt, hogy Kelet- és Észak-Magyarországon még nem jártak. Én Északon, – Miskolcon, a közeli Tornanádaskán – ismerős lévén felvevődött egy több napos közös kirándulás lehetősége. Meg is valósult. Nem győzték csodálni az egri várat, Lillafüredet, az aggteleki cseppkőbarlangot, Miskolc-Tapolcát. Ugyancsak megcsodálták előbbi munkahelyünk, a tornanádaskai Hadik-kastély hatalmas parkját, a szelíd folyású Bódvát.

Az intézetben – az okvetetlenkedő Szentmártoni és Király kollégák eltávozása után – idilli kollektív munka folyt, és összetartó volt a munkacsoport. Zavart azért valami: az intézet idős gondnoka nem volt tiszta kezű. Rájöttem néhány stiklijére. A gyerekek részére történt Szombathelyi ruhavásárláskor például magának is vett egy öltözet ruhát, és az intézettel fizettette ki. Nem akartam észrevenni.

Szegény háborús vesztes volt. Ráfért egy öltözet ruha. Deklasszálták. De ő engem is bele akart vonni üzelve azzal, hogy a szövetkezetből vásárolt áruk 5%-át viszatérítették; felajánlotta, hogy felveszi, de felezzük meg, hiszen nem tartozott az intézetnek kiutalt és elszámolás köteles pénzhez. Visszautasítottam, mondván, hogy a gyerekek játékszereire éppen jól jön majd.

En is nagyon szegény voltam, a gyerekek nőttek, de eszembe jutott a tornanádaskai intézetnél folyt pénzügyi eljárás. Amúgy sem voltam ilyennek híve. A számlákat nekem is alá kellett írnom, akár be-, akár kifizetésről szólt. Sok mindent vásároltunk, élelmet, ruhát, fűtőanyagot és a lovak részére zabot, szénát. Egyik alkalommal egy húsz mázsa szénáról szóló kifizetett számla került elém aláírásra. A papír szerint a szállítás már régen lebonyolódott. Egy időben Major bácsi, a kocsis panaszkodott, hogy a széna fogytán van - be kell szerezni. Valahogy a kettő nem volt összhangban. Utána néztem. A számlán már Major bácsi – mint átvevő – aláírása szerepelt.

Gyanús volt az aláírás. Major bácsi reszkető öreges keze helyett kiírt, jó írás. A széna nem érkezett be, ki lett fizetve: összejátzott a gondnok a felvásárló-szállítóval.

Egy Ivánfai nevű volt rendőr törzsőrmester volt akkor az irodai alkalmazottunk, vele és Móricz kollégával ismertette az esetet tárgyalgattuk, hogy mitévő legyenek. A kérdést az döntötte el, hogy a felvásárló más hasonló üzletet is lebonyolított, rájöttek, és eljárás indult ellene. Nem tudtam tovább véka alatt tartani az ügyet és átadtam a szombathelyi rendőrségnek. Ez 1958-ban történt. Beigazolódott az okmányhamisítás és a sikasztás. Intézetünk pénzügyileg a megyei tanácshoz tartozott. Az ott dolgozó Németh Tóni volt megbízva az ellenőrzésben; mindig rendben ta-

lált mindent, évenként többször is. Nyugodt voltam. Az intézet sertései egyre szaporodtak. A fölöslegeseket eladtuk, a bevétel a tanács számlájára folyt be. Egyik ilyen eladás alkalmából éppen kinn járt Németh Tóni is, ő is szeretett volna két malacot venni. Hát annak semmi akadálya nem volt. Én azt gondoltam, hogy valamelyik rokonát akarja meglepni vele, de a két malacot hetek-hónapok múlva sem vitték el, pedig ki voltak régen fizetve. Persze a választott malacokból szép süldők lettek. A gondnok még tartotta volna, én ragaszkodtam az elvitelhez. Hát így már érthető volt a dolog. Németh Tóni sem vett mindent észre, amit észre kellett volna vennie. Kéz kezet mos.

Itt meg kell jegyeznem, hogy egyik hatalmas anyakocánk majdnem országos bajnok lett, tizenkét malacot ellett. De csak tíz csecsbimbója volt, ami a két leggyengébb malac pusztulását jelentette volna. Nem így történt. Az állatok gondozója, Refle János Délvidékről menekült. Feleségét gyermekfelügyelőként alkalmaztuk. Hogy honnan szerezte János a sertésekkel való bánás tudományát - nem ismerem. Hanem azt a szeretetet, amit láttam, azt még soha nem tapasztaltam. Minden állatának volt neve. Néven szólította őket, vakargatta, simogatta. Amikor a legelőre vonultak, Refle ment elől, utána az anyasertések, a malacok, majd az oda beosztott tanulóink. Reflénél sohasem volt ostor, vagy vessző, csak szelíd szavakkal csalogatta maga után az egész csürhét. A gyerekek is megszokták ezt az állatszerető gondoskodást. Ők is ugyan ezt tették.

Az országos mezőgazdasági kiállításról azért maradt le a tizenkét malacos anyakocánk, mert az egyik téesznek is volt egy tízmalacos kocája. Azt vitték fel. A szocialista mezőgazdaságot nem illett megelőzni.

Főiskolánk igazgatója, dr. Bárczy is elámult ezen a tevékenységen. Még a tapasztalatcserére jött német idegorvosnak is bemutatta. Hogy a kertészet zöldségei jobban keljenek a piacon, Ditzl bácsi módszerét alkalmaztuk. A petrezselymet már ősszel elvetettük. Az bírja a hideget. Tavaszra, mire a sárgarépat elvetették, a petrezselyem már jó vastag volt. Ha együtt történik a vetés, a sárgarépa megnő és hajszálnyi petrezselyem szálakkal kell csomózni. Így vastag petrezselyem mellett elment a vékonyabb sárgarépa is. Egy szombathelyi kertész ki ki-

járt hozzánk, illetve Ditzl bácsi kollégájához; látva a gyerekek ügyességét, növényyszeretetét, kérte, hogy adjuk hozzá az egyik állami gondozottat, Merucza Nándit. Ő évtizede kertészkedik. Gyereke nincs. Szívesen venné a gyereket és örökbe is fogadná. Így történt. Lehet, hogy ma a céget már régen Nándi vezeti.

Az iskolai oktatást és „foglalkoztatót” befejező növendékeinket, ha állami gondozottak voltak, visszaadtuk a Gyermekvédőnek. Csakhamar mindegyik munkába tudott állni. Nevelésünk nem volt hiábavaló. Ez a pedagógia jutalma.

A mintegy száz fő körüli létszámból minden évben termelt 10-15 munkába állítható volt. A magán gyerekeket a szülők alkalmazták. Szorgalomra, kitartásra, helytállásra neveltünk.

Egyszerű, nem nagy képesítésű szakoktatóink példás munkát végeztek. Nem az volt a cél, hogy a kert mielőbb meg legyen kapálva, hanem az, hogy a gyerek meg is tanulja a fogásokat, mert sok ápolt növényt is kivágtak eleinte. Örömeiket lelték a munkájuk folytán termelt gyümölcsökben, zöldségekben. Büszkén mutogatták kertjüket, amelyben jó pár hatalmas, termő cseresznyefa állt. Ezeket nem szedték le, hanem egy-egy csoport kapta ajándékkul. Vigyáztak is rá. Meghívták az iskolai osztályokba járó társaikat a „szüretre”.

Amolyan hangulatos, – családias jellegű – nevelés, oktatás folyt. Az állami gondozottaknál némileg pótolta a szülők hiányát. A főtí gyermekvárosban láttam hasonlót.

Saját két gyermekünk is lassan befejezéséhez közeledett az általános iskolai tanulmányainak. Középiskolába kívántuk adni őket. Ez legközelebb Szombathelyen volt, jó hírű gimnázium. Húsz km-re laktunk csak tőle. De nem mertem oda bejáratni őket, mivel a kis motoros vonat közlekedése az időjárás függvénye volt. Télen – a gyakori hóvihár miatt – néha napokig nem közlekedett. Az utasok ottrekedtek.

Nem volt mit tenni, mint kérni egy kollégiumi férőhelyet Elemér fiunk részére. A művelődési osztály vezetője nem adott, mondván, hogy más gyerek is jár be más vonalakon. Sok tépelődés után mégis a kollégiumi elhelyezést választottuk:

Győrben a bencések „engedélyezett” gimnáziumába írattuk be, bennlakással. Nem volt olcsó multság. Mindenért fizetni kellett, ágynemű otthonról, mosatás otthon. Az étkeztetés is a mi költségünk volt.

Semmilyen állami támogatásban nem részesült az intézmény. Feleségem volt az aggodalmasabb. Ő ment el személyesen tájékozódni, azután határoztunk. Nem számoltunk a következményekkel. Nyilvánosan hirdetett, engedélyezett oktatás folyt Győrben. Valójában csak kifelé. Amúgy jöttek a kellemetlenségek. Egy esztendő elteltével úgy döntöttünk, hogy fiunk a gimnázium további osztályait Szombathelyen végzi, mivel az a hír járta, hogy az egyházi iskolában végzetteket nem veszik fel egyetemre. Hát az még messze volt, de igyekeztünk haladni a korrallal. Feleségem bement a gimnáziumba, hogy a gyerek bejáróként ott folytassa tanulmányait, de azt csak a megyei tanács engedélyével lehetett. Amikor találkoztak, a művelődési osztály vezetője óriási patáliát csapott, amiért nem tudott a bencésekről. Kijött Rumba is és ott folytatta. Hivatkoztam arra, hogy előző évben ő nem adott kollégiumi férőhelyet, kénytelenek voltunk ezt a lépést megtenni – különben is „engedélyezett” intézményről van szó. Ráadásul tudomásunk volt arról, hogy több szombathelyi orvos, mérnök, sőt országosan ismert politikus is Győrben iskoláztatja gyermekét. „Az orvos jól tud gyógyítani, a mérnök meg jó házat tud építtetni akkor is, ha felekezeti iskolába jár a gyerek, de egy pedagógus...?” – érvelt az osztályvezető, s megemlítette, hogy három szombathelyi tanárt bocsátottak el azon a nyáron.

Vasból a Hajdúságba

Veszélyeztetve láttuk száraz kenyerünket is. Családi tanácskozás következett, majd utazás Budapestre, tanácskérés a Művelődési Minisztérium ismerős osztályvezetőjétől. Tőle tudtuk meg, hogy egyik kollégánknak és feleségének volt valami nagy botránya a hajdúszoboszlói intézetnél. A minisztériumban cserét ajánlottak fel. Ez olyan gyorsan megtörtént, hogy ősszel már szoboszlói lakosok voltunk, és

fiúink a helyi gimnáziumban folytatta a tanulást. Később lányunkat is oda járattuk. Az iskoláztatás kérdése évekre eldőlt. Anyagilag is kedvezőbb volt. Hajdúszoboszlón szolgálati lakást kaptunk a rumi helyett. Étkezni (ebédelni) az intézetnél lehetett, családtagoknak is. De a rumi eredmények kárba veszttek. Feleségem is nagyon sajnálta. Olyan jó volt az ottani kollektíva, hogy szinte nem is jelentett munkát a tanítás. Ezt többet nem tapasztaltuk.

Megkezdődött beilleszkedésünk a szoboszlói tantestületbe. Kelédy Ferenc, az igazgató talán sajnálta öccsét, Lászlót, akivel éppen cserél-tünk. Ennek a Lászlónak olyan botrányai voltak, hogy a fölöttes hatóság kitiltotta az intézetből. Felesége, aki szintén gyógypedagógus volt, átvette a rumi intézet igazgatását. Lászlónak kitették volna a szűrét a pedagógus társadalomból, ha a felesége nem rokona valami nagy pártfunkcionáriusnak. Így megúsza egyszerű áthelyezéssel.

A rumi kollégák sorra írták a leveleiket, sajnálták távozásunkat, és beszámoltak róla, hogy Kelédy László hogyan erőszakoskodik a volt munkatársakkal, milyen kegyetlen a gyerekekkel.

Már a rendőrségnek is be kellett avatkoznia ügyeibe. Hamar kitelt az ideje itt is: elhelyezték egy másik falu általános iskolájához. A feleség a pártfunkcionárius jóvoltából maradt. A sok kellemetlenséggel járó ügyben Farkas László, az oktatási osztály vezetője is megkapta a magáét, aki minket lerohant az egyházi iskola miatt.

Az intézetben én igazgató-helyettesi beosztást kaptam. Feleségem tanárit: a cserélők munkahelyét adták nekünk, az asszony igazgatóhelyettes volt.

Az intézet maga a célnak megfelelően épült, még egészen új volt. Emeletes. Egyik szárnya a bennlakást szolgálta, míg az utcai fronton voltak, mindkét szinten a tantermek. A földszinten a konyha és az étkező. Külön tornacsarnok. Nagy udvar, nagy konyhakert. Még valami régi épület is a kert szélén.

A szolgálati lakások szintén az intézet területén, de egy másik utcára nyíltak. Hát, mi itt helyezkedtünk el, kevés bútorunkkal, holminkkal, a gyerekekkel és Bobi kutyával. Hozzá a gyerekek ragaszkodtak.

Rövidesen kezdődött a tanév, már augusztus vége volt. Egy nevelői értekezlet, tanerő és osztálybeosztás, folyt a benépesítés. Az állami gondozottak benn voltak, de a magángyerekeket be kellett hívni tanévkezdésre. Az oktatási vonalat három vezető képviselte: az igazgató, az igazgató-helyettes és az internátus (bennlakás) vezetője.

Kelédy igazgató nem nagyon törte magát sem a beiskolázással, sem a szülőkkel vagy a tanévnyitóval. Valahogy azért összeállt a beindulás. Én, mint ismeretlen, a teljesen idegen viszonyok közt kénytelen voltam sok mindenben a kollégákra támaszkodni, tájékozódni. Szerencsére Kincses József kollégám már többéves gyakorlatot szerzett az internátus vezetésében.

Őt már ismertem – még Rumból, amikor egy tapasztalatcsere-látogatást tettünk Kaposváron. Az ottani intézetnek akkor ő volt az igazgatója. A háború után elmozdították, mivel az apja csendőr volt.

Nagyon gyakorlott kolléga volt, de talán az apja hatására minden intézeti ügyben maga nyomozgatott. Ezekből később több botrány származott. Nem sokkal a tanév beindulása után a megyei oktatási és szakszervezeti vezetők, valamint az intézet dolgozói részvételével – egy nagy szakszervezeti gyűlést tartottunk. Kincses kolléga ellen folyt az eljárás. Ilyen Rumban nem történt.

Fel volt bolydulva az egész intézet. Szinte mindenki támadott mindenkit. Jöttek a vádaskodások és a panaszok, tömegével. A végén már azt sem lehetett tudni, miről is van szó. Itt láttuk meg, hogy mibe kerültünk.

Kelédy, az igazgató, nem pazarolta idejét sem a panaszok megszüntetésére, sem az oktatásra. Mint a fegyelmezett katona, minden délután 4-kor indult feleségével a fürdő melletti étterem-sörözőbe. Útközben csatlakozott hozzájuk a fodrász ktsz. vezetője, akinek szintén fodrász volt a felesége. Este tértek haza. Hogy az intézetben mi történik – azzal legkevésbé törődött. Kincses kolléga tartotta fenn az internátus frontját.

Újabb párt- és szakszervezeti gyűlés, újabb kavarási-keverés. Volt a kollégák közt egy dr. Kovács Lászlóné nevű kolléganő, akire én a főiskola levelező hallgatójaként emlékszem. Mindig az ő hangja volt

hallható. Itt is kieresztette. Állandóan tele volt panasszal, és szinte mindenkit vádolt is. Persze vissza is vágtak. Így zajlott le ismét egy nagygyűlés. A kollégákkal az intézetben találkoztunk, de jónak láttuk volna felvenni a kapcsolatot – amúgy rumi módon – családiasan. Ebből nem lett semmi. Amikor ebbéli szándékunkat emelgettük, leintettek, hogy az itt nem szokás.

A városi pártbizottság hatalmaskodott. Még egy takarítónőt vagy konyhalányt sem lehetett felvenni az engedélye nélkül. Minden iskolának volt saját pártszervezete. Egy-két kolléga nagyon belemerült a dolgokba, talán a karrierhajhászás volt a céljuk. Csak így lehetett valamire jutni Szoboszlón. És származási vonalon: az boldogul, aki a hajdúságát örökölte, különösen, ha még párttag is volt.

Az ideszármazottakat jött-menteknek tekintették. Senkiben nem mertünk bízni. Senkivel sem tudtunk váltani egy bizalmas szót. A későbbiekben akadt majd néhány jött-ment, akikkel barátkoztunk és jó kapcsolatot teremtetünk.

Nagyra becsültük a gimnázium egyik tanárát, Gyera Jánost, aki fiunkat tanította, és kicsit pártfogásába is vette. Talán, mert mindjárt felfedezte, hogy Győrben már olyan alapképzést kapott, amitől ez a gimnázium messze állt. Bekérte a gyerek füzeteit annak bizonyítására, hogy tényleg az első osztályban szerezte ismereteit. Gyera kolléga a gimnázium párttitkára volt, de ez végül nem zavarta a barátságot. Igaz, én is párttag voltam, de feleségem vallásos és templomba járó.

Számomra fontos esemény volt, hogy beléptem a vadásztársaságba. Mindjárt meg is bíztak a titkári teendőik ellátásával. (30 éven át végeztem ezt a munkát, a Magyar Vadászok Országos Szövetsége „NIMRÓD” vadászéremmel tüntetett ki az új vadászok felkészítéséért és a vadgazdálkodás eredményességéért.) A társaság elnöke akkor egy nagyszájú rendőr százados volt, helyette egy higgadt, tisztességes elnököt választottunk Czike Gábor személyében. Ő a TIGÁZ elnöke volt, szakképzett olajmérnök.

Dúvad az intézetben

Kelédyt pártfunkcionárius rokona hamarosan Pestre helyeztette. Megürült az igazgatói állás. Ám nem a szakemberekkel – Kincssel vagy velem – töltötték be, hanem egy általános iskolai (a botrányai miatt kirúgott) igazgatóval, dr. Bánszegi Lászlóval, akinek pedagógusi képzettsége tanítói szintű volt. Bár az intézetnél voltak szakképzett gyógypedagógus tanárok, azok sem jöttek számítása. A pártbizottság döntött így.

Bánszegi apja a húszas évek végén jött át Erdélyből. A városi előjáróság utcaseprőri rangban alkalmazta. László fia az utcán kóborolt. A református egyházközség sajnálta a fiút, vállalta, hogy ruházza, etet-itatja, iskoláztatja. Tanítói oklevelet szerzett. Állást is biztosítottak részére: a város határában levő Kötelesi tanyai egy tanerős iskolánál. Megnősült. Mint mondták, nagyon szép felesége volt, de két gyermeke születése után tüdőbajban meghalt. A Babotánból Bánszegi lett. Beiratkozott a jogra. Hanem a kötelesi iskola első padjaiban ülő gyerekek sorra megbetegedtek tbc-ben. Hatósági vizsgálat indult, s kiderült: Bánszegitől kapták a fertőzést. De a jó párttagot a nagy hangjával nem hagyták magára: kisütötték, hogy igazgatóként nem veszélyes a gyerekekre. Meg is bízták a hajdúnánási nagy iskola igazgatósával. Ott sem az iskola régebbi nevelői közül bíztak meg kollégát az igazgatással, hanem egy gyakorlatlan tanyai tanítót. Lett is belőle nagy bonyodalom. Besúgó hálózatot épített ki, és úgy össze vesztette az egyébként stabil testületet, hogy egy idő múlva a pedagógusok jó fele kérte áthelyezését más iskolához.

No, erre már az oktatási osztály is figyelte. Hanem ismét volt valaki, aki a hóna alá nyúlt vagy kénytelen volt azt tenni. Kígyós Sándor, Bánszegi osztálytársa volt ekkor, a tanyai tanítóskodás után, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács oktatási osztályának vezetője. Barátját az éppen megüresedett hajdúszoboszlói 2. számú osztott sok tanerős iskolája igazgatójául nevezte ki. Bánszegi részére az államosított katolikus iskola igazgatói lakását utalták ki. A legjobb helyen. Az ablakból látni lehetett a templomba menőket-jövőket, s, újabb érdemeket tudott szerezni a pártban a templomba járók besúgásával. Mert közben a városi pártbizottságba is beválasztották. Feledésbe merült valahogy a nyilasok alatt végzett tevékenysége.

Nem sok évnek kellett eltelnie, és ezt az iskolát is pokollá tudta változtatni. Tivornyák a tanáriban a tanítás után, nők hajkurászása, a bomlasztásról nem is beszélve. Itt is „kitelt” az ideje.

Nem csak a város, hanem a megye ügye is lett. A felsőbb pártszervek döntésére ekkor bízták meg a gyógypedagógiai intézet igazgatásával. Ez nem csak újabb menedéket adott üzelmeihez, hanem jóval magasabb dotációval járt. Az intézethez 120 fős bennlakásos rész is tartozott. Az illetmény ennek alapján járt. Míg a Kincses kollégának az általa vezetett internátus alig jelentett pár forint pótdíjat, az igazgató fizetésében jelentős volt. Mindez természetesen felsőbb jóváhagyással, vagy talán inkább kívánságra. Valamivel csak jutalmazni kellett a megbízható munkát.

Felsőbb döntés folytán bekerült a testületbe egy jogász, dr. Kovács Zoltán. Pedagógiai végzettsége nem lévén a kerti, gyakorlati munkák oktatását kapta. Jogi végzettséggel kapálni? Zoli ezt nem így gondolta. Hosszú szárú cigarettával jött-ment az intézet területén, fölényes magatartásán látszott, hogy ő magasabb megbízást teljesít. Úgy mondták, az igazgató besúgója. Hosszú hónapok alatt a csoportja lezüllött, munkája eredménytelen volt. Ez nevelési értekezleten is meglehetősen élesen felvetődött. Az igazgató kénytelen volt Zolit munkavégzésre buzdítani. Ezt viszont Zoli nem gondolta így. Nem erre „szerződött”. A belső, bizalmi ember ellenséggé vált. Zoli jó ügyvéd lehetett, mert nagyon értett a fondorlatokhoz, az igazgató elleni izgatáshoz.

Az áldatlan állapot az intézet minden dolgozóját valamelyik párthoz csatlakoztatta. Egységnek, összetartásnak nyoma sem volt. Én egy ideig Kincses kollégámban bíztam, de nagyon csalódnom kellett. Nem az volt, aminek mutatta magát. Nagyon tudott a zavarosban halászni. És a víz mindig zavaros volt. Gúnyt űzött az igazgató laikus voltán. Igaz, volt rá alapja.

Én a szakma (a gyógypedagógia) minél jobb megismerésére törekedtem. Ezért szerveztem Rumban is tapasztalatcseréket. Felvettem Szoboszlón is, ráállt a testület. Kisújszálláson volt legközelebb ilyen iskola, igazgatójával együtt végeztük a főiskolát. Ő is szívesen vette a

lehetőséget. Tarnai Ottónak hívták. Az igazgató végigvezette a testületet egész iskoláján, majd ránk bízta, hogy ki-ki melyik osztályban szeretne a kollégájával elbeszélgetni.

Az egyik osztályban kihívott egy rendkívül kis termetű gyereket, bemutatva, hogy ez egy „hipofiz törpe”. Kevés ilyen akad a gyakorlatunkban. Odaugrik a mi igazgatónk, megtapogatja a gyerek manduláját és bölcsen megállapítja: „Csakugyan”.

Ha hallgattál volna – bölcs maradtál volna. Az ottani, és a mi testületünk tagjai is elmosolyodtak. Tarnai odasúgja nekem: „Hol szedtétek össze ezt a marhát?” Hát ilyennek voltam én a helyettese.

A látogatást közös ebéd fejezte be a program szerint. Megelőzőleg egy-két háziasszony egy-egy tál pogácsát tett az asztalra. Koccintotunk is. Családos mamák elnézést kértek és hazamentek gyerekeikhez. Mi is szedelőztünk a vonathoz. Bánszegi nem. Ő maradt egy esti vonatig egyedül, míg a bor és az utolsó pogácsa is el nem fogyott az asztalról. A kisújszállási testület a látogatás viszonzását nem kérte. Én sem javasoltam további tapasztalatcseréket.

Érdekesekek voltak a gyerekekkel folytatott tanulmányi kirándulások. Ezek az alföldi gyerekek nem láttak még hegyet, forrást, tavat. Kincses kollégával előzőleg megszabtuk a résztvevő gyerekek és felnőttek számát – az ülőhelyeknek megfelelően. A busz előállt, de amikor be akarunk szállni, látjuk, hogy mintegy 7-8 ember üldögél már benn. A legkényelmesebb helyeken. Első pillanatban azt hittem, hogy a téesz dolgozói, de később kiderült, hogy ők Bánszegi meghívottjai – a Vassas Ktsz. dolgozói. Nagy meglepetés volt. Nem akartunk otthon hagyni senkit a kijelöltek közül, ezért csak úgy fértünk be, hogy a gyerekeket összezsúfoltuk, egymás ölében is ültek. Az első megálláskor Bánszegi már evést rendelt el, kirakatta a gyerekeknek becsomagolt hideg élelmet, de elsősorban barátait kínálgatta és főleg saját magát. Hihetetlenül sokat tudott enni.

Egyébként sikeres lett volna a kirándulás. Kiegészítette az iskolában tanultakat és bizonyos fegyelmezési eszköznek is fel akartuk fogni, hiszen azok vettek részt, akik megérdemelték. Keserű szájjal térünk haza. Én a magam részéről elhatároztam, hogy több kirándulást nem szervezek és nem is veszek részt rajta.

Nem így Bánszegi. A következő nyáron már ő szervezett. Alig lehetett kísérőt szerezni a gyerekekhez. Mindenki ódzkodott. Természetesen

azzal a busszal mentek, aminek a díját mi kerestük meg a téésben végzett munkával. Napokkal előbb elkezdődött a sütés-főzés, húsok, sütemények készültek. És természetes, hogy a Vasas Ktsz dolgozói ismét benn voltak a buszban. Akkor kezdett érdekes lenni a dolog, amikor késő ősszel pénzügyi ellenőrzést tartottak az intézetnél. Kisült, hogy háromszoros értéket használtak fel az élelmiszerből, mint az engedélyezett volt. A névjegyzékből kiderült a ktsz-vendégség. A vizsgálatkor az egyik résztvevőtől az ellenőr megkérdezte, hogy mennyit fizettek az útért, élelemért. Hatvan forintot – szolt a válasz. – Van róla valami nyugtája? – kérdezték, mire az utas úgy felelt: –Az nincs, de Laci nem fogja még egyszer kérni, neki fizettük be – jött a kérdőre vonás a befizetésről. – Itt vannak a zsebemben, még nem volt időm elhozni – magyarázta volna az illető, három hónappal a kirándulás után. Az ellenőrnek az is feltűnt, hogy a rengeteg élelmiszer mellett még egy kiló tepertőt és egy kis üveg mustárt is vásároltak az úton, melynek számláját az intézettel gondosan kifizettette. –Hogy lehet egy kiló tepertőt 50 részre elosztani? – így hangzott az utolsó leleplező kérdés.

Napirenden voltak a zűrök, veszekedések, kivizsgálások. Hiányzott a nyugodt légkör, így a munka színvonala is ennek megfelelő volt. Undorral jártam be az intézetbe.

Egyszer elkezdenek disznóólakat építeni az udvar egyik részében. Megtutuk, hogy Bánszegi sertéseket akar azzal a moslékkal hizlalni, ami a konyhán keletkezik. El is készült az ól, benn pár szép süldő. Ezeket hízóra fogatta, majd leölték őket. Hentessel dolgoztatta fel az áldozatokat, szakszerűen hurkává, kolbásszá és pecsenyévé varázsolva a nyersanyagot. Gondoltuk, jót fog enni az egész intézet. Nos, a személyzeti étkezőbe jutott egy-egy falat hurka meg kolbász, de a gyerekek vajmi keveset láttak belőle.

Ha az intézetben éppen nagy volt a zűr, Bánszegi szanatóriumba vonult. Ilyenkor én tényleg az ő helyettese lettem. Nekem kellett intézni a zavaros dolgokat. Harmincnapi távolléte után nekem a rendelkezések szerint az igazgatói pótlék járt volna, de – csodálatosan – a 28. napra mindig meggyógyult és visszajött. Nem járt pótlék, csak a munka.

Egyszer felvett egy asztalost házimunkásnak. Nem tudtuk róla, csak Kincses kolléga nyomozói tudománya segített kideríteni. Neki fel-

tűnt, hogy a fizetési íven már második hónapja egy idegen név szerepel aláírva. Kinyomozta, hogy ez egy valóban felvett asztalos, de már második hónapja az igazgató lakásán dolgozik - könyvvállványokat készít. Másoknak is feltűnt, de nem mertek szólani. Az állványokra egyébként még az általános iskolából ellopott könyvek kerültek, amelyeket akkor központosan szereztek be és osztottak szét az iskoláknak. Ezeknek kellett a könyvvállványok.

Megüresedett a kőműves szakmunkási státus. Bánszegi egy atyjafiát vette fel. Hát ő nem hogy írni is alig tudott, de falat rakni sem. Egyszer megdőlt az egyik vaskapu, annak megrakása volt a mester egyetlen „munkája”. Bár ne rakta volna fel, mert éktelen ferde lett az egyébként egyszerű építmény. Kezdő ipari tanulókkal szoktak ilyeneket csináltatni. Bánszegi fotósakkört is alapított az intézeti gyerekek részére. A szakoktatással és a fotósakkör vezetésével ugyanezt a malterkeverő segéd munkást bízta meg. Gyakran láttuk bezárkózva a sötétkamrába egy régi helységben.

Kincses kolléga csendőrtudományával kinyomozta, hogy a segéd munkás fickó a hozzá beosztott 3-4 gyerekekkel fajtalan kodik a sötétben. Kipattant az ügy, Bánszegi már másnap szanatóriumban volt.

Nekem kellett kivizsgálnom, mindenkit kihallgatni, hogy mi is történt. A gyerekek egyhangúlag mondták el, hogy Lajos bácsi elővette a „gyűnyáját”, amit az ő kezükbe is adott. Ugyancsak arra készítette a gyerekeket, hogy ők is vegyék elő és hozzák működésbe a sajátjukat. Jegyzőkönyv, rendőrség, felfüggesztés az én „helyettesi” feladatommá vált. Kis stílú, de nagy csirkefogó volt az igazgató elvtárs.

Egy Irénke néni nevű idős, szegény asszony takarított az intézetnél. Bár volt a városban is bizományi bolt, Bánszegi – jobb áron – Irénke néninek adta el ócska bútorát. Az asszony egyre mondta, hogy neki nincs arra pénze, de Bánszegi megoldotta a dolgot. Irénke néninek fizetési előleget járt ki. A pénz megérkezett, azt Bánszegi zsebre vágta, Irénke néni pedig boldog volt, hogy bútorhoz jutott. Szegény asszony aztán hetekig siratta oktalanságát, amikor a fizetéséből vonni kezdték az előleget. Ezért sem szólt senki, csak sajnáltuk Irénke nénit.

Hajdúszoboszlón a nyári szünetben az intézet nyaralगतott. 4-5 nagy tantermet lehetett erre a célra berendezni. Az első üdülők Hajdú-Bihar megye területéről jött párt és közigazgatási funkcionáriusok voltak. Jöttek-mentek. A szállásért és főleg az étkezésért nem térítettek semmit. Utánuk másik garnitúrák. Köztük egy lengyel csoport, egyikük jól beszélt magyarul is. Kétségbeesett az ételmezésvezető, hogyan számolja el a többlet kiadásokat? Én azt tanácsoltam neki, írjon pár udvarias sort, hogy anyagiak rendezése ügyében keresse fel a kedves vendég. Kiderült, hogy a lengyelek már érkezésükkor kifizették az igazgatónak két hétre a díjakat. Bánszegi éktelen haragja gerjedt és tépte a haját is, hogy ilyen szégyenbe hozták a magyarokat.

De egyszer csak betelt a pohár. Városszerte beszéltek az ügyekről. Úgy látszott, hogy a pártbizottság is megelégette őket. A közben jött új titkár egyik napon összehívatta az intézet pártszervezetét a nevelői szobába. Azzal kezdte, hogy innen addig nem megyünk el, míg tisztán nem látja a dolgokat. Mindenki mondja el, amit sérelmesnek tart. Rengeteg panasz hangzott el a kétórás gyűlés alatt, ami után a párttitkár a következőket mondta. „Most már látom, hogy Bánszegi elvtársnak fogalma sincs egy intézet igazgatásához. Arra alkalmatlan. Úgy látom, hogy nem csak szakmai, hanem jellembeli hiányosságok is bőven vannak. Elég panaszt hallottam az elkövetkező lépések megtételére.”

Megelégedetten hallgattuk ezeket a szavakat, de jött a meglepetés. Üresedés volt éppen Tornanádaskán, korábbi munkahelyemen. Meghalt az igazgató. Bánszegi rögtön megpályázta, mint gyakorlott gyógypedagógus és igazgató. Ki is nevezték. Hiszen egészsége megóvása érdekében kérte áthelyezését az erdő szélére, a poros Alföld után.

Mi, feleséggel együtt, befejeztük a főiskolát, államvizsgáztunk. Az elnök sajnálattal adta át oklevelünket azzal, hogy bár tiszta kitűnő eredménnyel végeztünk, az ideológiai tárgy csak elégségesre sikerült. Ez a fejtelenség következménye volt: más tételeket jelölt meg a főiskola és mást adott ki a minisztérium. Mi a főiskolaiból készülünk, a tételek a másik csomóból kerültek ki. Miután mi voltunk az első vizsgázók nála, szóvá tettük a cserét. Hosszas telefonálgatás után derült ki az igazunk, de másodszor már nem kérdeztek minket. Ezért lettünk elégségesek.

Így éldegéltünk Szoboszlón, jó pár évig. De közben történt egy, s más. Feleségemet felkérték tolmácsolásra, Szlovákiába. A futballcsapat, a városi énekkar járt ott. Szállást Zdiarban, a Tátra északi részén kaptak egy gorál faluban. A Rybka család volt az, akik aztán évekig segítettek, részben náluk, részben a faluban turistaszállást szerezni.

Egy idő múlva én szerveztem a téesz, a fürdő, a városgazdálkodás, sőt Nádudvar dolgozói részére a „tanulmány utakat”. Úgy kerültem bele ebbe a körforgásba, hogy olyan pedagógust kerestek a városban, aki Borsod-Abaúj megyét ismeri, vezetni tud. Először Putnokon, egy állami gazdaság nagyüzemi tehenészetét látogattuk meg, majd a szénbányába szálltunk alá és az Aggteleki barlangot néztük meg. Ennek híre ment, egymás után jöttek a felkérések túravezetésre. Hét téesz működött már akkor a városban - nagy létszámmal. Ezeket vittem. először Magyarország területén: Mátra, Bükk, Lilla, Aggtelek, Sopron, Balaton. De egy buszba csak meghatározott számú ember fértm az utat többször is meg kellett ismételni a többi tag részére is. Ezek 2-3 napos kirándulások voltak.

*Munkásőr-sátrakat kerítettek és azokban aludtunk.
Aztán jött Csehszlovákia: a Magas Tátra, a Szepesség,
Lőcse, Késmárk Kassa bejárása.*

Ezek az utak már 5 naposak voltak. Mindig Zdiarban, a Rybka család segítségével szereztünk, illetve kaptunk szállást. Én közben idegenvezetői kurzust végeztem, vizsgáztam is.

Az énekkar kapcsolatai egyre mélyebbek lettek, nyári csere-hangversenyek születtek. Feleségem tolmácsolt benn is, kint is.

Annyira felkapottak lettek az utak, hogy volt nyár, amikor ötször jártam meg más-más csoportokkal a Tátrát. Lengyelországba, Zakopaneba is kijutottunk. És szokássá vált, hogy a gimnázium utolsó évfolyamának tanulóival is megtettem ugyanazt az utat. Pedagógiaiailag is feledhetetlen volt látni az örömet, csodálkozást a tagokon, hogy a szépségekben gyönyörködhetnek.

Őszintén írom, hogy ezen kívül némi anyagi haszonra tettem szert. Hiányzó, elrabolt ruházatunkat, ágyneműt, takarót, az unokáknak cipőt és hasonlókat szereztem be egy-egy út folyamán. Nem kértem, csak a

költségeim térítését, amit természetesnek vettek. A túra vége felé önkéntes felajánlásokon kaptam megfelelő tiszteletdíjat. Egy kalapba tettem, ki-ki tetszése szerint. Így egy-egy nyár valami bevételt is hozott. Az igazi szép kirándulásaim akkor történtek, amikor az énekkar „vezérkara” átment a következő év programját megbeszélni. Természetesen feleségem kíséretében. Csak mintegy 5-6 fő utazott is összesen, de a fogadók a legkitűnőbb szépségeket mutatták meg a csoportnak. Én úgy kerültem mindig ki, hogy feleségem nem kért ellenszolgáltatást munkájáért, de kikötötte, hogy annak fejében engem is vihessen magával. Nem volt probléma. Így egyik évben az útvonal a dél-csehországi tóvidék, Karlovy Vary, majd az Óriás-hegység, Jablonec, a cseh karsztvidék barlangjai voltak. A következő nyáron az épségben maradt cseh várakban gyönyörködhattunk. Mindenütt elsőrendű szállás, étkezés. Igazi kikapcsolódás volt. Egy földrajz szakos tanárnak bizonyára még nagyobb hasznot jelentett volna, mint nekem, a gyógypedagógusnak.

Bánszegi eltávoztása után – ismét nem velem, vagy Kincses kolléga gyakorlatára bízták az intézetet, hanem egy valahonnan szalajtott igazgatóra. Én már akkor a nyugdíjkorhatárnál voltam. Nem akartam neki is *helyettesemnek* lenni, 42 évi pedagógiai szolgálattal nyugalmomba vonultam. Feleségem még tanított 3 évig. Ketten összesen 80 évet dolgoztunk a nevelés-oktatás területén. Egyikünk sem kapott sem Kossuth-díjat, sem kiváló tanári kitüntetést, de jóleső érzéssel vesszük még ma is volt elemi iskolai tanítványaink kedves levelét.

A feleségem tanítványai közül ketten Kazinczy-díjat kaptak, a szép magyar beszédre az indíttatást tőle kapták. Egy kis falu elemi iskolájába jártak Tornanádaskán. Munkánk gyümölcsei ők is. Nem dicsekedhet el az országban több falu azzal, hogy két Kazinczy-díjasa is van.

A tátrai túrákat továbbra is boldogan vezetten. Szórakoztatott, karban tartott, felüdített. Életkorom miatt már úgy látszott, nem volna szabad csinálnom, de nagyon élveztem. Jó volt látni a sok boldog embert, akik az élet iskolájába jártak.

Oktatni, nevelni mindhalálig

Mint pedagógust, igen jó érzéssel töltött el, hogy egyrészt Magyarországról, másrészt a Felvidékről ennyi sok érdekes és szép látnivalóhoz vezettem a kirándulókat. Nyugdíjazásom után így telt el mintegy 10 esztendő. Ezután már beszüntettem. Hogy Hajdúszoboszló hány lakosa vett ezeken részt – számot nem tudok mondani, de nagyon sokan. Téli időben pedig, mint a TIT tagja, az üdülőkben tartottam diavetítéses előadásokat – jórészt a „négy tengeren át” szerzett élményeimről. Ezek az előadások azonban nem a helybelieknek, hanem az itt üdülőknek szóltak. Volt érdeklődés. Ezt is pedagógiai munkának tekintem. Az iskolai tevékenység során nem gondoltam arra, hogy felnőttek részére is tartsak oktatást. Most láttam, hogy nem csak a szoboszlói, hanem az ország elmaradott részeinek (tanyavilág, kis községek) lakosainak is szüksége van ilyen országjárásokra. Életükből egy darab hiányzott volna nélküle, nekem pedig maradandó élményt jelentett örömük, boldogságuk. Pedagógiai munkám beteljesülését éreztem.

Én most már megpihentem, 90 éves elmúltam. Azóta csak egyszer léptem át a határt, 2003-ban, amikor elhunyt feleségem hamvait helyeztük el a Garam menti kis falu temetőjében. Ott született, szülei sírjába temettük.

De hogy a legfiatalabb generáció se maradjon ki oktató-nevelői munkámból, két aranyos kis unokámat ajnározom, mondókákra tanítom. Most mennek óvodába.

Tordas, 2004

A tanító visszanez

01

02

03

04

08

09

10

11

12

13

14

15

A tanító visszanéz

16

17

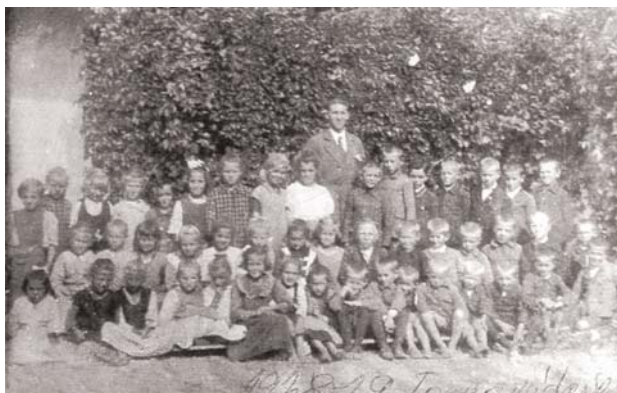

A tanító visszanez

19

20

21

22

23

24

25

